

TERCÜME

Sayı : 26 | 19 Temmuz 1944 | Cilt : 5

Maarif Vekilliği tarafından iki ayda bir çıkarılır

Sayısı : 40 kuruş
Abonesi : 200 kuruş

Derginin idare ve yazı işleri için müracaat adresi
Tercüme dergisi,
Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü
Ankara

TERCÜME

Sayı : 26 | 19 Temmuz 1944 | Cilt : 5

SULLA'NIN ÖLÜMÜ İLE SON GÜNLERİ

Boiotia'nın Khaironeia şehrinde tahminen İ.s. 48 veya 49 da doğan Plutarkhos on sekiz yaşındayken tahsil için Atina'ya gitti. Roma'ya iki defa gitmiş, «Ünlü adamlarının hayatı» nı yazmaya her halde orada başlamıştır.

Yalnız ele geçen eserlerini sayarsak Moralia *adı altında toplanan 78 kitap yazmışsa da ona asıl şöhret kazandıran eseri «Ünlü adamların hayatı» dır. Bu biyografiler 22 çiftten ibarettir. Her çiftte bir Romalı, bir de Yunanlının hayatı, sonunda da ikisi arasında mukayese vardır.*

Plutarkhos'un kıymeti mukayeseli biyografiye kendine has bir şekil vermiş olmasıdır, yoksa bu nev'i kendi icadetmemiştir. Gayesi bahsettiği büyük adamların hayatına dair tarihî bilgi vermek değil, onların karakterlerini belirtmektir. Bu eseri meydana getirmek için bir yığın kitap okumuş, bugün elimizde olmıyan eserlerin çoğundan faydalanmıştır, bir kıymeti de işte budur. Tercümesini verdiğimiz parçanın alındığı Sulla'nın hayatını yazmak için Sulla'nın otobiyografisini de okumuştur. Şimdi o otobiografiye dair bildiklerimizin çoğunu Plutarkhos'a borçluyuz.

Sulla'nın zafer alayına, kazandığı kıral mallarının [1] zenginliği, Romalıların hiç görmedikleri şeyler olması, büyük bir parlaklık verdi; ama alayın asıl güzelliği, asıl süsü sürgünlerdi. Bunlar yurdun en şerefli, en ilerigelen evlâtları idi. Başlarında çelenk, Sulla'nın arkasından yürüyor, ona: «Babamız! Kurtarıcımız!» diyorlardı: onun sayesinde vatanlarına dönüyor, onun sayesinde karılarına, çocuklarına kavuşuyorlardı.

O iş bittikten sonra Sulla, halk toplantısına varıp yaptıklarının hesabını verdi: cesaretiyle gördüğü işler gibi talihin yardımiyle gördüğü işleri de özene özene sayıp döktü. Sonunda kendisine *Bahtlı* denmesini emretti. *Felix*, o demektir. [2] Yunanlılara bir şey yazar, onlarla bir işe girişirken de kendisine *Epaphroditos* derdi; memleketimizdeki zafer anıtlarının üstünde: *«Leukios Kornelios Syllas Epabroditos»* [3] yazılıdır. Karısı Metella'dan ikiz çocuğu doğunca oğlanın adını Faustus, kızınkini de Fausta koydu: Romalılar uğurlu, sevinçli şeylere *Faustum* derler.

---

[1] Mithridates'den alınan ganimetler.

[2] Plutarkhos'da cümle şöyledir: «Sonunda, kendisine Eutykhes denmesini emretti. Çünkü Felix'in mânası aşağı yukarı budur.»

[3] Aphrodite'nin sevgili kulu.

dının adını, kimin nesi olduğunu, nasıl yaşadığını öğrendi. Artık aralarında bakışmalar başladı, ikide bir başlarını çevirip biribirlerine gülümsediler, sonunda da evlenme için uyuşup anlaştılar. Bu işte Valeria'nın suçu yoktur; ama Sulla suçludur: gerçi aldığı kadın ağırbaşlı, kibar bir kadındı, ama onun evlenmesi ciddî, esaslı sebeplere dayanarak değil de tıpkı toy bir delikanlı gibi en bayağı, en hayasızca duyuları kamçılıyan hallere, cilvelere, kapılması yüzündendir.

Evinde öyle bir kadın varken gene de kadınlı erkekli oyuncularla, çalğıcılarla düşüp kalkıyor, minderlere uzanıp sabahtan akşama kadar içiyordu. O zamanlar yanında bulunanlar arasında en çok gözünde olanlar şunlardı: komedyacı Roscius, soytarıbaşı Sorex, pandomimalarda zenneye çıkan Metrobius. Bu adam sevda çağını çoktan geçirmişti ama Sulla ona hâlâ tutkundu, ölünceye kadar da aşkını gizlemeden sevdi.

Bu yaşayış, başlangıçta zararsız olan hastalığını ilerletti: Sulla, barsaklarını cerahat kaplamış olduğunu farketmemişti; bu cerahat etini kemirip her yanına bit üşüştürdü; öyle ki birçok kişi gece gündüz bunları ayıklıyor, gene de kırılanlar yeni üriyenlerin yanında hiç kalıyordu. Bu belâ öyle aldı yürüdü ki elbisesini, hamamını, yıkanma suyunu, yiyip içeceğini, nesi varsa hepsini sarıp doldurdu. İşte bu yüzden Sulla, temizlenmek için her gün tekrar tekrar yıkanıyordu. Hiçbir şey kâr etmedi, etinin kurtlanması hızla ilerledi, o kadar bitle hiçbir temizlik başa çıkamadı. Çok eski çağlarda Pelias oğlu Akastos, daha sonraları da saz şairi Alkman, tanrıbilimci Pherekydes, mahpus bulunduğu sırada Olynthos'lu Kallisthenes, hukukçu Mucius bile bitten ölmüşler. Lüzumsuz olsun olmasın, değerleri ile değil de herhangi bir sebeple tanınmış olanlara kadar hepsini sayalım dersek, Sicilya'da köleler ayaklanmasını çıkaran Eunus adlı kaçak köle de, yakalanıp Roma'ya getirildikten sonra bitten ölmüş.

Sulla öleceğini kendi sezmekle kalmamış, yazılarında da buna biraz dokunmuştur. Hatıratının yirmi ikinci kitabını ölümünden iki gün önce bitirmiştir. O kitapta anlattığına göre Khalde'li bakıcılar ona, şanlı bir ömür sürdükten sonra ikbalinin en yüksek noktasına vardığı sırada öleceğini bildirmişler. Gene der ki Metella'dan az önce ölmüş olan oğlu, biçimsiz bir uruba ile düşüne girmiş: «Didinmeyi bırak da benimle Metella'nın yanına gel, orada rahat, tasasız bir ömür sürelim» diye yalvarmış.

Sulla gene de devlet işleriyle uğraşmaktan geri kalmadı. Ölümünden on gün önce, Puteoli'de[1] biribirine giren ahaliyi uzlaştırdı, kendilerini nasıl yöneteceklerini gösteren kanunlar yazdı. Ölümünden bir gün önce de

[1] Yunanca adı: Dikaiarkheia olan bu şehir Napoli yanındadır. Bugünkü adı: Pozzuoli.

quaestor Granius'un devlete olan borcunu ödemediğini, kendisi ölsün diye beklediğini duyunca onu odasına çağırttı, karşısına gelince adamlarına yakalayıp boğmalarını buyurdu. Bağırıp çağırması, öfkelenmesi vücudundaki irinli şişkinliğin patlamasına sebeboldu, pek çok kan fışkırdı. Sulla böylece kuvvetten düştü, geceyi pek fena geçirdikten sonra öldü. Metella'dan iki çocuğu kalmıştı. Valeria'dan olan kızı, kendisi öldükten sonra doğdu, adı Postuma[1] kondu; çünkü Romalılar, babalarının ölümünden sonra doğan çocukların adını öyle korlar.

Sulla öldükten sonra birçok kişiler ayaklandılar, Lepidus'la bir olup cenazenin öyle bir adama yakışacak törenle kaldırılmasının önüne geçmek istediler. Pompeius ise, Sulla'dan hoşnut olmadığı halde (vasiyetnamesinde bütün dostları arasında bir kendisi unutulmuştu), kimini güzellikle, rica ile, kimini de tehditle yola getirip cenazeyi Roma'ya gönderdi, son törenin emniyet içinde, saygı ile yerine getirilmesini sağladı. Denildiğine göre kadınların getirdiği güzel kokulu otlar o kadar çokmuş ki iki yüz on el arabası doldurulduktan başka, günlükle tarçından hem Sulla'nın boylu boyunca bir heykeli, hem de çok güzel bir *lictor*[2] heykeli yapılmasına yetmiş. Gün doğarken hava bulutlu olduğundan yağmur yağacak diye korkulup cenaze ancak dokuzuncu saatte[3] kaldırıldı. Sonra şiddetli bir rüzgâr çıkıp ateşe doğru eserek alevlendirdiğinden ceset hemen yandı. Odun yığını çöküp ateş sönmeğe yüz tuttuktan sonra bir sağanak başladı, gece geç vakte kadar sürdü. Sanki talih, ta son tören bitinciyedek Sulla'ya yaver olmak istemişti. Mezarı şimdi Mars meydanındadır. Özü: «Dostlarına iyilik, düşmanlarına kötülük etmekte kimse Sulla'yı geçememiştir» demek olan yazıt, denildiğine göre, kendi kaleminden çıkmış.

PLUTARKHOS

Tercüme eden: *Ayşe ÖNSAY*

D. ve T. C. Fakültesi İlmî Yardımcılarından

---

[1] Postumus: en son gelen; babasının ölümünden sonra doğan. Postuma: fem. şeklidir.

[2] Lictor: Roma'da büyük memurların önünden elinde bir değnek demetiyle yürüyen memur.

[3] Öğleden sonra saat 3.

HANNİBAL'IN ALPLERİ GEÇİŞİ

Titus Livius İsa'dan önce 59. yılında Patavium (Padua) de doğmuş, sonradan kayser Augustus'un dostu olarak Romada yaşamış, orada 142 kitaplık koskoca bir eserde bütün Roma tarihini yazmıştır. Roma şehrinin kuruluşuyla başladığı için «Ab urbe condite» adını alan bu eser Drusus'un ölümüyle (İ. ö. 9. yıl) sona eriyor. İhtimal ölümü (İ. s. 17. yıl). Livius'u başardığı işi bütün olarak bitirmekten alıkoydu. Kırıklardan, kısa hülâsalardan başka 35 kitap sağlam bir halde bugüne kalmıştır. Bunlardan 1. — 10. kitaplar üçüncü Samnitler savaşına kadar (İ. ö. 293. yıl) olan zamanı, 21. — 45. kitaplar ikinci Pun savaşı ile Makedonyanın Roma boyunduruğu altına girmesi arasındaki (İ. ö. 219 — 167) olayları kavrıyorlar. İkinci Pun savaşını eksiksiz olarak anlattıkları, birçok olayları aydınlattıkları için 21. — 30. kitapların ayrı bir değeri vardır.

Livius bugünkü anlamda metot'la çalışan bir tarihçi değildir: ilk kitaplarında annalist'lerin tenkitsiz yazılarına bağlanıyor. O bilgi yoluyla hakikat aramak, kaynakları ayıklamak, süzmekle uğraşmıyor, kendinden öncekilerin topladıklarını zamanının uslûp zevkına, isteklerine uygun bir şekilde anlatıyor. Bütün eser eski Romalı düşünüşünün, eski Romalı faziletlerinin bir öğülüşü, Roma halkının bir kahramanlık destanıdır. Geçmişi pembe bir ışık altında,ideal bir zaman olarak göstermesi bakımından Vergilius'un aynı zamanda doğmuş olan Aeneis'in bir yoldaşıdır; ayrıca her iki eserde eş din ve ahlâk düşünceleri vardır. Augustus çağı kültürünün gitmek istediği yolların sağlam inanılır bir vesikası olmasından dolayı Livius'un eserinin değeri yüksektir. Türkçeye çevirerek aşaya koyduğumuz yer 21. kitaptan (Kit. 21. böl. 32—37) alınmıştır, Hannibal'in Alpleri geçişini anlatmaktadır.

O çevrede yaşıyan Gallerin anlaşmayı sayarak ettikleri yardımlardan faydalanan Hannibal çok yerde düz ve geniş bir yolda ilerleyip Alplerin eteğine geldi. Herkesin görmediği şeyleri anlatan sözler bunları pek büyülttükleri, Hannibal'in ordusundaki erler Alpler üzerine böyle sözler işittikleri halde dağların yüksekliklerinin yakından görünüşü, hemen hemen göklere karışmış karlı bölgeler, kayalar üzerine oturtulmuş biçimsiz evler, soğuktan kavrulmuş küçük ve kocabaş hayvanlar, saçları sakallarına karışmış bakımsız insanlar, dondan kaskatı kesilmiş bütün canlılarla cansızlar, görülmesi anlatılmasından daha korkunç başka birçok şeyler ordunun büyük korkusunu yenilediler.

İlk yamaçlara ve yokuşlara doğru yürüyenlerin karşısına üstün tepelere yerleşmiş dağlılar çıktılar. Bunlar kolayca görünmiyen derelerde pusu kurup birden savaşa kalksalar pek büyük bir bozgunluğa ve kaçışmaya meydan verebilirlerdi. Hannibal erlere bayrakları arkasında durmalarını buyurdu.

Araziyi gözden geçirmek üzere yolladığı Galler'den buradan yol açıp geçmenin imkânsız olduğunu öğrendikten sonra her yanı hep kayalıklar,

uçurumlarla çevrili bir yerde bulunabilecek en geniş bir derede ordugâh kurdu. Dil ve gelenek bakımından dağlılardan hiç ayrılmıyan ve bu yüzden kolayca dağlıların toplantılarına sokulmuş olan aynı Galler'den dar boğazın yalnız gündüzün tutulduğunu, geceleyin herkesin kendi evine dağıldığını öğrenen Hannibal göz göre göre güpegündüz zorla boğazdan geçmeye çalışacakmış gibi gün doğarken tepelere yaklaştı. Gizlice hazırlanan işten başka bir işle yalancıktan uğraşarak o günü durdukları yerdeki karargâhı sağlamlaştırmakla geçirdikten sonra Hannibal dağlıların bulundukları tepelerden çekilip gittiklerini, bekçilerin seyrekleştiklerini anlar anlamaz düşmana bir şey sezdirmemek için geride kalanların sayısının gerektirdiğinden daha çok ateşler yaktırıp ağırlıkları süvariler ve yayaların çoğuyle oldukları yerde bırakarak yalnız silâh taşıyan seçkin erlerle olanca hızla dar boğazdan geçip gitti ve düşmanların tutmuş oldukları tepelere yerleşti.

Ertesi gün güneş doğarken ordugâh toplandı ve geride kalmış olan ordu yavaş yavaş ilerlemeye başladı. Verilen bir işaret üzerine her günkü bekleme yerlerine gitmek için yola çıkan dağlılar, düşmanlardan birtakımının kendilerinin kale gibi kullandıkları en yüksek tepeyi tutarak enselerine bindiklerini, başka birtakımının ise yolda ilerlemekte olduğunu gördüler. Bu iki olayın bir zamanda gözleri ve düşünceleri karşısına çıkıvermesi üzerine oldukları yerde donup kaldılar. Ardından dar boğazdaki sıkışıklığı, ordunun kendi gürültüsü ve acelesi yüzünden karmakarışık olduğunu görünce, her şeyden önce atlar ürkmüş olduklarından, kendileri ayrıca ufak bir korku bile yaratsalar bunun orduyu yok etmeye yeteceğini düşünen, dolambaçlı ve geçilemiyecek yollara alışık olan dağlılar koşup yolun her iki yanındaki kayalıklardan ordunun üzerine atıldılar.

Pun'lar aynı zamanda hem arazinin zorluğuyla hem de düşmanla savaşmak zorunda kaldılar. Herkes önce kendini kurtarmaya çalıştığından düşmandan daha çok biribiriyle döğüşüyorlardı. Bilhassa atlar ordunun yürüyüşünü pek güçleştiriyorlardı. Ormanların, derelerin büyülterek geri attıkları acayip, karışık bağırtı çağırtılardan korkarak deli gibi oradan oraya koşuyorlar, kendilerine bir şey çarpınca yahut yaralanınca o kadar ürküyor, yabanlaşıyorlardı ki pek çok eri ve her cins yükü yere atıyorlardı. Boğazın her iki yanında uçurumlar sarp yerler bulunduğundan birçoklarını, hattâ birkaç silâhlı eri kalabalığın itişip kakışması dipsiz derinliklere fırlattı. Yük hayvanları, sanki evler yıkılıyorlarmış gibi yükleri ile birlikte aşağı yuvarlanıyorlardı.

Bütün bunlar bakan için tüyler ürpertici idiyseler de Hannibal önce gürültü ve karışıklığı artırmamak için kısa bir zaman kendisi yerinden kımıldamadığı gibi erlerini de bırakmadı. Ordunun ikiye bölündüğünü, bütün ağırlıkların elden gitmesi bahasına erlerini sapa sağlam boğazdan geçirmiş

olmak tehlikesinin ortaya çıktığını görünce bulunduğu yüksek yerden aşaya koştu ve yalnız saldırışı ile düşmanı dağıttıysa da kendininkilerinin karışıklığını artırdı. Fakat dağlıların kaçmalarıyla yol açılınca bu karışıklık ve gürültü kısa bir zamanda yatıştı. Biraz sonra yalnız rahatça değil hattâ hemen hemen sessizlik içinde hepsi boğazı geçtiler. Bunun üzerine Hannibal o bölgenin başşehri olan kaleyi ve o çevreye serpilmiş olan köycükleri alıp ele geçirdiği yiyecek ve sürülerle üç gün ordusunu besledi; ne ilk çarpışmada yenilen dağlılar, ne de yol önemli bir zorluk göstermediklerinden bu üç gün içinde epey yol aldı.

Bundan sonra dağlılar arasındakilere göre çok denilebilecek çiftçisi bulunan bir kabîlenin oturduğu yerlere varıldı. Burada Hannibal dosdoğru yapılan bir savaşta değil, kendisinin başkalarına karşı kullandığı oyunlarla, hile ve pusularla az kalsın sarılıp yok edilecekti. Küçük kalelerin yaşlı başları elçi olarak Pun komutanının yanına geldiler; başkalarının uğradıkları felâketlerin kendileri için faydalı öğretici bir örnek olduğunu, Punlar'ın gücünü denemektense dostluklarını kazanmak istediklerini, bunun için de sözlerini dinliyerek bütün dileklerini yerine getireceklerini söylediler, yiyecek, yol göstericiler ve verdikleri sözlerin teminatı olarak rehîne kimseler almasını dilediler. Ne körükörüne inanmanın, kendine açıktan açığa düşmanetmek tehlikesinden dolayı, ne de olmaz diye geri çevirmenin doğru olacağını düşünen Hannibal onlara güler yüz ve tatlı dille karşılık verdikten sonra rehîne olarak verdikleri kimseleri aldı. Onların kendilerinin getirdikleri yiyecekleri kullanmakla beraber hiç de dost bir ilden geçen bir orduya benzemiyen güzelce dizilmiş bir ordu ile yol göstericilerin ardından gidiyordu. En önde fillerle atlılar bulunuyorlardı. Onların ardından yanında yayaların en özlü takımı olduğu halde her yana gözlerini çevirerek ve her olabileceğe karşı tetikte, uyanık durarak Hannibal geliyordu. Bir yanında sarp bir tepenin yükseldiği dar bir yola gelinince barbarlar pusularından meydana çıkıp her yandan, önden arkadan, uzaktan yakından saldırmaya, kocaman kayaları ordunun üzerine yuvarlamaya başladılar. En ağır baskıyı arkadan ordunun üstüne atılanlar yapıyorlardı. Yayaların yavaş dizisi geri dönüp de buradaki düşmanlara karşı yürüyünce ordunun ardı bu kadar sağlam korunmamış olsaydı bu boğazda muhakkak surette büyük bir bozguna uğranılmış olacağı anlaşıldı. Böyle hazırlıklı bulunulmasına rağmen çok tehlikeli bir duruma düşüldü; az kalsın yok ediliyorlardı. Zira kendisinin atlıları koruduğu gibi geride yayaların ardını kollıyacak yardımcı bir kuvvet bırakamadığı için orduyu boğaza sokup sokamamakta Hannibal kararsız iken dağlılar çabucak yanlardan koşuşup geldiler, ordunun yürüyüş kolunu ikiye bölerek araya, yola yerleştiler. Hannibal suvarisiz ve ağırlıksız bir gece geçirdi.

Ertesi gün düşmanın arayere saldırmaları hafiflediğinden bölünenler aradaki bağlantıyı yeniden kurdular ve boğaz her ne kadar zararsız değilse de insandan daha çok hayvan kaybı vererek geçildi. Buradan sonra dağlılar artık az kimselerle ve savaştan daha çok soygunculuk etmek için, o da elverişli yerlerde ve çok ilerliyerek yahut geri kalarak kolayca saldırmak fırsatı verdikçe, bir artçıların bir öncülerin üzerine atılıyorlardı. Filler dar, sarp yollardan geçerken büyük gecikmelere meydan vermekle beraber, dağlılar hiç görmedikleri hayvanlara yaklaşmaktan korktuklarından ne yanda yürürlerse orduyu o yandan düşmana karşı sağlamca koruyorlardı.

Yol göstericilerin oyunu yüzünden, yahut onlara inanmayıp doğru yol sanarak şu veya bu dereye girildiğinden, yanlış yolardan ve yolsuz yerlerden geçtikten sonra yürüyüşün dokuzuncu günü Alplerin yüksek sırtlarına varıldı. Yükseklerde iki gün konaklandı, yol yorgunluğundan, savaşmaktan bitkin düşen erlere dinlenme verildi. Kayalıklar arasına yuvarlanmış olan yük hayvanlarından birkaçı ordunun izlerini kovalıyarak karargâha geldiler. O günlerde — Süreyya yıldızının batma zamanı gelmişti[1] — yağan kar güçlüklerden bıkmış olan erlerin yüreklerine üstelik büyük bir korku verdi. Gün ağarırken bayraklar arkasında yola çıkmış bulunan ordu her yanı örten karlar altında ağır ağır ilerler, herkesin yüzünde isteksizlik, ümitsizlik okunurken bayrakların önüne geçen Hannibal her yanı ve uzakları gören ileri doğru çıkmış yüksekçe bir tepede orduya durmak buyruğunu veriyor, erlerine İtalyayı, Alp dağları eteklerindeki Po nehri çevresi ovalarını gösteriyor, onlara yalnız İtalyanın değil aynı zamanda Roma şehrinin duvarlarını aşmış olduklarını söylüyor, kalan yolun düz ve inişli olacağını, birinci, en geç ikinci çarpışmadan sonra İtalyanın kalesini ve başşehrini ellerine geçirip onun bayı olacaklarını anlatıyordu.

Buradan ordu yeniden ilerlemeye başladı; artık düşmanlarda fırsat düşdükçe yalnız çalıp çırpmak için ufak baskınlardan başka bir işe girişmiyorlardı. Fakat Alp'lerin İtalyaya bakan bölümlerinden pek çoğu daha alçak, buna karşılık daha sarp olduğundan iniş çıkıştan daha zor oldu. Hemen bütün yol pek inişli, dar, kaygın olduğundan kayıp düşmekten kendilerini koruyamıyorlardı. Biraz sendeliyenler de oldukları yerde duramıyorlar, herkes biri öbürünün, yük hayvanları insanların üzerine yıkılıyorlardı.

Bundan sonra pek daha dar ve uçurumlu bir yere varıldı. Burada kayalar o kadar sarp idiler ki silâhsız bir er orayı burayı yoklaya yoklaya ve etraftaki çalılara, ağaç gövdelerine tutunarak kendisini bin zorlukla aşağı bırakabilirdi. Zaten önce sarp olan yer yeni bir toprak kaymasiyle hemen hemen bin ayak derinliğinde bir uçurum halini almıştı. Atlılar burada san-

[1] Eylûl yahut birinciteşrin ayı içinde.

ki yolun sonuna gelmiş gibi oldukları yerde kalınca, ordunun durmasına şaşan Hannibal'e geçilmiyecek bir uçurumla karşılaşıldığı bildirildi. Bunun üzerine kendisi gelip bu yeri gözden geçirdi. Uzun uzun dolaşarak da olsa orduyu yanlardaki önce hiçbir ayağın basmadığı yolsuz yerlerden yürüterek öteye geçirmekten başka çare olmadığını gördü. Fakat bu ikinci yoldan da geçilemedi. Eski kar üzerinde onunla karışmamış pek kalın olmıyan yeni kar bulundukça yürüyenlerin ayakları bu yumuşak ve az yüksek kar üzerinde kolayca tutunabiliyorlardı; fakat bu kadar çok insanın ve yük hayvanının geçmesiyle bu kar dağılınca altta bulunan çıplak buz üzerinde ve eriyen sulu kar içinde yürümeye başladılar. Burada kaygın yol, basan ayağa iz yaptırmıyan ve inişli yerde kolayca ayağı kaydıran buz ile korkunç bir güreş yapılıyordu. Ellerinin, dizlerinin yardımiyle doğrulmak istiyenler dayanakları kayınca yeniden düşüyorlardı; yanlarda eli yahut ayağı dayayabilecek kök, gövde gibi şeyler de yoktu. Böylece kaygın buz, ıslak sulu kar üzerinde yuvarlanıp duruyorlardı. Yük hayvanları adım atarlarken arasıra ayaklariyle alttaki kar tabakasını yarıyorlar, düştükleri zaman kalkabilmek için olanca gücleriyle debelenince iyice gömülüyorlar, pek çokları kösteklenmiş gibi sert ve dibine kadar donmuş buz içinde saplanıp kalıyorlardı.

Yük hayvanları ve insanlar boşuna yorulduktan sonra en ardında yükseklerde konaklandı. Bunu yapabilmek için büyük zorluklarla yer açıldı; bu kadar karın kazılması kaldırılması gerekti. Yola devam edebilmek için öteden geçmekten başka çare olmadığından uçurumu onarmak için erler gönderildi. Kayaların yıkılması gerektiğinden kocaman ağaçlar devirip dalları kesildikten sonra pek büyük bir odun yığını yaptılar. Ateş yakmaya elverişli şiddetli bir yel çıkınca onu tutuşturdular. Kızgın kayalar üzerine sirke döküp onları kolayca dağılır bir hale koydular. Böylece ateşle kavrulmuş olan kayaları demirlerle dağıtıp dönemeçli yollarla yamaçların dikliğini, yalnız yük hayvanlarının değil fillerin de geçebileceği kadar hafifletiyorlardı. Bu uçurum çevresinde dört gün oyalandıklarından yük hayvanları nerdeyse açlıktan öleceklerdi; çünkü Alp tepeleri hemen hemen çıplaktırlar ve hayvanlara yem olabilecek bir şey varsa o da karla örtülüdür. Daha alçaklarda dereler ve şurada burada güneşli tepeler, ormanlar yanında çaylar ve insanların işlemesine değer yerler vardır. Buralarda yük hayvanları otlamaya bırakıldılar; yol yapmaktan yorulan erlere dinlenme verildi. Buradan üç gün içinde düzlüğe inilerek yavaş yavaş iklimi ve orada yaşıyan insanların huyu daha yumuşak olan yerlere varıldı.

TITUS LIVIUS

Tercüme eden: *Suad Y. BAYDUR*
Ankara, Atatürk Lisesi Lâtince Öğretmeni

PENSÉES CHOISIES

Le goût du faste ne s'associe guère dans les mêmes âmes avec celui de l'honnête. Non, il n'est pas possible que des esprits dégradés par une multitude de soins futiles s'élèvent jamais à rien de grand; et quand ils en auraient la force, le courage leur manquerait.

***

Le sage ne court point après la fortune; mais il n'est pas insensible à la gloire.

***

L'âme se proportionne insensiblement aux objets qui l'occupent, et ce sont les grandes occasions qui font les grands hommes.

***

Tant que la puissance sera seule d'un côté, les lumières et la sagesse seules d'un autre, les savants penseront rarement de grandes choses, les princes en feront plus rarement de belles, et les peuples continueront d'être vils, corrompus et malheureux.

***

A quoi bon chercher notre bonheur dans l'opinion d'autrui, si nous pouvons le trouver en nous-mêmes? Laissons à d'autres le soin d'instruire les peuples de leurs devoirs et bornons-nous à bien remplir les nôtres; nous n'avons pas besoin d'en savoir davantage.

***

O vertu, science sublime des âmes simples, faut-il donc tant de peines et d'appareil pour te connaître? Tes principes ne sont-ils pas gravés dans tous les cœurs? et ne suffit-il pas pour apprendre tes lois de rentrer en soi-même et d'écouter la voix de sa conscience dans le silence des passions? Voilà la véritable philosophie, sachons nous en contenter; et, sans envier la gloire de ces hommes célèbres qui s'immortalisent dans la république des lettres, tâchons de mettre entre eux et nous cette distinction glorieuse qu'on remarquait jadis entre deux peuples: que l'un savait bien dire, et l'autre bien faire.

***

SEÇİLMİŞ DÜŞÜNCELER

Gösteriş ve debdebe merakının aynı ruhta şeref ve doğruluk hissiyle birleştiği hiç vaki değildir. Hayır, bir sürü boş şeylerle uğraşa uğraşa küçülmüş insanların herhangi bir büyüklüğe erişmelerine imkân yoktur; böyle bir şeye gücleri yetse bile cesaretleri olmıyacaktır.

***

Olgun adam ikbal peşinde koşmaz; ama şan ve şöhrete karşı kayıtsız da değildir.

***

Ruh, yavaş yavaş uğraştığı şeylerin ölçülerini alır, ve büyük adamları meydana getiren, büyük fırsatlardır.

***

Kuvvet ve kudret yalnız bir yanda, akıl ve hikmet de yalnız öbür yanda bulundukça, bilginler pek seyrek büyük şeyler düşünecek, hükümdarlar daha seyrek güzel işler görecek, milletler de aşağılık, ahlâksız ve bedbaht olmakta devam edeceklerdir.

***

Saadetimizi kendimizde bulmak imkânı varken onu ne diye başkalarının kanaat ve mütalâalarında ararız? Halka vazifelerini öğretmek işini başkalarına bırakalım da kendi vazifelerimizi yapmıya bakalım; daha fazlasını bilmeğe ihtiyacımız yok.

***

Ey fazilet; bozulmamış ruhların ulvî bigisi, seni tanımak için bunca zahmetlere ve hazırlıklara mı ihtiyaç var? Kaidelerin bütün yüreklere kazılmış değil midir? Kanunlarını öğrenmek için adamın, kendi içine çekilip hırsların sustuğu bir sırada vicdanının sesini dinlemesi yetmez mi? İşte gerçek felsefe, bununla yetinmesini bilelim; edebiyat âleminde ölümsüzleşmiş insanların şöhretine hasedetmiyelim; eskiden iki kavim hakkında: «Biri iyi söz söylemesini, öteki de iyi iş görmesini bilir» derlerdi. Biz de büyük edebiyatçılarla aramızda bu farkı gözetmesini bilelim.

***

Il en est de la liberté comme de ces aliments solides et succulents, ou de ces vins généreux, propres à nourrir et fortifier les tempéraments robustes et qui en ont l'habitude, mais qui accablent, ruinent et enivrent les faibles et délicats qui n'y sont point faits. Les peuples une fois accoutumés à des maîtres ne sont plus en état de s'en passer. S'ils tentent de secouer le joug, ils s'éloignent d'autant plus de la liberté que, prenant pour elle une licence effrénée qui lui est est opposée, leurs révolutions les livrent presque toujours à des séducteurs qui ne font qu'aggraver leurs chaînes.

***

Semblable à la statue de Glaucus, que le temps, la mer et les orages avaient tellement défigurée qu'elle ressemblait moins à un dieu qu'à une bête féroce, l'âme humaine, altérée au sein de la société par mille causes sans cesse renaissantes, par l'acquisition d'une multitude de connaissances et d'erreurs, par les changements arrivés à la constitution des corps et par le choc continuel des passions, a pour ainsi dire changé d'apparence, au point d'être presque méconnaissable; et l'on n'y retrouve plus, au lieu d'un être agissant toujours par des principes certains et invariables, au lieu de cette céleste et majestueuse simplicité dont son auteur l'avait empreinte, que le difforme contraste de la passion qui croit raisonner, et de l'entendement en délire.

Ce qu'il y a de plus cruel encore, c'est que tous les progrès de l'espèce humaine l'éloignant sans cesse de son état primitif, plus nous accumulons de nouvelles connaissance, et plus nous nous ôtons les moyens d'acquérir la plus importante de toutes; et que c'est en un sens à force d'étudier l'homme que nous sommes mis hors d'état de le connaître.

***

En considérant la société humaine d'un regard tranquille et désintéressé, elle ne semble montrer d'abord que la violence des hommes puissants et l'oppression des faibles: l'esprit se révolte contre la dureté des uns, on est porté à déplorer l'aveuglement des autres. Et comme rien n'est moins stable parmi les hommes que ces relations extérieures que le hasard produit plus souvent que la sagesse, et que l'on appelle faiblesse ou puissance, richesse ou pauvreté, les établissements humains paraissent, du premier coup d'œil, fondés sur des monceaux de sable mouvant: ce n'est qu'en les examinant de près, ce n'est qu'après avoir écarté la poussière et le sable qui environnent l'édifice, qu'on aperçoit la base inébranlable sur laquelle il est élevé, et qu'on apprend à en respecter les fondements. Or, sans l'étude sérieuse de l'homme, de ses facultés naturelles et de leurs développements successifs, on ne viendra jamais à bout de faire ces distinctions et de séparer, dans l'ac-

Sağlam yapılı ve bunlara alışmış insanları besleyip geliştiren kuvvetli ve lezzetli yemekler veya keskin şaraplar, bu gibi şeylere alışmamış narin ve çelimsiz kimseleri berbat ve sarhoş eder. Hürriyet de böyledir. Bir efendiye köle olmaya bir kere alışmış milletler artık onsuz edemezler. Boyunduruklarını kırmıya kalkışsalar, bunun tam zıddı olan alabildiğine bir başıboşluğu hürriyet sandıkları için yaptıkları ihtilâl onları, hemen daima, zincirlerini daha ziyade kuvvetlendiren yeni efendilerin tahakkümü altına koyar ve hürriyetlerinden o nispette uzaklaşmış olurlar.

***

Zamanın, denizin ve fırtınanın tesiriyle harabolarak, bir tanrıdan ziyade yırtıcı bir hayvanı andıran Glaucus heykeli gibi, durmadan tazelenen binbir âmil yüzünden, bir sürü bilgilerle hatâların edinilmesi, uzvî teşekkülümüzde meydana gelen değişiklikler ve ihtirasların durmıyan sarsıntılariyle cemiyetin koynunda bozulmuş olan insan ruhu da âdeta tanılmıyacak derecede değişikliğe uğramıştır; artık onda daima kati ve değişmez ilkelerle hareket eden bir varlık yerine, yaradanın ona vermiş olduğu o mübarek ve ulvî sadelik yerine muhakeme ediyorum sanan ihtirasın ve hezeyan halindeki aklın çarpık tezadından başka bir şey bulamıyoruz.

Daha kötüsü şu ki, insanlığın bütün ilerlemeleri onu ilkel halinden uzaklaştırdığı için, yeni yeni bilgiler kazandığımız ölçüde en önemli bilgiyi edinmek imkânlarından kendimizi mahrum etmekteyiz; ve bir bakıma, insanı tetkik ede ede artık onu anlamıyacak bir hale geldik.

***

İnsan cemiyetine sakin ve kayıtsız bir gözle bakarsak, gözümüze ilk çarpan şey kudretli insanların zalimliğiyle âcizlerin ezilmesidir. Birlerinin insafsızlığına isyan edeceğimiz gelir, ötekilerin gafletine acımamak elimizden gelmez. İnsanlar arasında, akıl ve hikmetten ziyade tesadüfün yarattığı, aciz veya kudret, zenginlik veya fakirlik dediğimiz o dış nisbetlerden daha kararsız bir şey olamıyacağı için, insan eliyle kurulan müesseseler, ilk bakışta bize, sanki akıcı kum yığınları üzerine kurulmuş gibi görünür: onları ancak yakından tetkik ettikten, binayı çevreliyen toz ve kumları ayıkladıktan sonradır ki onun ne kadar sarsılmaz temeller üzerine kurulmuş olduğunu görür ve bu temellere saygı göstermeyi öğreniriz. İmdi, insanı tabiî hassa ve melekeleriyle ele alıp bunların tedricî gelişmelerini ciddi bir surette incelemedikçe hiçbir zaman bunları ayırdetmeğe muvaffak olamaz, ve karşılaştığımız bugünkü şekli

tuelle constitution des choses, ce qu'a fait la volonté divine d'avec ce que l'art humain a prétendu faire.

***

L'extrême inégalité dans la manière de vivre, l'excès d'oisiveté dans les uns, l'excès de travail dans les autres, la facilité d'irriter et de satisfaire nos appétits et notre sensualité, les aliments trop recherchés des riches, qui les nourissent de sucs échauffants et les accablent d'indigestions, la mauvaise nourriture des pauvres, dont ils manquent même souvent, et dont le défaut les porte à surcharger avidement leur estomac dans l'occasion, les veilles, les excès de toute espèce, les transports immodérés de toutes les passions, les fatigues et l'épuisement d'esprit, les chagrins et les peines sans nombre qu'on éprouve dans tous les états, et dont les âmes sont perpétuellement rongées: voilà les funestes garants que la plupart de nos maux sont notre propre ouvrage, et que nous les aurions presque tous évités en conservant la manière de vivre simple, uniforme et solitaire qui nous était prescrite par la nature. Si elle nous a destinés à être sains, j'ose presque assurer que l'état de réflexion est un état contre nature, et que l'homme qui médite est un animal dépravé.

***

Tout animal a des idées, puisqu'il a des sens; il combine même ses idées jusqu'à un certain point: et l'homme ne diffère à cet égard de la bête que du plus au moins; quelques philosophes ont même avancé qu'il y a plus de différence de tel homme à tel homme que de tel homme à telle bête. Ce n'est donc pas tant l'entendement qui fait parmi les animaux la distinction spécifique de l'homme que sa qualité d'agent libre. La nature commande à tout animal, et la bête obéit. L'homme éprouve la même impression, mais il se reconnaît libre d'aquiescer ou de résister; et c'est surtout dans la conscience de cette liberté que se montre la spiritualité de son âme; car la physique explique en quelque manière le mécanisme des sens et la formation des idées; mais dans la puissance de vouloir ou plutôt de choisir, et dans le sentiment de cette puissance, on ne trouve que des actes purement spirituels, dont on n'explique rien par les lois de la mécanique.

***

Quoi qu'en disent les moralistes, l'entendement humain doit beaucoup aux passions, qui d'un commun aveu lui doivent beaucoup aussi: c'est par leur activité que notre raison se perfectionne; nous ne cherchons à connaître que parce que nous désirons de jouir; et il n'est pas possible de concevoir pourquoi celui qui n'aurait ni désirs ni craintes se donnerait la peine de raisonner. Les passions à leur tour tirent leur origine de nos besoins, et

içinde, Tanrının yarattıklariyle insan bilgisinin yapmıya kalkışmış olduğu şeyleri birbirinden ayıramayız.

***

Yaşama tarzları arasındaki büyük farklar, birtakım kimselerin aşırı avareliği, başkalarının aşırı çalışması, iştahımızı ve şehvetimizi tahrik etmenin ve doyurmanın kolaylığı, zenginlerin pek rağbet gösterdikleri, kendilerini o kan kızıştırıcı usarelerle besliyen ve midelerini bozan yiyecekler, yoksulların çok kere büsbütün mahrum kaldıkları kötü gıdalar, ve her zaman bulamayışları yüzünden fırsat çıkınca açgözlülükle karınlarını tıkabasa doldurmaları, uykusuz geçirilen geceler, her nevi aşırılıklar, bütün hırs ve iptilâlarda gösterilen taşkınlıklar, yorgunluklar ve zihin bitkinliği, her hal ve vaziyette uğranılan sayısız kederler ve üzüntüler ve bunların ruhları durmadan kemirmesi: işte başımıza gelen dertlerden çoğunun kendi eserimiz olduğunu gösteren, ve tabiatın bize emrettiği sade, birörnek ve münzevi yaşama tarzından ayrılmasaydık bu dertlerin hemen hepsinden masun kalabileceğimizi anlatan bir sürü uğursuz delil. Tabiat bizi sıhhatli ve salim olmak üzere yarattıysa, âdeta, düşünme hali tabiata aykırı bir haldir ve düşünen insan yolunu sapıtmış bir hayvandır diyeceğim geliyor.

***

Her hayvanın duyuları olduğuna göre düşünceleri de vardır; hattâ hayvan bir dereceye kadar bu düşüncelerini derleyip toplıyabilir: bu bakımdan insan hayvandan ancak azlık ve çokluk itibariyle ayrılır; hattâ bazı filosoflar falanca insanla falanca insan arasında, filânca insanla filânca hayvan arasındakinden daha büyük farklar bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Demek ki hayvanlar arasında insanı ayırdeden asıl unsur akıldan ziyade, onun hareketlerinde istiklâl sahibi oluşudur. Tabiat emredince hayvan itaat eder. İnsan aynı tesiri duyar fakat kendini boyun eğmek veya karşı koymakta hür sayar; işte asıl bu hürlüğün idrakindedir ki ruhunun mâneviyeti kendini gösterir; zira duyuların işlemesini ve fikirlerin teşekkülünü fizik, bir dereceye kadar izah eder; fakat istemek veya daha doğrusu seçmek kudreti ve bu kudretin idraki ancak mânevi bir takım eylemlerdir ki mekanik kanunlariyle izah edilemez.

***

Ahlâkçılar ne derlerse desinler, insan aklı ihtiraslara çok şey borçludur; ihtiraslar da herkesin kabul ettiği gibi, ona çok borçludurlar: ihtirasların gayretiyledir ki aklımız tekemmül eder; zevk duymak istediğimiz içindir-ki öğrenmeye çalışırız; ne arzusu, ne de korkusu olan bir kimsenin akıl yormak zahmetine ne diye gireceği tasavvur olunamaz. İhtiraslar da bizim ihtiyaçlarımızdan doğar, ve bilgilerimiz sayesinde gelişirler;

leur progrès, de nos connaissances; car on ne peut désirer ou craindre des choses que sur les idées qu'on en peut avoir, ou par la simple impulsion de la nature; et l'homme sauvage, privé de toute sorte de lumières, n'éprouve que les passions de cette dernière espèce; ses désirs ne passent pas ses besoins physiques; les seuls biens qu'il connaisse dans l'univers sont la nourriture, une femelle et le repos; les seuls maux qu'il craigne sont la douleur et la faim. Je dis la douleur et non la mort; car jamais l'animal ne saura ce que c'est que mourir; et la connaissance de la mort et de ses terreurs est une des premières acquisitions que l'homme ait faites en s'éloignant de la condition animale.

***

Le premier langage de l'homme, le langage le plus universel, le plus énergique et le seul dont il eût besoin avant qu'il fallût persuader des hommes assemblés, est le cri de la nature. Comme ce cri n'était arraché que par une sorte d'instinct dans les occasions pressantes, pour implorer du secours dans les grands dangers ou du soulagement dans les maux violents, il n'était pas d'un grand usage dans le cours ordinaire de la vie, où règnent de sentiments plus modérés. Quand les idées des hommes commencèrent à s'étendre et à se multiplier, et qu'il s'établit entre eux une communication plus étroite, ils cherchèrent des signes plus nombreux et un langage plus étendu; ils multiplièrent les inflexions de la voix et y joignirent les gestes qui, par leur nature, sont plus expressifs et dont le sens dépend moins d'une détermination antérieure. Ils exprimaient donc les objets visibles et mobiles par des gestes, et ceux qui frappent l'ouïe par des sons imitatifs: mais comme le geste n'indique guère que les objets présents ou faciles à décrire, et les actions visibles; qu'il n'est pas d'un usage universel puisque l'obscurité ou l'interposition d'un corps le rendent inutile et qu'il exige l'attention plutôt qu'il ne l'excite; on s'avisa enfin de lui substituer les articulations de la voix, qui, sans avoir le même rapport avec certaines idées, sont plus propres à les représenter toutes comme signes institués; substitution qui ne put se faire que d'un commun consentement et d'une manière assez difficile à pratiquer pour des hommes dont les organes grossiers n'avaient encore aucun exercice, et plus difficile encore à concevoir en elle-même, puisque cet accord unanime dut être motivé, et que la parole paraît avoir été fort nécessaire pour établir l'usage de la parole.

***

Les idées générales ne peuvent s'introduire dans l'esprit qu'à l'aide des mots, et l'entendement ne les saisit que par des propositions. C'est une des raisons pourquoi les animaux ne sauraient se former de telles idées, ni

çünkü bir şeyi arzu etmek veya bir şeyden korkmak ancak o şey hakkında edineceğimiz fikre yahut da sadece tabiatın sevkine bağlıdır; her türlü zekâ ve bilgiden mahrum olan yabani adam, ancak tabiatın telkin ettiği ihtirasları duyar; arzuları maddî ihtiyaçlarını aşmaz; yeryüzünde tanıdığı biricik nimetler yemek, bir dişi ve dinlenmektir; biricik korktuğu şeylerse can acısı ve açlıktır. Can acısı diyorum, ölüm demiyorum; çünkü hayvan ölümün ne demek olduğunu asla bilemez; ölümü bilmek ve bundan ürkmek insanın, hayvan seviyesinden uzaklaşırken ilk edindiği şeylerden biridir.

***

İnsanın ilk konuştuğu dil, herkesin anladığı, en canlı, ve bir araya toplanmış adamları bir şeye inandırmak icabetmediği zamanlarda tek muhtaç olduğu dil, içten kopma haykırışıdır. Bu çığlıklar en lüzumlu hallerde, meselâ büyük tehlikeler karşısında yardım dilemek veya şiddetli acılardan kurtulmayı istemek gibi fırsatlarla bir nevi içgüdünün tesiri altında koparılırdı, o yüzden daha mutedil duyguların hâkim olduğu gündelik hayatta pek yeri yoktu. İnsanların düşünceleri genişleyip çoğaldıkça ve insanlar arasında daha sıkı bir temas kurulunca bunlar daha çok sayıda işaretler ve daha geniş bir dil aradılar; sesin perdelerini[1] çoğalttılar ve buna mahiyetleri itibariyle ifade kudreti daha büyük olan ve mânaları önceden kararlaştırmıya pek o kadar ihtiyaç göstermiyen işaretleri eklediler. Görünen ve hareket halindeki nesneleri jestlerle, ve kulağa çarpan şeyleri de taklitli seslerle ifade ediyorlardı: fakat jest vasıtasiyle ancak göz önünde bulunan veya tarifi kolay olan nesnelerle görülen fiilleri anlatmak kabildir; karanlıkta veya araya başka bir cisim girince işe yaramadığından ve dikkati anlatılan şeye çevirteceğine kendine çektiğinden her yerde ve her zaman kullanılabilecek bir ifade vasıtası değildir; onun için nihayet bunun yerine insan ağzından çıkan değişik sesleri kullanmak hatıra geldi, bunlar jestler gibi birtakım fikirleri tasvir edici olmasalar bile itibarî birer işaret olarak bu fikirleri temsil etmeye daha elverişlidirler; el işaretleri yerine ses işaretlerinin konulması ancak herkesin buna razı olmasiyle kabildi ve kaba uzuvları henüz çalıştırılmamış insanlar tarafından tatbiki güç ve ilk olarak tasavvurları daha da güçtü, çünkü bir ses işaretine mâna verilmesi bir sebebe dayanmak lâzımdı ve sözün kullanılmasını usul edinmek için, denilebilir ki, önceden sözün mevcut olması icabederdi.

***

Umumi fikirler zihne ancak kelimeler vasıtasiyle girebilirler ve aklımız bu fikirleri ancak cümleler vasıtasiyle kavrıyabilir. İşte onun içindir ki hayvanlar bu türlü fikirleri zihinlerinde terkibedemez ve buna bağlı

---

[1] Perde, inflexion karşılığı değil, biliyorum. Ama başka karşılık da bulamadım (Y. N. N.)

jamais acquérir la perfectibilité qui en dépend. Quand un singe va sans hésiter d'une noix à l'autre, pense-t-on qu'il ait l'idée générale de cette sorte de fruit, et qu'il compare son archétype à ces deux individus? Non, sans doute; mais la vue de l'une de ces noix rappelle à sa mémoire les sensations qu'il a reçues de l'autre; et ses yeux, modifiés d'une certaine manière, annoncent à son goût la modification qu'il va recevoir. Toute idée générale est purement intellectuelle; pour peu que l'imagination s'en mêle, l'idée devient aussitôt particulière. Essayez de vous tracer l'image d'un arbre en général, jamais vous n'en viendrez à bout; malgré vous, il faudra le voir petit ou grand, rare ou touffu, clair ou foncé; et s'il dépendait de vous de n'y voir que ce qui se trouve en tout arbre, cette image ne ressemblerait plus à un arbre. Les êtres purement abstraits se voient de même, ou ne se conçoivent que par le discours. La définition seule du triangle vous en donne la véritable idée: sitôt que vous en figurez un dans votre esprit, c'est un tel triangle et non pas un autre, et vous ne pouvez éviter d'en rendre les lignes sensibles ou le plein coloré. Il faut donc énoncer des propositions, il faut donc parler pour avoir des idées générales; car, sitôt que l'imagination s'arrête, l'esprit ne marche plus qu'à l'aide du discours.

***

Il est bien certain que la pitié est un sentiment naturel, qui, modérant dans chaque individu l'activité de l'amour de soi-même, concourt à la conservation mutuelle de toute l'espèce. C'est elle qui nous porte sans réflexion au secours de ceux que nous voyons souffrir; c'est elle qui, dans l'état de nature tient lieu de lois, de moeurs et de vertu, avec cet avantage que nul n'est tenté de désobéir à sa douce voix; c'est elle qui détournera tout sauvage robuste d'enlever à un faible enfant ou à un vieillard infirme sa subsistsance acquise avec peine, si lui-même espère pouvoir trouver la sienne ailleurs; c'est elle qui, au lieu de cette maxime sublime de justice raisonné: *Fais à autrui comme tu veux qu'on te fasse*, inspire à tous les hommes cette autre maxime de bonté naturelle, bien moins parfaite, mais plus utile peut-être que la précédene: *Fais ton bien avec le moindre mal d'autrui qu'il est possible.*

C'est, en un mot, dans ce sentiment naturel, plutôt que dans des arguments subtils, qu'il faut chercher la cause de la répugnance que tout homme éprouverait à mal faire, même indépendamment des maximes de l'éducation. Quoiqu'il puisse appartenir à Socrate et aux esprits de sa trempe d'acquérir la vertu par raison, il y a longtemps que le genre humain ne serait plus, si sa conservation n'eût dépendu que des raisonnements de ceux qui le composent.

***

olan olgunlaşma imkânını hiçbir zaman elde edemezler. Bir maymun hiç tereddüdetmeden bir cevizden ötekine gidiyor diye, sanır mısınız ki bu çeşit yemiş hakkında bir umumi fikre sahiptir ve zihnindeki aslî örneği bu iki ferde kıyaslamaktadır? Şüphesiz ki hayır; fakat bu cevizlerden birinin görünüşü onun hafızasına, ötekinden almış olduğu duyumu hatırlatmaktadır; bir çeşit değişikliğe uğrıyan gözleri tat alma duyusuna, uğrıyacağı değişikliği haber verir. Her umumi fikir tamamiyle anlıksaldır; muhayyile işe karıştı mı, fikir hemen hususileşir. Genel olarak bir ağacı zihninizde tasavvura çalışın, hiçbir zaman buna muvaffak olamıyacaksınız; ister istemez onu küçük veya büyük, seyrek veya sık yapraklı, açık veya koyu renkli göreceksiniz; bu tasavvuru ancak her ağaçta mevcut olan unsurlardan terkibetmek elinizde olsaydı bu tasavvur bir ağaca benzemekten çıkacaktı. Tamamiyle mücerret şeyler de böyle görünürler veya ancak söz vasıtasiyle tasavvur olunabilirler. Üçgenin ancak tarifidir ki size onun hakkında gerçek fikri verir: zihninizde bir üçgen tasavvur ettiniz mi, bunun kendine has bir şekli vardır ve her üçgene benzemez, onun çizgilerini veya sathını gözünüzün önüne getirmemek elinizde değildir. Demek oluyor ki umumi fikirler elde etmek için cümleler yapmak, söz söylemek lâzımdır; çünkü muhayyilenin durduğu noktada zihin artık ancak sözün yardımiyle işler.

***

Muhakkak ki merhamet tabiî bir duygudur, her fertte özseverliğin gayretlerini gevşeterek, bütün insan nevinin karşılıklı muhafaza ve devamına hizmet eder. Bizi acı çektiğini gördüğümüz kimselerin yardımına hiç düşünmeden koşturan bu duygudur; tabiî durumda, kanunların, örfün ve faziletin yerini tutan bu duygudur, hem de onun tatlı emrine itaatsizlik etmek kimsenin aklından geçmez; güçlü kuvvetli bir vahşiyi, gıdasını başka yanda bulabileceğini umarken, âciz bir çocuğun veya hastalıklı bir ihtiyarın elinden, güçlükle edinilmiş yiyeceklerini almaktan alıkoyacak odur; *kendine nasıl muamele edilmesini istiyorsan başkalarına da öyle muamele et* diyen ve adalet düşüncesinin mahsulü olan o ulvî meselin yerine *kendi hayrına çalışırken başkalarına elinden geldiği kadar az kötülük et* diyen çok daha az mükemmel, fakat belki ötekinden daha faydalı o tabiî iyilik meselini bütün insanlara ilham eden odur.

Kısacası, her insanın, tahsil ve terbiyenin telkin ettiği kaidelerden habersiz olsa da, kötülük etmekten duyacağı tiksintinin sebebini, yüksek düşüncelerden ziyade bu tabiî duyguda aramak lâzımdır. Fazileti, akıl ve muhakeme yoliyle elde etmek kanaati Sokrates'in ve aynı yaradılıştaki insanların malı olsa da, eğer insanlığın bekası onu teşkil eden fertlerin muhakemelerine kalmış olsaydı, yeryüzünde adam oğlunun nesli çoktan tükenmiş bulunurdu.

***

Il est aisé de voir qu'entre les différences qui distinguent les hommes, plusieurs passent pour naturelle qui sont uniquement l'ouvrage de l'habitude et des divers genres de vie que les hommes adoptent dans la société. Ainsi un tempérament robuste ou délicat, la force ou la faiblesse qui en dépendent, viennent souvent plus de la manière dure ou efféminée dont on a été élevé, que de la constitution primitive des corps. Il en est de même des forces de l'esprit; et non seulement l'éducation met de la différence entre les esprits cultivés et ceux qui ne le sont pas, mais elle augmente celle qui se trouve entre les premiers à proportion de la culture; car qu'un géant et un nain marchent sur la même route, chaque pas qu'ils feront l'un et l'autre donnera un nouvel avantage au géant. Or, si l'on compare la diversité prodigieuse d'éducations et de genres de vie qui règne dans les différents ordres de l'état civil avec la simplicité et l'uniformité de la vie animale et sauvage, où tous se nourrissent des mêmes aliments, vivent de la même manière, et font exactement les mêmes choses, on comprendra combien la différence d'homme à homme doit être moindre dans l'état de nature que dans celui de société, et combien l'inégalité naturelle doit augmenter dans l'espèce humaine par l'inégalité d'institution.

***

Le premier qui, ayant enclos un terrain, s'avisa de dire: *Ceci est à moi*, et trouva des gens assez simples pour le croire, fut le vrai fondateur de la société civile. Que de crimes, de guerres, de meurtres, que de misères et d'horreurs n'eût point épargnés au genre humain, celui qui, arrachant les pieux et comblant le fossé, eût crié à ses semblables: Gardez-vous d'écouter cet imposteur; vous êtes perdus si vous oubliez que les fruits sont à tous, et que la terre n'est à personne!

***

Les politiques font sur l'amour de la liberté les mêmes sophismes que les philosophes ont faits sur l'état de nature: par les choses qu'ils voient ils jugent des choses très différentes qu'ils n'ont pas vues; et ils attribuent aux hommes un penchant naturel à la servitude, par la patience avec laquelle ceux qu'ils ont sous les yeux supportent la leur; sans songer qu'il en est de la liberté comme de l'innocence et de la vertu, dont on ne sent le prix qu'autant qu'on en jouit soi-même, et dont le goût se perd sitôt qu'on les a perdues.

***

Un auteur célèbre, calculant les biens et les maux de la vie humaine, et comparant les deux sommes, a trouvé que la dernière surpassait l'autre de beaucoup, et qu'à tout prendre, la vie était pour l'homme un assez mauvais

İnsanları biribirinden ayırdeden farklar içinde tabiî sayılan birçoklarının, aslında, insanların cemiyet içinde kabul etmiş oldukları yaşama tarzının eseri olduğu kolayca görülür. Meselâ sağlam veya çelimsiz bir mizaç, ve bunların mahsulü olan kuvvet veya zaıf, çok kere doğuştan gelme birer vasıf olmaktan ziyade yetişme tarzındaki sertlikten veya yumuşaklıktan ilerigelir. Zihin kuvvetleri için de hal aynıdır; tahsil ve terbiye, okumuş olanlarla olmıyanlar arasına farklar koymakla kalmaz, okumuş olanlar arasındaki farkı da tahsilin derecesine göre artırır; zira, bir devle bir cüce aynı yol üzerinde yürürlerse, atacakları her adım cüceyi deve nispetle biraz daha geride bırakır. İmdi, medeni âlemin muhtelif zümrelerinde yaşama tarziyle tahsil ve terbiye hususunda mevcut olan sonsuz çeşitliliği aynı gıdalarla beslenen, aynı tarzda yaşıyan ve tamamiyle aynı şeyleri yapan hayvanlarla vahşilerin hayatındaki sadeliğe ve birörnekliğe kıyaslarsanız tabiî hayatta, cemiyet hayatına nazaran, insandan insana farkların ne kadar daha küçük olduğunu, ve insanlar arasında tabiî eşitsizliğin suni eşitsizliklerle ne kadar çoğaltıldığını anlarsınız.

***

İlk olarak bir arazi parçasının etrafını çevirip: *burası benimdir* demeyi akletmiş ve sözüne kanacak kadar saf kimseler bulmuş olan adam, medeni cemiyetin gerçek kurucusu olmuştur. Biri çıkıp da o arazinin çevresine dikilmiş kazıkları söküp hendekleri doldurarak hemcinslerine: «Bu yalancının sözlerine sakın kanmayın; mahsul herkesindir, toprak kimsenin değildir; bunu unuttunuz mu, yandınız.» demiş olsaydı insanlığı ne çok suçlardan, savaşlardan, cinayetlerden, ne çok sefaletlerden, belâlardan kurtarmış olurdu.

***

Filosofların tabiî hayat hakkında ileri sürmüş oldukları safsataları siyasiler de hürriyet sevgisi hususunda ayniyle tekrarlamışlardır: bunlar gördüklerine bakarak görmemiş oldukları çok farklı şeyler hakkında hüküm vermektedirler; gözleri önünde bulunanların istibdada sabırla katlandıklarına bakarak insanların köleliğe tabiî bir meyilleri olduğunu söylerler; hiç düşünmezler ki hürriyet de iffet ve fazilet gibidir, insan ancak ona sahip bulundukça değerini hisseder ve kaybettiği anda artık onu düşünmez olur.

***

Meşhur bir müellif, insan hayatının iyi ve kötü taraflarını hesaplıyor ve iki yekûnu biribirine kıyaslıyarak kötülüklerin iyilikleri çok aştığı, ve düşünülecek olursa, hayatın insana hayli değersiz bir hediye olduğu netice-

présent. Je ne suis point surpris de sa conclusion; il a tiré tous ses raisonnements de la constitution de l'homme civil: s'il fût remonté jusqu'a l'homme naturel, on peut juger qu'il eût trouvé des résultats très différents, qu'il eût aperçu que *l'homme n'a guère de maux que ceux qu'il s'est donnés lui-même*, et que la nature eût été justifiée. Ce n'est pas sans peine que nous sommes parvenus à nous rendre si malheureux. Quand d'un côté l'on considère les immenses travaux des hommes, tant de sciences approfondies, tant d'arts inventés, tant de forces emloyées, des abîmes comblés, des montagnes rasées, des rochers brisés, des fleuves rendus navigables, des terres défrichées, des lacs creusés, des marais desséchés, des bâtiments énormes élevés sur la terre, la mer couverte de vaisseaux et de matelots, et que de l'autre on recherche avec un peu de méditation lës vrais avantages qui ont résulté de tout cela pour le bonheur de l'espèce humaine, on ne peut qu'être frappé de l'étonnante disproportion qui règne entre ces choses, et déplorer l'aveuglement de l'homme, qui, pour nourrir son fol orgueil, et je ne sais quelle vaine admiration de lui-même, le fait courir avec ardeur après toutes les misères dont il est susceptible, et que la bienfaisante nature avait pris soin d'écarter de lui.

***

Renoncer à sa liberté, c'est renoncer à sa qualité d'homme, aux droits de l'humanité, même à ses devoirs. Il n'y a nul dédommagement possible pour quiconque renonce à tout. Une telle renonciation est incompatible avec la nature de l'homme; et c'est ôter toute moralité à ses actions que d'ôter toute liberté à sa volonté.

J. - J. ROUSSEAU

sine varıyor. Çıkardığı bu neticeye hiç şaşmadım; bütün muhakemelerini medeni insanın haline bakarak yürütmüş; tabiî insana kadar çıksaydı, kolayca tasavvur olunabilir ki, pek farklı neticelere varmış olacak, *insanın bütün kötülüklerini kendi yaratmış olduğunu* görecek ve tabiatın hakkı verilmiş olacaktı. Bizim kendimizi bu derece bedbaht etmeğe muvaffak oluşumuz kolay olmamıştır. Bir yandan insanların başarmış oldukları muazzam işler, derinleştirilmiş bunca ilimler, icadedilmiş bunca sanatlar, kullanılmış bunca kuvvetler, doldurulmuş uçurumlar, kökünden kazılmış dağlar, parçalanmış kayalar, gemi seferlerine elverişli kılınmış nehirler, tarla haline konulmuş topraklar, kazılmış göller, kurutulmuş bataklıklar, yeryüzünde yükseltilmiş koca koca binalar, gemiler ve tayfalarla doldurulmuş deniz gözönüne getirilir de öte yandan bütün bunlardan insanlık hesabına gerçek saadet sayılabilecek ne neticeler çıkmış olduğu biraz düşünülüp araştırılacak olursa, aradaki şaşılacak nispetsizlik göze çarpmamak, ve çılgın gururunu ve o boş kendini beğenmişliğini beslemek için, iyicil tabiatın kendisinden uzaklaştırmaya ihtimam gösterdiği türlü sefaletlerin peşinden insanı hararetle koşturan gafletine esef etmemek elden gelmez.

***

Hürriyetinden vazgeçmek, adamlık sıfatından, insanlık haklarından ve hattâ vazifelerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen için de hiçbir taviz mevcut olamaz. Böyle bir feragat insanın yaradılışına aykırıdır; iradesini her türlü hürriyetten mahrum etmek, hareketlerini her türlü ahlâkî kaygılardan azade kılmakla birdir.

Tercüme eden: *Yaşar Nabi NAYIR*

ERSTE BEKANNTSCHAFT MIT SCHILLER
(1794)

ich vermied Schillern, der, sich in Weimar aufhaltend, in meiner Nachbarschaft wohnte. Die Erscheinung des Don Carlos war nicht geeignet, mich ihm näher zu führen, alle Versuche von Personen, die ihm und mir gleich nahestanden, lehnte ich ab, und so lebten wir eine Zeitlang nebeneinander fort

Sein Aufsatz über Anmut und Würde war ebensowenig ein Mittel, mich zu versöhnen. Die Kantische Philosophie, welche das Subjekt so hoch erhebt, indem sie es einzuengen scheint, hatte er mit Freuden in sich aufgenommen; sie entwickelte das Ausserordentliche was die Natur in sein Wesen gelegt, und er, im höchsten Gefühl der Freiheit und Selbstbeschtimmung, war undankbar gegen die grosse Mutter, die ihn gewiss nicht stiefmütterlich behandelte. Anstatt sie als selbstständig, lebendig, vom Tiefsten bis zum Höchsten gesetztlich hervorbringend zu betrachten, nahm er sie von der Seite einiger empirischen menschlichen Natürlichkeiten. Gewisse harte Stellen sogar konnte ich direkt auf mich deuten, sie zeigten mein Glaubensbekenntnis in einem falschen Lichte; dabei fühlte ich, es sei noch schlimmer, wenn es ohne Beziehung auf mich gesagt worden: denn die ungeheure Kluft zwischen unsern Denkweisen klaffte nur desto entschiedener.

An keine Vereinigung war zu denken. Selbst das milde Zureden eines Dalberg, der Schiller nach Würden zu ehren verstand, blieb fruchtlos; ja meine Gründe, die ich jeder Vereinigung entgegensetzte, waren schwer zu widerlegen. Niemand konnte leugnen, dass zwischen zwei Geistesantipoden, mehr als ein Erddiamekter die Scheidung mache, da sie denn beiderseits als Pole gelten mögen, aber eben deswegen in eins nicht zusammenfallen können. Dass aber doch ein Bezug unter ihnen stattfinden konnte, erhellt aus folgendem.

Schiller zog nach Jena, wo ich ihn ebenfalls nicht sah. Zu gleicher Zeit hatte Batsch durch unglaubliche Regsamkeit eine Naturforschende

SCHILLER'LE İLK TANIŞMA[1]
(1794)

Schiller, Weimar'da kalıyor, benim yakınımda oturuyordu. Ben ondan uzak duruyordum. Yaratmış olduğu Don Carlos karakteri, onu bana ısındıracak gibi değildi. Her ikimizle dost kimselerin bütün uğraşmalarını geri çevirdim. Böylece, bir zaman temassız olarak yanyana yaşadık.

«İncelik ile Vekar» üzerine yazdığı yazı da ona yaklaşmama zemin olamazdı. Schiller, özneyi daraltır gibi göründüğü halde gerçekte yükseklere çıkaran Kant felsefesini benimseyivermişti. Bu felsefe, tabiatın onun kişiliğine verdiği olanüstü tarafı geliştirmişti; ama o, hür ve müstakil olma duygusunun en yüsek katına vardığından, kendisine hiç de üvey evlât muamelesi etmemiş olan o Büyük Anaya karşı nankör davranıyordu. Tabiatı, derinlerden ta yükseklere kadar kanunlu yaradan, hür, canlı bir varlık olarak alacağı yerde, insana ait tecrübelik birtakım tabiilikler yönünden alıyordu. Hattâ yazıda bazı ağır kısımları doğrudan doğruya üzerime alındım. Bunlar benim inandıklarıma yanlış bir mâna veriyordu; üstelik, adımın anılmadan söylenmiş olması bana işi daha da kötü gösteriyordu. Böylece, düşünüşlerimiz arasındaki uçurum, bütün kesinliğiyle beliriyordu.

Uzlaşmamıza imkân yoktu. Schiller'e yerinde bir hürmet beslemesini bilen Dalberg'in nazik ısrarları bile neticesiz kaldı. Çünkü uzlaşmaya karşı ileri sürdüğüm sebepleri çürütmek güçtü. Kimse inkâr edemezdi ki, biribirinden ayrı bu iki zihin — benimle o — arasında dünyanın çapından daha büyük bir ayrılık vardı, çünkü her birimiz birer kutup olmak isteğinde idik. Bunun için de ikimiz bir noktada toplanamazdık. Böyle olduğu halde, meğer aramızda bir bağ kurulabilirmiş, bunu şimdi anlatacaklarımdan görebiliriz.

---

[1] Bu satırlar, Goethe'nin, kendi hayatı hakkında kaleme aldığı, parça halinde kalmış yazılar arasından seçilmiştir (Goethe's Werke, herausgg. von R. Müller Freienfels., I. Abflg., Bd. 7; S. 300 - 302).

Gesellschaft in Tätigkeit gesetzt, auf schöne Sammlungen, auf bedeutenden Apparat gegründet. Ihren periodischen Sitzungen wohnte ich gewöhnlich bei; einstmal fand ich Schillern daselbst, wir gingen zufällig beide zugleich heraus, ein Gespräch knüpfte sich an, er schien an dem Vortragenden teilzunehmen, bemerkte aber sehr verständig und einsichtig und mir sehr willkommen, wie eine so zerstückelte Art, die Natur zu behandeln, den Laien, der sich gern darauf einliesse, keineswegs anmuten könne.

Ich erwiderte darauf: dass sie den Eingeweihten selbst vielleicht unheimlich bleibe, und dass es doch wohl noch eine andere Weise geben könne, die Natur nicht gesondert und vereinzelt vorzunehmen, sondern sie wirkend und lebendig, aus dem Ganzen in die Teile strebend, darzustellen. Er wünschte hierüber aufgeklärt zu sein, verbarg aber seine Zweifel nicht; er konnte nicht eingestehen, das ein solches, wie ich beheuptete, schon aus der Erfahrung hervorgehe.

Wir gelangten zu seinem Hause, das Gespräch lockte mich hinein; da trug ich die Metamorphose der Pflanzen lebhaft vor und liess, mit manchen charakteristischen Federstrichen, eine symbolische Pflanse vor seinen Augen entstehen. Er vernahm und schaute das alles mit grosser Teilnahme, mit entschiedener Fassungskraft; als ich aber geendet, schüttelte er den Kopf und sagte: Das ist keine Erfahrung, das ist eine Idee. Ich stutzte, verdriesslich einigermassen: denn der Punkt, der uns trennte, war dadurch aufs strengste bezeichent. Die Behauptung aus Anmut und Würde, fiel mir wieder ein, der alte Groll wollte sich regen, ich nahm mich aber zusammen und versetzte: Das könne mir sehr lieb sein, dass ich Ideen habe, ohne es zu wissen, und sie sogar mit Augen sehe.

Schiller, der viel mehr Lebensklugheit und Lebensart hatte, als ich, und mich auch wegen der *Horen*, die er herauszugeben im Begriff stand, mehr anzuziehen als abzustossen gedachte, erwiderte darauf als ein gebildeter Kantianer; und als aus meinem hartnäckigen Realismus mancher Anlass zu lebhaftem Widerspruch entstand, so ward viel gekämpft und dann Stillstand gemacht: keiner von beiden konnte sich für den Sieger halten, beide hielten sich für unüberwindlich. Sätze wie folgender machten mich ganz unglücklich: «Wie kann jemals Erfahrung gegeben werden, die einer Idee angemessen sein sollte? Denn darin besteht eben das Eigentümliche der letzteren, dass ihr niemals eine Erfahrung kongruieren könne.» Wenn er das für eine hielt, was ich als Erfahrung aussprach, so musste doch zwischen beiden irgend etwas Vermittelndes, Bezügliches obwalten. Der erste Schritt war

Schiller, Jena'ya gitti; onu orada da görmüyordum. Bu zamanlara doğru Batsch, akla sığmaz çalışmalar sonunda, güzel kolleksiyon'lara, önemli âletlere dayanan bir «Tabiatı araştırma kurumu» vücuda getirmişti. Kurumun toplantılarında ekseriya bulunurdum. Bir kere Schiller'i orada gördüm. Tesadüf eseri, birlikte çıktık; konuşmaya başladık; verilen konferans, görünüşe göre, onda ilgi uyandırmıştı, fakat tabiatı böyle parçalıyarak ele alışın, mutahassıs olmıyan heveslileri hiç de memnun edemiyeceğini, çok anlayışlı, çok akıllı, benim pek hoşuma gidecek bir şekilde söyledi.

Ben şöyle cevap verdim:

«Bu yol, belki mutahassıslara da korkunç gelir; tabiatı kısım kısım, parça parça ele almayıp, etkin ve canlı olarak, bütünden parçaya doğru tesir edici olarak tasvir eden başka bir yol herhalde olacaktır.» O, kendisini aydınlatmamı istiyor, ama şüphelerini gizlemiyordu: benim iddia ettiğim gibi böyle bir yolun tecrübeye dayanacağını bir türlü kabul edemiyordu.

Evinin önüne vardık; konuşmamız beni içeriye çekti; orada «Bitkilerin Başkalaşması» adlı eserimi canlı canlı okumaya başladım; canlandırıcı bir iki kalem vuruşu ile sembol halinde bir bitkiyi gözleri önünde yarattım. Bütün bunları büyük bir ilgi, şüphe götürmez bir kavrayışla dinledi; fakat ben sona varınca, başını sallayarak «bu tecrübe değil, fikir...» dedi. Ben şaşırdım, biraz da canım sıkıldı, çünkü bu sözlerle, bizi ayıran nokta üzerine kuvvetle dokunulmuş oluyordu. «İncelik ile Vekar» daki iddia aklıma geldi, eski hiddetim başını kaldırmak istedi ama kendimi tuttum ve «fikir olduklarını bilmediğim, hattâ gözlerimle gördüğüm fikirlerin bende bulunması, pekalâ işime gelir» diye cevap verdim.

Schiller, benden çok daha ihtiyatlı, daha muamele bilir bir insandı; üstelik, çıkarmak üzere olduğu *Horen* dergisi dolayısiyle, beni kendinden uzaklaştırmayı değil, kendine çekmeyi tasarlıyordu. Sözlerime iyi okumuş, ince bir Kant'çı gibi karşılık verdi; benim dik kafalı gerçekciliğim ondan yana hararetli itirazlara yol açtı, uzun uzun savaştık, sonra sustuk. İkimizden hiçbiri muzaffer çıktım demediği gibi, ikimizden hiçbiri de yenildim, demiyordu. Ondan şu gibi sözleri işitmek beni pek üzdü: «Fikre uygun tecrübe, hiç olur mu? Fikrin özelliği, ona bir tecrübenin hiçbir zaman tıpatıp uyamamasındadır». Ama, benim tecrübe dediğim bir şeye o fikir dedikten sonra, ikiniz arasında aracı, bağlayıcı bir şeyin bulunması lâzım! Herneyse, ilk adım atılmıştı. Schiller'de büyük bir çekici kuvvet vardı;

jedoch getan. Schillers Anziehungskraft war gross, er hielt alle fest, die sich ihm näherten; ich nahm teil an seinen Absichten und versprach, zu den *Horen* manches was bei mir verborgen lag, herzugeben. Seine Gattin, die ich von der Kindheit auf zu lieben und zu schätzen gewohnt war, trug das ihrige bei zu dauerndem Verständnis; alle beiderseitigen Freunde waren froh, und so besiegelten wir, durch den grössten, vielleicht nie ganz zu schlichtenden Wettkampf zwischen Objekt und Subjekt, einen Bund, der ununterbrochen gedauert und für uns und andere manches Gute gewirkt hat.

GŒTHE

yaklaşanı kendine bağlıyordu. Tasavvurlarına ilgi gösterdim; bende saklı duran birtakım yazıları *Horen* dergisi için vermeyi vadettim. Çocukluğundan beri çok sevdiğim, takdir ettiğim karısı da devamlı bir anlaşmanın kurulması için elinden geleni esirgemedi. İki tarafın dostları bu hale çok sevindiler. İşte böylece, özne ile nesne arasında, belki de hiçbir zaman tam olarak sona erdirilemiyecek, pek büyük bir savaş sayesinde birleştik. Dostluğumuz arasız devam etti; ikimize de başkalarına da hayırlı oldu

Tercüme eden: *Nusret HIZIR*
D. ve T. C. Fakültesi Doçentlerinden

TWO ESSAYS

THE MAID-SERVANT

Must be considered as young, or else she has married the butcher, the butler, or her cousin, or has otherwise settled into a character distinct from her original one, so as to become what is properly called the domestic. The Maid-servant, in her apparel, is either slovenly and fine by turns, and dirty always; or she is at all times neat and tight, and dressed according to her station. In the latter case, her ordinary dress is black stockings, a stuff gown, a cap, and a neck-handkerchief pinned cornerwise behind. If you want a pin, she feels about her, and has always one to give you. On Sundays and holidays, and perhaps on afternoons, she changes her black stockings for white, puts on a gown of a better texture and fine pattern, sets her cap and her curls jauntily, and lays aside the neck-handkerchief for a high-body, which, by the way, is not half so pretty.

The general furniture of her ordinary room, the kitchen, is not so much her own as her master's and mistress's, and need not be described: but in a drawer of the dresser or the table, in company with a duster and a pair of snuffers, may be found some of her property, such as a brass thimble, a pair of scissors, a thread-case, a piece of wax candle much wrinkled with the thread, an odd volume of *Pamela*, and perhaps a six penny play, such as *George Barnwell* or Southerne's *Oroonoko*. There is a piece of looking-glass in the window. The rest of her furniture is in the garret, where you may find a good looking-glass on the table; and in the window a Bible, a comb an a piece of soap. Here stands also, under stout lock and key, the mighty mystery,— the box,—containing, among other things, her clothes, two or three song-books, consisting of nineteen for the penny; sundry tragedies at a halfpenny the sheet; the *Whole Nature of Dreams Laid Open*,

İKİ DENEME

HİZMETÇİ KIZ [1]

Genç olarak tasavvur edilmeli, yoksa ya kasap, ya kilerci ya da dayı oğlu ile evlenmiştir; yahut da başka bir kılığa girip ilk halinden ayrı bir hal alarak asıl evin adamı dediğimiz kimse oluvermiştir. Hizmetçi kız vardır, üstü başı kâh sallapatidir, kâh kusursuzdur; ama her zaman kirlidir. Gene hizmetçi kız vardır, her zaman derli toplu, her zaman kılprangadır; kıyafeti de vaziyetine uygundur. Gündelik kıyafeti, siyah çorap basma bir entari, bir başlık, arkadan köşeleme iğnelenmiş bir boyun mendilidir. Ondan iğne istediniz mi bir aranır, size verecek bir tane bulur. Pazarlarla izinli olduğu günler — öğleden sonraları da olabilir — siyah çoraplarını çıkarıp beyazlarını giyer: sırtına daha iyi bir kumaştan daha biçimli bir entari takar; başlığıyla buklelerine daha cakalı bir düzen verir, mendili çıkarıp boynuna dik bir yaka takar. — Sırasıyken söyliyeyim, bu, öbürünün yarısı kadar güzel değildir.

Her gün oturduğu odanın, yani mutfağın, eşyası kendinin değil de efendisiyle hanımının olduğu için anlatmağa lüzum yok; ama bir büfe veya masa gözünde toz bezleriyle mum makasının yanı başında onun kendi eşyasının bazıları, pirinç bir yüksük, bir makas, bir iplik kesesi, üzerinden iplik geçe geçe kırtık kırtık olmuş bir parça balmumu, *Pamela*'nın rasgele bir cildi, [2] belki altı peniye alınmış bir piyes, meselâ *George Barnwell*, *Oroonoko* [3] gibi şeyler; pencerede bir ayna parçası vardır. Eşyasının geri kalanı çatı arasındadır. Orada masa üstünde iyi bir ayna bulursunuz. Pencerenin içinde bir İncil, bir tarak, bir sabun parçası vardır. Gene burada, sağlam bir kilit altında o yüce sır, — sandığı — durur. Sandığın içinde bir sürü eşya ile birlikte esvapları, ondokuz şarkısı bir peniye, iki üç şarkı kitabı, tabakası yarım peniye çeşitli tragedyalar, bir *Tâbirname* ile birlikte

---

[1] Bazı bakımlardan, bilhassa kıyafet bakımından, bu portrenin yirmi otuz yıl önceki asıllarına göre çizilmiş olduğu anlaşılmalı. (Müellifin 1816 daki notu.)

[2] *Pamela, or Virtue Rewarded,* - Mükâfatını gören fazilet - (1740) Samuel Richardson'un bir romanıdır. Seri halinde yazılmış mektuplarla anlatılan ilk karakter romanıdır diyebiliriz.

[3] *The History of George Barnwell, or the London Merchant.* (1731) burjuva hayatına ait, bir çırağın başına gelen facianın etrafında dönen bir tragedyadır. Müellifi George Lillo'dur *Oroonoko, or the Royal Slave* (1678) Aphra Benn tarafından yazılmış bir romandır, Southerne tarafından 1695 te bir tragedya haline konmuştur.

together with the *Fortune-teller* and the *Account of the Ghost of Mrs. Veal*; the *Story of the Beautiful Zoa* «who was cast away on a desert island, showing how,» etc.; some half-crowns in a purse, including pieces of country-money; a silver penny wrapped up in cotton by itself; a crooked sixpence, given her before she came to town, and the giver of which has either forgotten or been forgotten by her, she is not sure which; — two little enamel boxes, with looking-glass in the lids, one of them a fairing, the other «a trifle from Margate»; and lastly, various letters, square and ragged, and directed in all sorts of spellings, chiefly with little letters for capitals. One of them, written by a girl who went to a day-school, is directed «Miss.»

In her manners, the Maid-servant sometimes imitates her young mistress; she puts her hair in papers, cultivates a shape, and occasionally contrives to be out of spirits. But her own character and condition overcome all sophistications of this sort; her shape, fortified by the mop and scrubbing-brush, will make its way; and exercise keeps her healthy and cheerful. From the same cause her temper is good; though she gets into little heats when a stranger is over saucy, or when she is told not to go so heavily down stair, or when some unthinking person goes up her wet stairs with dirty shoes,—or when she is called away often from dinner; neither does she much like to be seen scrubbing the street-door steps of a morning; and sometimes she catches herself saying, «Drat that butcher,» but immediately adds, «God forgive me.» The tradesmen indeed, with their compliments and arch looks, seldom give her cause to complain. The milkman bespeaks her good-humour for the day with «Come, pretty maid»: — then follow the butcher, the baker, the oilman, etc., all with their several smirks and little loiterings; and when she goes to the shops herself, it is for her the grocer pulls down his string from its roller with more than ordinary whirl, and tosses his parcel into a tie.

Thus pass the mornings between working, and singing, and giggling, and grumbling, and being flattered. If she takes any pleasure unconnected with her office before the afternoon, it is when she runs up the area-steps or to the door to hear and purchase a new song, or to see a troop of soldiers go by; or when she happens to thrust her head out of a chamber window at the same time with a servant at the next house, when a dialogue infallibly

bir *Fal Kitabı, Mrs. Veal'in Hayaletinin Başına Gelenler*[1] *Güzel Zoa'nın Hikâyesi* «ıssız bir adaya atılan bir kızın nasıl v. s.»; bir kesenin içinde aralarına taşra paraları[2] karışmış yarım crown'lar[3], kendi başına bir kâğıda sarılmış bir gümüş peni, eğri büğrü bir altı penilik; daha şehire gelmeden ona verilmiş, ya veren unutmuş ya kimin verdiğini o unutmuş, kızcağız ne olduğunu pek hatırlamıyor; — kapakları aynalı, 2 küçük, mineli kutu, biri bir panayırdan alınma, öbürü «Margate'den değersiz bir hâtıra»; sonra türlü türlü mektuplar, dört köşe, param parça, adreslerinin imlâsı çeşit çeşit, büyük harflerin yerine çoğu küçük harfler konmuş, yalnız birinin adresini günü birliği mekteplerden birine devam etmiş bir kız, «Miss» diye büyük harfi yerinde olarak yazmış.

Hizmetçinin tavırları bazı kere küçük hanımınkinin bir taklididir. O da saçlarını kağıtlara sarar ; endamını biçimine sokmağa bakar. Bazan da bir yolunu bulup somurtur. Ama kendi huyu ile kendi vaziyeti böyle her türlü bozukluğu alt eder. Asıl endamı yerleri silip fırçalamaktan kuvvet ala ala şuradan buradan meydana çıkar; bu idman onu sıhhatli, neşeli tutar. Aynı sebeple huysuzlanmaz da. Ne olsa onun da ufak tefek parlamaları yok değildir; meselâ, bir yabancı haddinden fazla küstahlık ettiği zaman, «Kız merdivenlere o kadar hızlı basma.» dendiği zaman, yahut düşüncesizin biri merdivenler daha kurumadan, kirli ayakkabıları ile yukarı çıktığı zaman, yahut da sofradan sık sık çağırılıp kaldırıldığı zaman. Sabahları sokak kapısının önündeki merdivenleri fırçalarken görülmeği de pek sevmez. Bazı kere bir de bakar ki kendi kendine: «Olmaz olsun şu kasap» diyor, hemen: «Tövbe estağfurllah;» der. Ama aslını ararsanız satıcılardan, iltifatları, çapkın bakışları eksik olmadığı için seyrek olarak şikâyetçidir. Sütçü, «Gel bakalım, dilber kız.» deyivermekle bütün gün yüzünü güldürür. Sonra kasap, ekmekçi, gazcı v. s. uğrar; hepsinin kendine göre bir sırıtışı, bir oyalanışı vardır. Bazı kere de onun çarşıya gittiği olur. Bakkal o zaman bilhassa onun için yumağı daha hızlı döndürerek çeker; paketi bağlarken daha yukarı atar.

Sabahlarını işte böyle iş görerek, türküler çağırarak, kıkır kıkır gülerek, yahut homur homur homurdanarak, yahut da iltifatlar toplıyarak geçirir. Öğleden önce ev işleriyle hiç ilişiği olmıyan bir eğlencesi varsa o da bir şarkı dinlemek, sonra onu satın almak, yahut bir kıt'anın geçişini seyretmek için bodrum merdivenlerine yahut sokak kapısına çıkmaktır. Bazı kere de bir tesadüf olur, bir oda penceresinden bitişik hizmetçi ile aynı zamanda başını çı-

[1] Bu D. Defoe'nun *True Relation of the Apparition of one Mrs. Veal* adlı hortlak hikâyesi olacak.

[2] Mahalli bankaların çıkardığı paralar.

[3] İki buçuk şilin. Bir şilin on iki penidir.

ensues, stimulated by the imaginary obstacles between. If the Maid-servant is wise, the best part of her work is done by dinner-time; and nothing else is necessary to give perfect zest to the meal. She tells us what she thinks of it, when she calls it «a bit o' dinner.» There is the same sort of eloquence in her other phrase, «a cup o' tea» ; but the old ones, and the washerwomen, beat her at that. After tea in great houses, she goes with the other servants to bot cockles, or What-are-my-thoughts-like, and tells Mr. John to «have done then»; or if there is a ball given that night, they throw open the doors, and make use of the music upstairs to dance by. In smaller houses, she receives tbe visits of her aforesaid cousin; and sits down alone, or with a fellow maid-servant, to work; talks of her young master or mistress and Mr. Ivins (Evans); or else she calls to mind her own friends in the country; where she thinks the cows and «all that» beautiful, now she is away. Meanwhile, if she is lazy, she snuffs tbe candle with her scissors, or if she has eaten more heartily than usual, she sighs double the usual number of times, and thinks that tender hearts were born to be unhappy.

Such being the Maid-servant's life indoors, she scorns, when abroad, to be anything but a creature of sheer enjoyment. The Maid-servant, the sailor, and the school-boy, are the three beings that enjoy a holiday beyond all the rest of the world; — and all for the same reason, — because their inexperience, peculiarity of life, and habit of being with persons of circumstances or thoughts above them, give them all, in their way, a cast of the romantic. The most active of the money-getters is a vegetable compared with them. The Maid-servant when she first goes to Vauxhall, thinks she is in heaven. A theatre is all pleasure to her, whatever is going forward, whether the play or the music, or the waiting which makes other impatient, or the munching of apples and gingerbread, which she and her party commence almost as soon as they have seated themselves. She prefers tragedy to comedy, because it is grander, and less like what she meets with in general; and because she thinks it more in earnest also, especially in the love-scenes. Her favourite play is *Alexander the Great, or the Rival Queens.* Another great delight is in going a-shopping. She loves to look at the patterns in the windows, and the fine things labelled with those corpulent numerals of «only 7s.» — «only 6s. 6d.» She has also, unless born and bred

şarı çıkarır. O vakit ikisi, aralarında var sandıkları engellerden gayret alarak muhakkak bir konuşurlar. Hizmetçi, aklı başında bir kızsa öğle yemeğine kadar işinin büyük bir kısmı bitmiş olur. Yemeği tam bir iştahla yemek için başka bir şeye de lüzum yoktur. Yemeği nasıl bulduğunu «Biraz yemek işte» dediği zaman anlarız. «Bir bardakcık çay işte» deyişinde de aynı belâgat vardır. Çaydan sonra öbür hizmetçilerle birlikte neşeli birtakım oyunlar, «Aklımdan ne geçiyor, bil bakalım?» oynar. O zaman kız Mr. John'a «E artık, fazla gitme!» der. Yahut o gece bir balo veriliyorsa kapıları açarlar, yukardan gelen çalgı sesile dans ederler. Ev küçükse, yukarıda sözü geçen, dayı oğlu misafir gelir. Yahut kız yalnız başına yahut da kapı yoldaşlarından bir kızla oturup iş işler; küçük hanımla küçük beyden, Mrs. Ivans (Evans) den söz açar. Yahut da kendi köyündeki ahpabları aklına gelir. Şimdi gurbette kaldığı için inekler falan gözüne güzel görünür. Bu arada tembelceyse makasıyla mumun fitilini düzeltir. Yahut her zamankinin iki misli göğüs geçirir, «Yufka yürekliler zaten hep üzülmek için yaradılmışlardır.» der.

Hizmetçi kızın hayatı ev içinde böyle geçtiği için sokağa çıktı mı sade gülüp eğlenecek bir mahlûktan başka bir şey olmayı küçümser. Tadilin dünyada en çok tadını çıkaranlar bir hizmetçi, bir gemici bir de mekteplilerdir. Bunların üçü de böyledir, çünkü kendileri tecrübesiz, hayatları da bambaşka olduğu için, sonra her zaman durum ve düşünceleri kendilerinden üstün kimselerle birlikte yaşadıklarından, her biri kendi haline göre bir nebze olsun hulyaya kapılır. Para kazanmak için arı gibi çalışan kimseler bile onların yanında ottan farksızdır. Hizmetçi kız Vaukshall'a [1] ilk gittiği zaman kendini cennette sanır. Tiyatro onun için baştan başa bir zevktir: oyunun kendini, işittiği musiki, başkalarını çileden çıkaran bekleme, kendisiyle, birlikte gittiği kafilenin daha yerlerine oturur oturmaz elma veya zencefilli ekmeği yemeğe başlamaları, her şey. Tragedyayı komedyadan çok sever, çünkü tragedya daha muhteşem bir oyundur, sonra günlük hayatında gördüğü şeylere hiç benzemez. Onca hususi aşk sahneleri daha büyük bir ciddiyetle oynanır. En sevdiği oyun «Alexander the Great, or the Rival Queens.» dir. [2] Çok haz duyduğu başka bir iş de çarşıya çıkmaktır. Vitrinlerde elbise biçimlerine, üzerlerine «sade 7 şilin», «sade 6 şilin 6 peni» diye okkalı rakamlar yazılı etiketler konmuş güzel şeylere bakmayı pek sever. Doğma büyüme Londralı değilse gider Belediye reisini [3]

---

[1] On yedinci yüz yıldan itibaren bahçeleri mesire yerleri ile meşhur bir yer. On dokuzuncu yüz yılın ortalarına kadar rağbette kalırlar.

[2] La Calprenède'in *Cassandra*'sından mülhem N. Lee tarafından yazılmış bir tragedyadır. (1677).

[3] Belediye reisi ilkin makamına gelirken Londrada yapılan yıllık töreni görmeğe.

in London, been to see my Lord Mayor, the fine people coming out of Court, and the «beasties» in the Tower; and at all events she has been to Astley's and the Circus, from which she comes away, equally smitten with the rider, and sore with laughing at the clown. But it is difficult to say what pleasure she enjoys most. One of the completest of all is the fair, where she walks through an endless round of noise, and toys, and gallant apprentices, and wonders. Here she is invited in by courteous and well-dressed people, as if she were the mistress. Here also is the conjuror's booth, where the operator himself, a most stately and genteel person all in white, calls her Ma'am; and says to John by her side, in spite of his laced hat, «Be good enough, sir, to hand the card to the lady.»

Ah! may her «cousin» turn out as true as he says he is; or may she get home soon enough and smiling enough to be as happy again next time.

THE OLD LADY

If the Old Lady is a widow and lives alone, the manners of her condition and time of life are so much the more apparent. She generally dresses in plain silks, that make a gentle rustling as she moves about the silence of her room; and she wears a nice cap with a lace border, that comes under the chin. In a placket at her side is an old enamelled watch, unless it is locked up in a drawer of her toilet, for fear of accidents. Her waist is rather tight and trim than otherwise, as she had a fine one when young; and she is not sorry if you see a pair of her stockings on a table, that you may be aware of the neatness of her leg and foot. Contented with these and other evident indications of a good shape, and letting her young friends understand that she can afford to obscure it a little, she wears pockets, and uses them well too. In the one is her handkerchief, and any heavier matter that is not likely to come out with it, such as the change of a sixpence; in the other is a miscellaneous assortment, consisting of a pocket-book, a bunch of keys, a needle-case, crumbs of biscuit, a nutmeg and grater, a smelling-bottle, and, according to the season, an orange or apple, which after many days she draws out, warm and glossy, to give to some little child that has well behaved itself. She generally occupies two rooms, in the neatest condition possible. In the chamber is a bed with a white coverlet, built up high and round, to look well, and with curtains of a pastoral pattern, consisting alternately of large plants, and shepherds and shepherdesses. On the mantelpiece are more shepherdesses, with dot-eyed sheep at their feet, all in coloured ware: the man, perhaps, in a pink jacket

kibar kişilerin saraydan çıkışını, hisardaki muhafızları görür. Sonra ne yapıp yapıp Astley'e[1] bir de sirke gider. Oradan dönüşünde hem cambazdan kırbaç yemiştir, hem de gülmekten yanları ağrımıştır. Ama acaba kız en fazla hangi eğlencenin tadını çıkarıyor? Bunu bilmek güçtür. Onca eğlencesi en noksansız olan yerlerden biri panayırdır. Orada, bitmez tükenmez gürültüler, oyuncaklar, yiğit çıraklar, görülmedik şeyler arasında dolaşır. Orada bir gözbağçı tezgâhı da vardır. Tepeden tırnağa kadar beyazlar giymiş, gayet azametli ve kibar tavırlı olan gözbağcının kendisi ona, «Hanım efendi» diye seslenir. Yanındaki John'a şapkası tenteneli olduğu halde «Lûtuf buyurun da, Bey efendi şu kartı hanımefendiye uzatıverin» der. Dilerim şu dayı oğlunun vefası dilinde kalmasın da gerçekleşsin. Yahut da, gelecek sefere gene böyle güzel vakit geçirebilmek için, kız eve erkence güler yüzle dönebilsin.

YAŞLI HANIM

Yaşlı Hanım dul kalmış ta kendi başına oturuyorsa yaşayış tarzı ve devri daha da belli olur. Elbisesi çoğu zaman düz ipeklilerdendir. Odanın sessizliği içinde dolaşırken bu elbise hafif hafif hışırdar. Başına, uçları çenenin altına kadar giden, kenarı tenteneli güzel bir başlık giyer. Etekliğinin yan cebinde — kazaya uğramasın diye konsolun gözlerinden birine kilitlememişse — eski bir mineli saat durur. Beli, gençliğinde güzel olduğu için, oldukça ince ve düzgüncedir. Masalardan biri üstünde çoraplarından bir çiftini görüverirseniz, bacaklariyle ayaklarının ne biçimli olduğunu fark edeceğiniz için, hiç üzülmez. Endamının güzel olduğunu göstermek için bu ve daha başka belirtilerle iktifa ederek genç ahbaplarına bu endamı belirsizleştirmek de elinde olduğunu sezdirir; cep kullanır ve bu cepleri iyice doldurur. Birine mendilini birine de onunla birlikte çıkmıyacak, meselâ altı peninin üstü gibi, ağırca şeyler kor. Öbüründe çeşitli eşya bulunur; meselâ bir cep defteri, bir külçe anahtar, dikiş iğnelerinin mahfazası, bisküvi kırıntıları, hindistan ceviziyle rende, bir amonyak şişesi, mevsimine göre, bir portakal veya elma bulundurur. Bu yemişleri, günler geçer, nihayet uslu durmuş küçük bir çocuğa vermek üzere, pürüzsüz ve sımsıcak, cebinden çıkarıverir. Umumiyetle iki oda işgal eder, ikisini de gayet toplu tutar. Yatak odasında beyaz örtülü, güzel dursun diye yükseğe kurulmuş, değirmi bir karyola vardır. Perdeleri kır manzaralıdır, ya iri iri bitkiler, ya çobanla çoban kızını gösterir. Ocak rafında da renkli porselenden birkaç çobanla çoban kızı daha vardır. Ayak uclarında kara gözlü koyunlar durur. Çobanın ceketi pembedir.

---

[1] Philip Astley (1742 - 1814) ünlü bir binici ve sirk sahibi idi. Londrada on dokuz at cambazlığı gösterilen sirkler kurdu, bunların en meşhuru «Astley's Royal Amphitheatre,» idi.

and knots of ribbons at his knees and shoes, holding his crook lightly in one hand, and with the other at his breast, turning his toes out and looking tenderly at the shepherdess: the woman holding a crook also, and modestly returning his look, with a gipsy-hat jerked up behind, a very slender waist, with petticoat and hips to counteract, and the petticoat pulled up through the pocket-holes, in order to show the trimness of her ankles. But these patterns, of course, are various. The toilet is ancient, carved at the edges, and tied about with a snow-white drapery of muslin. Beside it are various boxes, mostly japan; and the set of drawers are exquisite things for a little gril to rummage, if ever little girl be so bold, — containing ribbons and laces of various kinds; linen smelling of lavender, of the flowers of which there is always dust in the corners; a heap of pocket-books for a series; and pieces of dress long gone by, such as head-fronts, stomachers, and flowered satin shoes, with enormous heels. The stock of letters are under especial lock and key. So much for the bed-room. In the sitting-room is rather a spare assortment of shining old mahogany furniture, or carved arm-chairs equally old, with chintz draperies down to the ground; a folding or other screen, with Chinese figures, their round, little-eyed, meek faces perking sideways; a stuffed bird, perhaps in a glass case (a living one is too much for her); a portrait of her husband over the mantelpiece, in a coat with frog-buttons, and a delicate frilled hand lightly inserted in the waistcoat; and opposite him on the wall, is a piece of embroidered literature, framed and glazed, containing, some moral distich or maxim, worked in angular capital letters, with two trees or parrots below, in their proper colours; the whole concluding with an ABC and numerals, and the name of the fair industrious, expressing it to be «her work, Jan. 14, 1762.» The rest of the furniture consists of a looking-glass with carved edges, perhaps a settee, a hassock for the feet, a mat for the little dog, and a small set of shelves, in which are the *Spectator* and *Guardian,* the *Turkish Spy*, a

Ayakkaplariyle diz kapaklarında kurdelâdan fiyongalar, bir eli kancalı değneğine hafifçe dokunuvermiş, bir eli göğsünde ayak burunları dışarı dönük, çoban kızına muhabbetli bakışlarla bakar. Kızın elinde de bir değnek, utana utana o da ona bakar; geniş kenarlı şapkası arkaya itilmiş, beli gayet ince, etekliğiyle kalçaları onun tam tersi. Eteklik, cebin yırtmacından, ayak bileklerinin ne biçimli olduğunu göstermek için, yukarı çekilmiş. Ama bunların modelleri çeşit çeşit olur. Konsol antikadır. Kenarları oymalı, kar gibi beyaz müslinlerle çepe çevre kaplıdır. Yanında türlü türlü kutular durur. Çoğu Japon işidir. Sıra sıra gözler tam kız çocuklarının dağıtacağı — tabiî kız çocukları bu cesareti gösterebilirlerse — ömür şeylerdir. Bu gözlerde çeşit çeşit kurdelâlar, tenteneler, levanta çiçeği kokan çamaşırlar, bu çiçeklerin kıyıda bucakta her zaman görülen tozu, birkaç yıla ait seri halinde cep defterleri, çoktan eskimiş elbiselerden parçalar, ön parçaları, içinin yelekleri, ökçesi gayet yüksek, çiçekli satenden iskarpinler vardır. İstif edilmiş mektuplar hususi bir kilit altındadır. Yatak odası bu kadar. Oturma odasında parçalarının sayısı oldukça az, mahundan eski bir oda takımı, gene öyle eski üzerleri yerlere kadar basma kaplı, oymalı koltuklar, üzerinde gözleri ufak ve yuvarlak, halîm selîm yüzleri yana çevrik çinliler görünen açılır kapanır veya daha başka bir paravana içi doldurulmuş bir kuş; — bu bir cam mahfaza içinde de olabilir. Canlısına pek tahammülü yoktur. — Ocak rafının yukarısında kordonlu, uzun düğmeli paltosu, farbelalı yenleri, hafifcecik yeleğine girmiş o nahif eliyle kocasının bir portresi durur. Onun karşısındaki duvarda çerçeveli, cilâlı, edebî bir yazı işlenmiş bir levha asılıdır; levhaya ahlâk dersi veren bir beyit veya özlü söz köşeli büyük harflerle yazılmıştır. Altında asıl renklerile iki ağaç veya papağan, hepsinin sonunda da bir ABC ile rakamlar, sonra o işgüzar güzelin adı, eseri onun 14 ikincikânun 1762 de meydana getirdiğini bildiren bir söz görülür. Geri kalan mobilya kenarları oymalı bir ayna belki bir kanape, bir ayak paleti, küçük köpeği için ufak bir kilim, bir dar raf, üzerlerinde, *Spectator*, *Guardian*[1] *Turkish Spy*,[2]

---

[1] *Spectator*, (Seyirci) 1 Mart 1711 den 6 Birikânun 1712 ye kadar R. Steele ile J. Addison tarafından çıkarılmış, devrin ahlak ve âdetlerini tenkit maksadiyle yazılmış denemeleri muhtevi, günlük bir gazete. *Guardian*' (Muhafız) ı da Steele 1713 martında çıkarmış aynı yılın birinciteşrinine kadar devam ettirmiştir. Addison bu arada da yazmıştır. Mecmua ilkin yalnız edebî, içtimaî yazılar çıkardığı halde sonra işi particiliğe döktüğünden kapanmıştır.

[2] *Letters Written by a Turkish Spy* (Bir Türk casusu tarafından yazılmış mektuplar) sekiz cilttir. 1687 - 93 yılları arasında neşredilmiştir. Paris'te oturan Giovanni Paolo Marana adlı bir ceneviz tarafından fransızca olarak 1684 - 87 (?) yılları arasında yazılmıştır. Türk casusu Mahmut Babıalideki dostlarına ve diğer devlet erkânına Avrupa memleketlerinde gördüklerini yazar.

Bible and Prayer Book, Young's *Night Thoughts* with a piece of lace in it to flatten, Mrs. Rowe's *Devout Exercises of the Heart*, Mrs. Glasse's *Cookery,* and perhaps *Sir Charles Grandison*, and *Clarissa. John Buncle* is in the closet among the pickles and preserves. The clock is on tbe landing-place between tke two room doors, where it ticks audibly but quietly; and tbe landing-place, as well as tbe stairs, is carpeted to a nicety. The house is most in character, and properly coeval, if it is in a retired suburb, and strongly buit, with wainscot rather than paper inside, and lockers in the windows. Before tbe windows should be some quivering poplars. Here the Old Lady receives a few quiet visitors to tea, and perhaps an early game at cards: or you may see her going out on the same kind of visit herself, with a light umbrella running up into a stick and crooked ivory handle, and her little dog, equally famous for his lcve to her and captious antipathy to strangers. Her grandchildren dislike him on holidays, and the boldest sometimes ventures to give him a sly kick under the table. When she returns at night, she appears, if tbe weather happens to be doubtful, in a calash; and her servant in pattens, follows half behind and half at her side, with a lantern.

Her opinions are not many nor new. She thinks the clergyman a nice man. The Duke of Wellington, in her opinion, is a very great man; but she has a secret preference for the Marquis of Granby. She thinks the young women of the present day too forward, and the men not respectful enough; but hopes her grand-children will be better; though she differs with her daughter in several points respecting their management. She sets little value on tbe new accomplishments; is a great though delicate connoisseur in butcher's meat and all sorts of house-wifery; and if you mention waltzes, expatiates on the grace and fine breeding of the minuet. She longs to have seen one danced by Sir Charles Grandison, whom she almost considers as a real person. She likes a walk of summer's evening, but avoids the new streets, canals, etc., and sometimes goes through the churchyard, where her children and husband lie buried, serious, but not melancholy. She has had three great epochs in her life: her marriage—her having been at court, to see the King and Queen and Royal Family—and a compliment on her figure she once received, in passing, from Mr. Wilkes, whom she describes

bir İncil, bir dua kitabı, Youg'ın *Night Thoughts*'u[1] içinde, yassılsın diye konmuş bir tentene parçası, Mrs. Rowe'un, *The Devout Exercises of the Heart,* (Kalbi temizliyecek dinî temrinler) Mrs. Glasse'ın *Yemek kitabı*, bir de belki, *Sir Charles Crandison*'la *Clarissa*[2] durur. *John Buncle*[3] dolapta turşularla konserveler arasındadır. Saat, iki oda kapısı arasında sahanlıkta durur. Orada ancak işitilebilen, sakin bir sesle işler. Gerek sahanlık, gerek merdivenler halı kaplıdır. Ev, sessiz sadasız bir dış mahallede, sağlam yapılı, duvarları kâğıt yerine tahta kaplı pencereleri de kilitli olursa hem bu bayanın huyuna uygun, hem de onun devrinin malı demektir. Bir de pencerelerin önünde birkaç titrek kavak bulunmalı. Burada çay zamanı ağır başlı birkaç ziyaretçisini kabul eder; onlarla, gece kalmadan, bir iskambil çevirdiği de olur. Yahut bakarsınız, sapı eğri, fil dişinden, baston gibi uzun şemsiyesi elinde, hanımını sevmesi, hiç sebep yokken de, yabancılara düşman kesilmesiyle ün almış köpekciği yanında, böyle bir ziyarette bulunmak üzere kendisi sokağa çıkar. Tatillerde torunları onun köpeğinden hiç haz etmezler. Ancak en gözü pek olanları masanın altından ona bir tekme atmak cüretini gösterir. Gece eve dönerken hava yağacak gibiyse kendisi körüklü bir faytona biner, hizmetçisi de ayağında altları tahta lâpçinler, peşinden, kâh ardından, kâh yanı başından yürüyerek gelir.

Fikirleri zengin veya yeni değildir. Papaz onca hoş bir adamdır. Wellington dükası onun fikrince pek büyük bir şahsiyettir. Devrinin genç kızlarını çok açık, genç delikanlılarını da çok saygısız bulur. Kendi torunlarının daha iyi olacağını umar; ama onların terbiyesi hususunda da birçok noktalarda kızından ayrılır. Zamane marifetlerine az değer verir. İnce bir zevkı vardır. Kasabın verdiği etten, ev işlerinden gayet iyi anlar. Valsten söz açtınız mı uzun uzadıya menüetin zarifliğinden, kibarlığından dem vurur. Sahici bir insanmış gibi Sir Charles Grandison'un menüet oynadığını «ah bir görsem» diye hasret çeker. Yaz akşamları yürüyüşü sever ama yeni caddelerden, kanallar v.s. kaçınır. Bazı kere çocukları ile kocasının yattığı kilise mezarlığından ciddî ama hüzünden uzak bir tavırla geçer. Hayatında üç büyük devir başlangıcı vardır: evlenmesi, kıralla kıraliçeyi ve kıral ailesini görmek üzere saraya gitmesi, zevkına düşkün haylazın biri saydığı halde hoş da bulduğu Mr. Wilkes'in, vaktiyle söz arasında endamı hakkında söy-

---

1 *The complaint, or High Thoughts on Life, Death, and Immortality* (Şikâyet, yahut Hayat, ölüm ve ölmezlik hakkındo gece düşünceleri) E. Young tarafından 1742 - 5 de çıkarılmış 10000 mısralık didaktik ve devrinda çok rağbet görmüş bir çaredir.

2 Bunların ikisi de S. Richardson'un romanlarıdır. Birincisi 1754 te ikincisi 1747 - 48 arasında yazılmış. İkisi de genç kızlarla genç beylerin aşk maceralarını mektuplarla hikâye eder.

3 Romanı on sekinci yüz yılda çok şöhret almış; tam yedi kere evlenmiş, her karısı öldükçe, dindar ve ilim irfan meraklısıydı bir yenisine nikâh kıymış bir adam.

as a sad, loose man, but engaging. His plainness she thinks much exaggerated. If anything takes her at a distance from home, it is still the court; but she seldom stirs, even for that. The last time but one that she went, was to see the Duke of Wirtemberg; and most probably for the last time of all, to see the Princess Charlotte and prince Leopold. From this beatific vision she returned with the same admiration as ever for the fine comely appearance of the Duke of York and the rest of the family, and great delight at having had a near view of the Princess, whom she speaks of with smiling pomp and lifted mittens, clasping them as passionately as she can together, and calling her, in a transport of mixed loyalty and self-love, a fine royal young creature, and «Daughter of England.»

LEIGH HUNT

lediği iltifatlı söz. O adamın çirkinliğini, ona kalırsa, herkes fazla bürütüyor. Onu uzaklara götüren biricik sebep, hâlâ saraydır. Oraya gitmek için bile seyrek olarak yerinden kımıldar. Sonuncudan bir evelkinde Wirtemberg dükasını görmeğe gitmişti. Belki son olarak da Prenses Charlotte'la Prens Leopold'u görmeğe gitmiştir. Bu cennetleri andıran manzarayı seyrettikten sonra da o güzel, yakışıklı York dükasıyla hanedanın öbür fertlerine gene aynı hayranlığı duyarak, Prensesi yakından gördügü için de fazlasiyle memnun kalarak eve gelmişti. Şimdi Prensesin sözünü ederken çalımlı çalımlı bir gülümser, torba eldivenli ellerini havaya kaldırarak olanca ateşiyle sıkar. Birbirine karışmış bencil bir sevgi ve sadakatle kendinden geçerek onun için: «Sultanlar soyundan gelme, genç, güzel mahlûk! İngilterenin de öz kızı.» der.

Tercüme eden: *Saffet KORKUT*
D. ve T. C. Fakültesi Doçentlerinden

Leigh Hunt (1784—1859) çeşitli hafif konular üzerinde denemeler yazan bir İngiliz gazeteci ve muharriridir. Daha ziyade konuşma tarzında ele alınmış denemelerinde çağdaşları olan Hazlitt ve Lamb'ın derinliği görülmez. Mizahlı ve nükteli tasvir parçalarında başarı göstermiştir.

BİR BABANIN ÇOCUKLARİYLE SOHBETİ
yahut
KANUNLARI SAYMAMANIN TEHLİKESİ HAKKINDA

Aklı fikri yerinde, ama dine de inanır bir adam olan babam vilâyeti içinde şaşmaz dürüstlüğü ile ün salmıştı. Çok defa, hemşerileri arasında hakem seçilmişti; kendisini tanımayan yabancılar bile çok zaman vasiyetlerinin yerine getirilmesini ona bırakmışlardı. Babam öldüğü zaman, fakirler onu kaybettik diye ağladılar. Hastalığında, büyük küçük herkes, sağlığına olan ilgisini ispat etti. Hayatının son dakikalarını yaşadığı haberi yayılınca, bütün şehir acı duydu. Onun hayali hâfızamda hep canlı kalacak. Onu koltuklu iskemlesinde, sakin tavrı, nurlu çehresiyle hâlâ görür, sesini duyar gibi oluyorum. İşte sohbet akşamlarımızdan birini anlatayım, ötekilerini de nasıl geçirdiğimizi görün.

Mevsim kıştı. Papaz, kızkardeşim bir de ben, babamın etrafını almış, ocağın başında oturmuştuk. Babam, şöhretin mahzurlarına dair bir konuşma sonunda bana şöyle diyordu; «Oğlum her ikimiz de etrafa şöhret saldık, yalnız şu farkla ki, aletinizle kazandığınız şöhret kendi rahatınızı; aletimle kazandığım şöhret de başkalarının rahatını kaçırıyordu.» Babam, iyi veya kötü, bu ihtiyar demirci şakasından sonra, düşünmeye ve bizlere dikkatli dikkatli bakmaya başladı. Papaz ona: «Baba, ne düşünüyorsunuz?» diye sordu.

BABAM. — Namuslu insan olarak ün salmanın, buna lâyık olan için bile, kendine göre tehlikeleri vardır diye düşünüyordum, dedi. Sonra biraz durup ilâve etti: düşündükçe hâlâ tüylerim ürperiyor..... İnanır mıydınız çocuklarım? Hayatımda bir defa, hem kendimi hem sizi temamen mahvedecek oldum.

PAPAZ. — Nasıl oldu bakalım?

BABAM. — Nasıl mı? İşte şöyle... Başlamadan önce (*kızına*) Hemşire hanım, aşağı kayan yastığımı yerine getiriver, (*bana da*) sen de ropdöşambrımın eteklerini kapayıver, ateş bacaklarımı yakıyor... Hepiniz Thivet papazını tanırsınız, değil mi?

KIZKARDEŞİM. — Her gün dört fersah yol yürüyen şu yüzlük ihtiyar değil mi?

PAPAZ. — Kendisiyle beraber oturan doksan dokuzluk kardeşinin ölüm haberi üzerine ölüp giden papaz değil mi?

BABAM. — Ta kendisisi.

PAPAZ. — E, sonra?

BABAM. — Papazın mirasçıları, geçimlerini ana yollarda, köylerde ve kilise kapılarında dilenmek suretiyle temin eden fakir insanlardı; bana, terekenin bulunduğu yere gidip, akrabaları olan ölü papazın eşyalarını emniyet altına alma salâhiyetini veren bir vekâletname gönderdiler. Birçok zengin ailelere yaptığım bir hizmeti fakir insanlardan nasıl esirgiyebilirdim? Thivet'ye gittim. Mahallin adli makamlarına başvurdum. Tereke mühürlendi. Ben de mirasçıların gelmelerini bekledim. Onlar gelmekte gecikmediler; on, on iki kadardılar. Bunlar, berbat peştemallara sarılı çocuklarını kucaklarında sımsıkı tutan çorapsız, yalın ayak, hemen hemen çıplak kadınlardan; omuzlarındaki değnekte paçavralara sarılı yine paçavra çıkınlarıyla oraya kadar sürüklenip gelen ihtiyar erkeklerden ibaretti. Korkunç bir sefalet manzarası.. Bu hali göz önüne getirip, bu zavallılardan her birinin hissesine düşen on biner lira karşısındaki sevincini bir düşünün. Papazın terekesi, şöyle bir göz kararı ile en az yüz bin frank ederdi Mühürler kaldırıldı. Ben bütün gün eşyaların defterini tuttum. Gece olunca bu zavallılar da çekilip gittiler. Tek başıma kaldım. Onları çarçabuk hisselerine kavuşturmak, hepsini yerlerine yurtlarına yollamak, nihayet kendi işlerime dönmek istiyordum. Bir yazıhanenin altında kapaksız, her çeşit kıymetsiz kâğıtlarla dolu eski bir çekmece vardı; bunlar, eski mektuplar, mektup müsveddeleri, hükmü · kalmamış senetler, kıymetten düşmüş makbuzlar, masraf faturaları ve buna benzer başka kâğıt parçalarıydı. Böyle vaziyetlerde her şeyi okumak, hiçbir şeyi ihmal etmemek gerekir. Bu can sıkıcı gözden geçirme işini bitirmek üzere iken, elime uzunca bir yazı geçti. Bu yazı, bilir misiniz neydi? Bir vasiyetname! Hem de papazın imzasını taşıyan bir vasiyetname! Tarihi o kadar eski bir vasiyetname ki, hükümlerini yerine getirmeye memur olanlar yirmi senedir yokolup gitmişlerdi.

Etrafımda uyuyan fakirleri mirastan mahrum bırakan ve — tanırsın herhalde — Paris'in şu zengin kitapçıları Frémin'leri papazın bütün mallarına mirasçı nasbeden bir vasiyetname! Hayret ve üzüntülerimin derecesini siz tasavvur edin. Bu kâğıdı ne yapmalı? Yakmalı mı? Niye olmasın? Bu kâğıt tamamen lânetlik olmayı hak etmiş değil mi? Onu bulup çıkardığım yer, ayırdedilmez bır şekilde aralarına karışmış olduğu kâğıtlar — insanı çileden çıkartan haksızlığı bir tarafa — yeter derecede aleyhine şahitlik etmiş olmuyor mu? İşte içimden böyle söyliyor, aynı zamanda, hakları gasbedilen, ümitleri kırılan bu zavallı mirasçıların kederini düşündükçe vasiyetnameyi ateşe doğru yaklaştırıyordum, sonra, ilk düşüncemle başka düşünceler çatışıyor, bu derece önemli bir durumda vereceğim kararda bilmem hangi yanılmak korkusu, bilgi ve zekâma olan güvensizlik, adaletin sesi yerine içimde derinden derine haykıran merhametin sesini dinlemek endişesi, beni birden bire hareketten

alıkoyuyordu. Gecenin geri kalan kısmını, yakıp yakmamakta mütereddit, defalarca ateşe tuttuğum bu haksız vesikayı düşünmekle geçirdim. Sonunda onu yakmamak şıkkı galip geldi. Bir dakika evvel veya sonra bunun aksi de olabilirdi. Kararsızlığım içinde aydın bir kimseye danışmayı uygun buldum. Gün doğarken ata bindim, dörtnalla şehrin yolunu tuttum; evimin kapısı önünden durmadan geçtim; o tarihte ruhani kurul âzalarının oturduğu seminerde attan indim; içlerinde irfanının kuvveti ve ahlâkının temizliği ile sivrilmiş biri vardı. Bu, ruhani daire içinde, din meselelerini çözmekte büyük bir ün salmış olan papaz Bouin'di

Babam hikâyesinin bu kısmında iken içeriye doktor Bissei girdi: o, ailenin hem doktoru hem dostu idi. Babamın sıhhatini sordu, nabzını yokladı, tatbik ettiği rejimde değişiklikler yaptı sonra bir iskemle alıp bizimle konuşmaya başladı.

Babam doktordan, hastalarından bazılarını, hele bunlar arasında, şehrimizin eski belediye reisi M. de La Mésangère'in hilekâr vekilharcını sordu. Bu adam, efendisinin işlerini altüst etmişti; onun ismini kullanarak sahte istikrazlarda bulunmuş, senetlerini kaybetmiş, mallarını çalmış, büyük bir kısmı sabit olmuş sayısız sahtekârlıklar yapmıştı; ölüm cezası değilse bile ağır bir cezaya çarpılmak üzere idi. O tarihlerde bu mesele bütün eyaleti meşgul ediyordu. Doktor, babama, bu adamın ağır hasta olduğunu, fakat onu iyi edeceğini umduğunu söyledi.

BABAM. — Ona yapılacak en kötü hizmettir bu.

BEN. — Yapılacak işlerin de en kötüsü.

Dr. BISSEI. — Kötü bir iş mi? Sebebi nedir, söyler misiniz?

BEN. — Bu dünyada o kadar fena insan var ki, ölmek istiyenlere engel olmamalı.

Dr. BISSEI. — Benim vazifem onu iyi etmektir, yoksa muhakeme etmek değil; ben onu iyi edeceğim, bu, benim vazifem; sonra, hâkim isterse astırsın, bu da onun vazifesi.

BEN. — Doktor, ama, her iyi vatandaşa, meselâ size, bana düşen bir vazife vardır: bütün kuvvetimizle umumun iyiliğine çalışmak. Bana öyle geliyor ki bir suçlunun cezadan yakasını sıyırması, kanunların durmadan koruduğu topluluğun menfaatine değildir.

Dr. BISSEI. — Ama ona mücrim demek kime düşer? Bana mı?

BEN. — Hayır. Yaptığı işlere.

Dr. BISSIE. — Yaptığı işleri muhakeme etmek salâhiyeti kime aittir? Bana mı?

BEN. — Hayır ama, doktor, tezimi biraz değiştirmeme müsaade edin. Cürümleri herkesçe bilinen bir hasta farz edelim. Sizi çağırıyorlar, yardıma

koşuyor, perdeleri kaldırıyor ve hastanın Cartouche yahut Nivet olduğunu görüyorsunuz. Cartouche veya Nivet'yi iyi eder misiniz?

Dr. Bissei biraz tereddütten sonra, hastayı tedavi edeceğini, sadece hastalığın mahiyeti ile uğraşabilmek için hastanın adını unutacağını; bu hareketin bileceği yegâne hareket olduğunu; bir adım daha attığı takdirde nerede durması gerektiğini artık kestiremiyeceğini; hastanın gerek hayatını gerek ahlâkını incelemeden ilaç tavsiye etmek gerekseydi, insanların hayatını bilgisizlik hırs ve peşin hükümlere oyuncak yapmak olacağını kesin bir dille söyledi. «Bana Nivet hakkında söylediklerinizi, bir jansenist bir molinist için; bir katolik de bir protestan için söliyebilir. Beni Nivet'in yatağından uzaklaştırırsanız, bir mutaassıp da beni bir dinsizin yatağından aynı şekilde uzaklaştırır.»

— Ama, Doktor, diye cevap verdim, sizin başarılı tedavinizden sonra, onun ilk işi dostunuzu öldürmek olursa, buna ne dersiniz? elinizi vicdanınıza koyun, onu tedavi ettiğinize pişman olmaz mısınız? Niye yardımına koştum, niye ölmesine mâni oldum? diye ıstırap çekmez misiniz? Bu hâdise hayatınızın geri kalan günlerini zehir etmeğe kafi değil mi?

Dr. BISSEI. — Istırap çekerim elbet; ama vicdan azabı çekmem.

BEN. — Neden vicdan azabı çekeceksiniz? Onu öldürmüş olmaktan mı? Böyle bir şey bahis mevzuu bile değil; yoksa kuduz bir köpeğin ölmesine göz yummaktan mı? Doktor, beni dinleyin, ben sizden çok daha cesaretliyim. kendimi yersiz düşüncelerle kayıt altına sokamam. Farz edin, ben bir doktorum. Hastaya evvelâ bir bakarım; cani olduğunu anlayınca ona söyliyeceğim söz şu olur:

«Sefil ölmeye hazırlan, bu hem senin için hem de başkaları için biricik selâmet yoludur. Sana ıstırap veren böğründeki sancıyı geçirmenin çaresini pekâlâ biliyorum, ama ilâcını vermeğe niyetim yok. Vatandaşlarımdan o kadar nefret etmiyorum ki seni tekrar aralarına salayım, kendime de ebedî ıstıraplar hazırlıyayım. Hiçbir zaman senin cürüm ortağın olmıyacağım. Seni evinde saklıyan cezasını görecektir; seni kurtaracak olanı mâsum sanayım. Ama bu olacak iş değil. Esef ettiğim bir şey varsa, o da seni ölümün pençesine terk ederken, idam cezasından kurtarmış olmamdır. Tabiî hakkaniyet, cemiyet menfaati ve benzerlerimin selâmeti namına ihbar etmem gereken bir kimsenin hayatını kurtarmaya çalışmam. Öl, geber, ta ki, benim gayret ve himmetimle bir canavar daha yaşıyor denmesin.»

Dr. BISSEI. — Allaha ısmarladık, peder bey. A, bakın, yemekten sonra daha az kahve içmelisiniz, anlıyor musunuz?

BABAM. — Ah, doktor, şu kahve denilen nesne ne kadarda güzel şey.

Dr. BISSEI. — Hiç olmazsa çok şekerli içmeli.

KIZKARDEŞİM. — Ama doktor, şeker insanın kanını kızdırır.

Dr. BISSEI. — Boş lâf. Allaha ısmarladık, filozof.

BEN. — Doktor, bir dakika daha kalıverin ne olur? Marc-Aurel zamanında yaşıyan, rüyaya, muska ve sihirbazlığa inanmasına rağmen, alelâde bir insan olmıyan Galien, meydana koyduğu çocuk bakımı usulleri için şöyle der: «Onları Yunanlılara, Romalılara, ilim yolunda yürüyenlere ithaf ediyorum. Cermenlere ve diğer vahşilere gelince, buna ayılar, domuzlar, aslanlar ve diğer vahşi hayvanlar ne kadar layıksa, onlar da o kadar lâyıktır..»

Dr. BISSEI. — Bilirim bunu. Bana göre her ikiniz de yanılıyorsunuz; Galien bu münasebetsiz sözü söylemekle, siz de buna büyük bir değer vermekle. Tabiat Cermenlerin çocuklarını muhafaza etmek için onun meydana koyduğundan başka bir sırra malik olmasaydı, ne siz mevcut olabilirdiniz, ne de Galien hakkındaki methiyeniz veya tenkidiniz.

BEN. — Marsilya'nın son veba salgınında...

Dr. BISSEI. — Çabuk olun, acele işim var.

BEN. — Her çeşit cinayetle zenginleşmek için, umumi bozgunluktan faydalanarak, insanları öldüren, evlere giren, yağma eden haydutlar türer. Bu haydutlardan biri vebaya tutulur ve zabıtanın ölüleri kaldırmaya memur ettiği mezarcılardan biri tarafından tanılır. Bu mezarcılar ölüleri götürüp sokağa atıyorlardı. Mezarcı caniye bir baktı ve ona: «Sefil demek sensin ha!» dedi. Aynı zamanda, onu ayaklarından yakalayıp pencereye doğru sürükledi. Cani ona: «Daha ölmedim» diye haykırdı. Öteki «Benim için kafi derecede ölüsün» diye cevap verdi ve lâhzada onu üçüncü kattan aşağı fırlatıp attı. Doktor şunu bilin ki, bu mel'un vebalının çarçabuk hakkından gelen mezarcı, benim nazarımda, onu tedavi eden sizin gibi hazık bir doktordan daha az suçludur. Artık gidebilirsiniz.

DOKTOR. — Zekânıza ve heyecanınıza istediğiniz kadar hayran olabilirim ama sizin ahlâk telâkkinizi ne ben, ne de, bahse girerim, papaz kabul eder.

PAPAZ. — Doğru.

Papaza takılacaktım, fakat babam bana dönerek gülümseye gülümseye: «Sen kendi dâvanı kendin çürütüyorsun» dedi.

BEN. — Nasıl?

BABAM. — M. De La Mesangère'in şu rezil vekilharcının ölmesini istiyorsun, değil mi? Bırak doktor yapacağını yapsın. Kendi kendine neler söyleniyorsun?

BEN. — Kendi kendime diyordum ki, doktor Bissei, Romalıların, VI Adrien'in doktorunun ölür ölmez kapısına yazdıkları *Vatan kurtarıcısına* sözlerini hiçbir zaman hak etmiyecektir.

KIZKARDEŞİM. — Mazarın'ın doktoru, Guénaut gibi arabacılara *arkadaşlar, bırakalım bay doktor geçsin. Kendileri Kardinali öldürmek lûtfunda bulundular* dedirtemezdi

Babam gülümsedi ve, «hikâyemin neresinde kalmıştım» diye sordu,

KIZKARDEŞİM. — Papaz Bouin'de kalmıştınız.

BABAM. — Ona vaziyeti anlattım. Papaz bana: «Bu zavallı mirasçılara karşı duyduğunuz merhamet hissi kadar övülmeğe değer bir şey yoktur efendim, vasiyetnameyi ortadan kaldırın, mirasçılara yardım edin, buna gönlüm razı gelir, ama mansup mirasçıya, bu yüzden mahrum kalacağı muayyen miktarı eksiksiz noksansız iade etmek şartiyle» dedi. Sırtım üşür gibi oluyor. Doktor kapıyı açık bırakmış olmalı. Hemşire hanım, git de kapıyı kapa.

KIZKARDEŞİM. — Gidiyorum, ama, inşaallah ben dönünceye kadar devam etmezsiniz.

BABAM. — Tabii, tabii.

Bizi bir müddet bekleten kızkardeşim, döndüğü vakit, biraz kızgın: «Kapısına, birinde *yirmi bin franga satılık veya konturatsız senede on iki bin franga satılık;* ötekinde de *% 6 faizle yirmi bin frank ödünç verilir* cümleleri yazılı iki levha asan işte bu divanedir.» dedi.

BEN. — Divane mi dedin, kardeşim? Ya, iki gibi gördüğün levhalar bir tek ise? Ve ödünç verme levhası, kiralık levhasının izahından ibaretse? Ama bunları bırakalım da Papaz Bouin'e dönelim.

BABAM. — Papaz Bouin ilâve etti: «Hukuki vesikaları kabul veya reddetmek, ölülerin niyetlerini tefsir etmek salâhiyetini size kim verdi?

«— Ama, papaz efendi, ya çekmeceye ne dersiniz?»

«— Bu vasiyetnamenin bile bile mi bir tarafa atıldığına, yoksa yanlışlıkla mı ortadan kaldırıldığına karar vermek salâhiyetini kimden aldınız? Hiç hayatınızda böyle hatalar işlemediniz mi, dikkatsizlikle atmış olduğunuz kıymetli bir vesikayı, günün birinde bir kâğıt sepetinde bulduğunuz olmadı mı ki?»

«— Ama, papaz efendi, bu vesikanın tarihine ve haksızlığına ne buyurulur?»

«— Bu vesikanın doğurduğu vaziyetin haklı veya haksızlığına hükmetmek ve mirasçı nasbı işine, haklıya hakkını vermek veya herhangi meşru bir iş gözü ile bakacağınız yerde, meşru olmıyan bir bağışlama gözüyle bakma salâhiyetini kimden aldınız?»

«— Ama, papaz efendi, ya birinci derecedeki mirasçılar, şu zengin civar hısımlar ne olacak?»

«— Müteveffanın, kendisi kadar bile tanımadığınız civar hısımlarına borçlu olduğu şeyi takdir etmek salâhiyetini kimden aldınız?»

«— Ama, papaz efendi, ya müteveffanın açmak zahmetine bile katlanmadığı mansup mirasçının bir yığın mektubu?»

Babam ilâve etti: «Size söylemeği unuttum: bu musibet vasiyetnameyi bulup çıkardığım kâğıt yığınları arasında, Frémin'lerin yirmi mi, otuz mu, bilmem ne kadar, hepsi de mühürlü mektupları vardı. Papaz Bouin: «Ne çekmece, ne vasiyetnamenin tarihi, ne mektuplar, ne papaz Bouin, ne evet, ne hayır para eder. Kanunları saymamaya, ölülerin niyetlerine nüfuz etmeğe, başkasının malı üzerinde tasarrufta bulunmaya kimsenin hakkı yoktur. Eğer Allah, vasiyetnamenin tesadüf eseri olarak kalmasiyle, kanuni veya mansup mirasçıyı yahut müteveffayı — çünkü hangisini bilinmez — cezalandırmaya karar vermişse, bırakın hükümleri yerine gelsin» dedi.

Papazlarımızın en aydınının bu kadar açık ve kesin kararından sonra, kendi kendime, ya, belki on defa ateşe tutmaya yeltendiğim vasiyetnameyi yakmış olsaydım, sonra da vicdan azabından kıvranıp papaz Bouin'e başvursaydım, benim ve siz çocuklarımın hali ne olurdu diye düşündükçe şaşırıp kalıyor ve korkudan titriyordum. Parayı şüphesiz, verirdim, verirdim, ama siz de mahvolurdunuz!

KIZKARDEŞİM. — Ama, babacığım, bundan sonra, papazevine dönüp, bu fakirlere, hisselerine hiçbir şey düşmediğini ve geldikleri gibi geri dönebileceklerini bildirmek lâzımdı. O merhametli kalbinizle bunu yapmaya nasıl cesaret edebildiniz?

BABAM. — Doğrusu pek bilemiyorum. İlk anda vekillikten kendimi kurtarıp yerime bir hukukçu getirmeyi düşündüm, fakat hukukçu vekâletnamenin verdiği salâhiyeti bütün şiddetiyle kullanır ve felâketlerini hafifletebileceğim bu biçare insanları omuzlarından yakalayıp atabilirdi. Onun için aynı gün Thivet'ye döndüm. Ansızın ortadan kayboluverişim ve giderken aldığım tedbirler endişe uyandırmıştı; kederli halimle geri dönüşüm ise daha fazla endişe uyandırdı. Bununla beraber, kendimi sıktım ve elimden geldiği kadar olanı biteni gizli tuttum.

BEN. — Yani pek o kadar gizli tutamadınız.

BABAM. — Evvelâ bütün kıymetli eşyaları muhafaza altına aldım. Bana icabında faydası dokunabilecek birkaç kişiyi eve aldım. Şarap mahzenini, ambarları açıp bu biçareleri yiyip içmeye, şarap, buğday ve dişe dokunur bütün zahireleri aralarında paylaşmaya davet ettim.

PAPAZ. — Ama, Babacığım...

BABAM.—Biliyorum, ne bunlar ne de başka şeyler onların hakkı değildi.

BEN. — Papaz efendi babamın sözünü kesiyorsunuz.

BABAM. — Sonra, betim benzim sapsarı kesilmişti, heyecandan titriyor, ağzımı açıyor, söyliyecek lâf bulamıyor, oturuyor, ayağa kalkıyor, bir cümleye başlayıp bitiremiyor ve ağlıyordum; bütün bu insanlar ürkek ürkek etrafımı alıyor, «söyleyin, beyefendi, ne var?» diye haykırıyorlardı. Ne mi var?.. Hepinizi mirastan mahrum bırakan bir vasiyetname! diye cevap verdim. Bu bir iki kelimeyi sarfetmek bana o kadar acı geldi ki, az kalsın bayılacaktım.

KIZKARDEŞİM. — İnanırım, öyle olmuşsunuzdur.

BABAM. — Bundan sonraki manzara görülecek şeydi, çocuklarım. Onu hatırlamak bile tüylerimi ürpertiyor. Hâlâ ıstırap, öfke ve gazap dolu feryatlarını, ulumayı andırır beddualarını işitir gibi oluyorum... Burada babam ellerini gözlerine sonra kulaklarına doğru götürdü. Şu kadınlar, diyordu, ah şu kadınlar! Onları sanki hâlâ görüyorum. Bir kısmı yerlerde yuvarlanıyor, saçını başını yoluyor, yüzünü gözünü, memelerini paralıyordu; bir kısmı da, ağzından köpükler saçıyor, çocuklarını ayaklarından yakalamış, bırakılsa, başlarını taşlara çarpıp paralamaya hazır bir vaziyette duruyorlardı. Erkekler ise, ellerine geçen her şeyi kavrıyor, deviriyor, kırıyor; evi ateşe vereceğiz diye tehditler savuruyorlar; diğer bir kısmı da, papazın cesedini çıkarıp parçalamak isteyormuş gibi, böğüre böğüre yeri tırnaklariyle eşeliyordu. Bütün bu gürültü patırdı arasında, ana babalarının, sebebi bilinmez neden, ümitsizliklerini paylaşan, eteklerine sarılan ve insanlığa yaraşmıyan bir öfke ile itilen çocukların keskin feryatları işitiliyordu. Hayatımda bu kadar acı duyduğumu bilmiyorum.

Bununla beraber, Parisli mirasçıya yazıp, olup biteni bildirdim ve mâni olamıyacağım herhangi bir kazayı önlemek için acele etmesini rica ettim. Onu hakkından tamamen vazgeçirtir yahut elverişli bir hal çaresini kabule razı ederim ümidiyle bu biçareleri biraz avutmuş, sonra kasabanın en ücra köşelerindeki kulübelere dağıtmıştım.

Parisli Frémin geldi. Ondan gözlerimi ayırmıyor, yüzünde hiç de ümit verici bir ifade bulamıyorum.

BEN — Kapkara, kalın kaşlar, yumuk yumuk, küçük gözler, biraz çarpık yavan bir ağız, çiçek bozuğu ile delik deşik olmuş, kayış gibi bir cilt. Değil mi?

BABAM. — Ta kendisi. Altmış fersahlık bir yolu otuz saatten az bir zamanda katedip gelmişti. İlk işim, müdafaalarını yaptığım biçareleri kendisine göstermek oldu. Hepsi, onun karşısında, sessiz sadasız, ayakta duruyorlardı. Kadınlar ağlıyor, erkekler, başları açık, elleri takkelerinin içinde sopalarına dayanmış, duruyorlardı. Frémin oturmuştu; gözleri kapalı, başı yere doğru eğik, çenesi göğsüne dayalı idi; hiçbirisine bakmıyordu. Ben

bütün kuvvetimle onları müdafaa ediyordum. Böyle vaziyetlerde, insan söylediklerini nereden bulur bilmem. Bu mirasa pek haklı olarak konmadığını Frémin'e anlattım. Büyük servetini ileri sürüp, gözleri önündeki sefalete işaret ederek ona yalvardım; hattâ ayaklarına bile kapandım sanırım; fakat bir tek metelik bile koparmaya muktedir olamadım. Buna sebebolarak bütün bu mülâhazaları nazarı itibara alamıyacağını, elde bir vasiyetname bulunduğunu, bu vasiyetname masalının kendini ilgilendirmediğini ve sözlerimden ziyade haraketime itimat ettiğini söyledi. Öfke ile anahtarları yüzüne doğru fırlattım, eğilip onları yerden kaptı. Eve, öyle perişan, o kadar değişmiş bir halde dönmüşüm ki, o zamanlar sağ olan ananız başıma büyük bir felâket geldiğini sandı. Ah, çocuklarım, şu Frémin denen adam yok mu?

Bu hikâyeden sonra, her birimiz sessizce kendimize göre bu garip sergüzeşt üzerinde hayale daldık. Biraz sonra birkaç misafir geldi: Bunlardan biri, ismini hatırlıyamadığım bir papazdı; ahlâktan ziyade halis şaraptan anlıyan *Grenoble konferansları*'ndan ziyade *Yükselmenin yolu* adlı eserin sahifelerini aşındırmış bir başpapaz. Diğeri, aynı zamanda noter ve zaptiye kumandanı olan Dubois isminde bir adliyeci idi. Az sonra babamla görüşmek istiyen bir işçi ile, şimdi inzivaya çekilmiş riyaziye ile meşgul olan vaktiyle öğretmenlikte bulunmuş eski bir taşra mühendisini içeri aldılar. Beriki işçinin komşularındandı; işçi de şapkacı idi.

Şapkacının ilk sözü, söyliyeceği şey için, odadakilerin biraz kalabalık olduğunu babama anlatmak oldu. Herkes ayağa kalktı. Şapkacı, odada, başpapazın, hukukçunun, riyaziyecinin ve bir de benim kalmamda mahzur görmedi.

Şapkacı, odanın her tarafına, sesi işitilir mi işitilmez mi diye baktıktan sonra babama: «Monsieur Diderot, beni evinize kadar getiren şey dürüstlüğünüz ve irfanınızdır. Beni belki de tanımıyan, fakat hepsini ayrı ayrı tanıdığım bu baylara burada rasladığıma müteessir değilim. Bir papaz, bir hukukçu, bir âlim, bir filozof ve bir hayırsever! Durumları biribirinden bu derece ayrı ama hepsi de aynı derecede âdil ve aydın şahıslar, muhtaç olduğum öğüdü bana vermezlerse, bu, ancak kötü bir tesadüf olabilir» dedi.

Sonra ilâve etti: «Evvelâ, tutacağım yol ne olursa olsun, size açacağım derdimi gizli tutacağınıza söz verin.»

İstediğini yaptık, söz verdik; o da devam etti.

«Hiç çocuğum yok. On beş gün kadar evvel kaybettiğim son karımdan da çocuğum olmadı. Onu kaybettiğim günden beri yaşamıyorum artık. Ne içebiliyorum, ne yiyebiliyorum ne çalışabiliyorum ne de uyuyabiliyorum. Sabah kalkıyor, giyinip dışarı çıkıyor, derin bir ıstırap içinde şehirde dolaşıyorum. Hasta karıma tam on sekiz sene baktım. Gerek bana düşen,

gerek hazin vaziyetinin gerektirdiği bütün hizmetleri yaptım. Ona ettiğim masraflar, küçük gelirimizi ve çalışmamın bütün kazancını tüketti ve beni borç altında bıraktı. Kanunları sayıp da karımın bana getirdiği çeyizden civar hısımlarına düşen hisseyi vermiş olsaydım, onun ölümünde, yorgunluktan bitmiş ve gençlik senelerimi mahvolmuş, hulâsa kendimi evlendiğim günkü vaziyetimden bir adım bile ileri atmamış bulunacaktım. Karımın çeyizi mükemmel bir çeyizdi: kızlarını çok seven ana babanın, ellerinden geleni hattâ daha fazlasını bile yapıp verdikleri ve zavallı kadının giymeğe bile fırsat bulamadığı hâlâ yepyeni duran bir sürü güzel giyecekle; müddeiumumi muavini M. Michelin adına tanzim olunan bir mukaveleden kazanılan yirmi bin frank gümüş paraydı. Zavallı kadın gözlerini dünyaya kapar kapamaz, giyecekleri ve parayı ortadan kaldırdım. Baylar, şimdi derdimi biliyorsunuz. İyi mi yaptım? Fena mı? Vicdanım rahat değil. Kulağıma hırsızlık ettin, çaldın, geri ver, geri ver diyen sesler gelir gibi oluyor. Baylar, unutmayın ki, karım ölürken, yirmi senede kazandığım gelirimi aldı götürdü. Artık çalışacak halde değilim, borçluyum. Eğer haklıya hakkını verirsem, bugün değilse bile, yarın, bana hastahaneden başka gidecek yer kalmaz. söyleyin, baylar, kararınızı bekliyorum. Haklıya hakkını mı vermeli, yoksa hastahaneye mi gitmeli?

BABAM (papaza doğru eğilerek) — Söz büyüğündür. Başpapaz evvelâ siz söyleyin.

BAŞPAPAZ. (Şapkacıya) — Evlâdım, dedi. Ben vicdan azabını sevmem, bu hem insanın zihnini karıştırır, hem bir işe yaramaz. Belki de bu parayı almamak daha iyi olurdu. Ama, mademki aldın, bana kalırsa, alıkoymalısın.

BABAM — Başpapaz, inşallah bu son sözünüz değildir.

BAŞ PAPAZ. — Galiba son sözüm, daha fazlasını bilemem.

BABAM. — Mütalâanız pek uzun sürmedi. Sıra sizde bay hâkim.

HÂKİM. — Dostum senin vaziyetin can sıkıcı. Bir başkası, sana, yaşadığın müddetçe gelirinden faydalanmak, öldükten sonra da akrabalarına kalmamak şartiyle, bu parayı belki de, karının civar hısımlarına bırakmanı tavsiye ederdi. Fakat ortada kanunlar var, bu kanunlar da sana ne intifa hakkını ne de sermayenin mülkiyetini verirler. Bana inan, kanunlara uy ve namuslu hareket et, icabederse hastahaneye git.

BEN. — Kanunlar mı var? Hangi kanunlar?

BABAM. — Ya siz, bay riyaziyeci, bu meseleyi nasıl halledersiniz?

RİYAZİYECİ. — Dostum, bana, yirmi bin frank kadar aldığını söyledin değil mi?

ŞAPKACI. — Evet, efendim.

RİYAZİYECİ. — Karının hastalığı sana ne kadara mal oldu?

ŞAPKACI. — Aşağı yukarı aynı miktara.

RİYAZİYECİ. — Yirmi franga mukabil yirmi frank ödenirse, elde sıfır kalır, değil mi?

BABAM (Bana). — Filozof ne diyor bakalım?

BEN. — Kanunun sağduyusu olmadığı yerde Felsefe konuşmaz.

Babam bana ısrarda bulunmanın faydasız olduğunu hissetti ve derhal şapkacıya dönerek, «hey usta, dedi, karınızın terekesinin üstüne oturduktan sonra rahat ve huzurunuzun kaçtığını itiraf ettiniz. Saadetlerin en büyüğünü elinizden alan bu para ne işinize yarıyor ki; durmayın, parayı verin gitsin; için, yiyin, uyuyun, çalışın, saadeti, mutlaka istiyorsanız evinizde, aksi takdirde başka yerde arayıp bulun.»

ŞAPKACI. (Sertçe) — Hayır, efendim, başımı alıp Cenevreye gideceğim, diye cevap verdi.

«Sanır mısın ki, vicdan azabını arkanda bırakabilesin?»

«Bilemem, fakat Cenevreye gideceğim.»

«Nereye gidersen git, yine orada vicdanını bulacaksın.»

Şapkacı gitti; fakat verdiği garip cevap hâlâ konuşmamızın mevzuunu teşkil ediyordu. Belki de zaman ve mesafenin, aşağı yukarı, bütün hisleri, her türlü idrakleri, hattâ suç idrakini bile zayıflatır kanaatine vardık.

Çin sahillerine götürülen katil, Seine nehri kenarında kanlar içinde bıraktığı cesedi göremiyecek kadar uzaklardadır. Vicdan azabı, belki de, insanın nefsine karşı duyduğu nefretten ziyade, başkalarının verdiği korkudan; işlediği suçun utancından ziyade, meydana çıktığı takdirde, bu fiilin karşılaşacağı takbih ve cezadan gelir. Karanlıkta saklanıp da, beklenmedik bir tesadüfün ihanetinden veya pek düşünülmeden sarf edilen bir kelimenin suçu açığa vurmasından çekinmiyecek kadar huzur içinde yaşıyan bir suçlu var mıdır acaba? Rüyada veya hastalık nöbetleri arasındaki sayıklamalarında, suçunu açığa vurmıyacağına nasıl güvenebilir? Hele suçluyu suç sahnesinde konuşurken işittiler mi, mahvoldu demektir. Çinde ise, onu etrafındakilerden hiçbiri anlamaz. «Evlatlarım, suçlunun bütün günü endişe ile doludur. Huzur, namuslu adama vergidir. Rahat yaşayıp rahat ölen bir o vardır.»

(Arkası var)

DIDEROT

Tercüme eden: *Vedat GÜNYOL*

Mf. V. Neşriyat Müdürlüğü Müşavirlerinden

FESAT YURDU

BİRİNCİ SAHNE

LADY ALAYGAN'ın *giyinme odası.*

LADY ALAYGAN *süslenir;* YILAN *çukulata içer.*

LADY ALAYGAN [1]. — Gazeteye göndermek için sizinle birtakım haberler hazırlamıştık, Mister Yılan; çıktı mı onlar?

YILAN [2]. — Çıktı, hanımefendimiz; kendi elimle yazmıştım, ama yazımı değiştirdiğim için kimden geldiğini anlamazlar.

LADY ALAYGAN. — Lady Narin'le [3] yüzbaşı Böbür'ün [4] seviştiklerini de iyice yaydınız ya?

YILAN. — Yolunda o iş, hanımefendimiz; öyle umuyorum ki tam istediğiniz gibi olacak. Bir aksilik çıkmazsa, yirmi dört saate kalmaz, Bayan Gıtgıdak'ın [5] ağzına düşer; bir kere de onun ağzına düştü mü...

LADY ALAYGAN. — Bilirim, Bayan Gıtgıdak becerikli, hamarat kadındır.

YILAN. — Öyledir, hanımefendimiz; hayli şeyler başarmıştı bir zaman. Yalnız benim bildiğim dört düğünü bozdu, üç evlâdı reddettirdi, dört kız kaçırttı, birçok kadına da gizlice eba buldu; dokuz aile yıktı, ikisini boşanmaya kadar götürdü. O kadarla da kalmadı: *Şehir - Taşra dergisi*'nde, bir kere bile biribirlerini görmemiş insanlar için neler, neler uydurup yazdı.

LADY ALAYGAN. — Beceriklidiliğine beceriklidir ya! bir kabalık var onda.

YILAN. — Çok doğru buyurdunuz, efendimiz. Bakarsınız, güzel kurdu dersiniz, diline de kuvvetlidir, hiç çekinmeden uydurur; ama, nasıl söyliyeyim? kullandığı renkler pek koyudur, çizgilerde de insana batan bir şey bulunur. Nerde onun sözleri. nerde hanımefendimizin o ince, o tatlı, renkli dedikodusu!

LADY ALAYGAN. — Beni seversiniz de ondan size öyle geliyor.

YILAN. — Vallahi değil, efendim, hakçasını söylüyorum. Birçoklarının didine didine, yalanlarına doğruyu da katarak beceremediklerini hanımefendimiz bir sözle, bir bakışla başarıverir. Dünya bilir bunu.

LADY ALAYGAN. — Öyledir, Mister Yılan: sizin gibi yakın bir dostun yanında da müraiiliğe kalkıp saklıyacak değilim ya: emeklerimin boşa çıkmadığını görmek çok hoşuma gidiyor. Gençliğimde, iftiranın o zehirli dili beni az mı yaraladı? O gün bugün, başkalarını da kendim gibi dile düşürebildim mi, en büyük keyfim odur işte.

YILAN. — Yerden göğe kadar hakkınız var, hanımefendimiz. Ama, geçenlerde bana bir iş buyurmuştunuz, ondaki maksadınız nedir, pek iyi kavrıyamadım doğrusu.

---

1 Bu oyundaki adların hemen hepsinin birer manası vardır. Onları tercüme etmesek oyun pek anlaşılmazdı. Lady Alaygan: Lady Sneerwell.

2 Snake.

3 Lady Brittle.

4 Captain Boastall.

5 Mrs. Clackitt.

LADY ALAYGAN. — Hangi iş acaba? Şu komşumuz Sir Peter Diken'le[1] ailesinin işi mi yoksa?

YILAN. — Evet, efendimiz, o iş. İki delikanlı... Babaları öldükten sonra Sir Peter onları yanına almış, baba gibi bakıyor. Büyüğü çok iyi bir çocuk, kendini herkese sevdirmiş; küçüğü ise, maazallah! çapkının, edepsizin biri; bir tek dostu yok. Güvenilir insan değil ki!... Büyüğü, hanımefendimize açıkça hayran, öyle sanıyorum ki gözünüze de girmiş; küçüğü Maria'ya, Sir Peter'in vasilik ettiği kıza tutkun; kızın da onu sevdiği besbelli. İş böyle olunca benim bir türlü anlıyamadığım bir şey kalıyor: sizin kocanız zengin, kibar bir adamdı, size büyük bir gelir bıraktı; Mister Yüzey[2] gibi temiz, istikbali parlak bir delikanlının sevgisi size yetmiyor mu? kardeşi Charles ile Maria'nın arasını açmak için neden bu kadar uğraşıyorsunuz, kendinizi üzüyorsunuz?

LADY ALAYGAN. — O işin iç yüzünü mü öğrenmek istiyorsunuz? Bir kere size şunu söyliyeyim: Mister Yüzey'le benim aramdaki işte aşkın hiç, ama hiçbir yeri yok.

YILAN. — Ya!

LADY ALAYGAN. — O asıl Maria'yı, daha doğrusu Maria'nın parasını seviyor; ama kardeşinin daha çok yüz bulduğunu bildiği için asıl düşündüklerini gizliyor, benim yardımımla emeline ermek istiyor.

YILAN. — Peki, ama o emeline ermiş ermemiş, size ne?

LADY ALAYGAN. — Aman yarabbi! ne anlamaz adammışsınız siz! Utandığım için sizden bile saklamıştım, ama benim halimi siz kendiniz sezmeli değil miydiniz? Açıkça mı söyliyeyim size? O hovarda, har vurup harman savuran, beş parasız kalmış, herkeslerin diline düşmüş dediğiniz Charles yok mu? benim bütün bu didinmelerim, bu şirretliğim hep onun yüzünden; onu elde etmek için her şeyi, her şeyi fedaya hazırım. Bunu ille kendim söyliyeyim diye mi bekliyordunuz?

YILAN. — Ha! şimdi anladım, doğruymuş yaptıklarınız; ama nasıl oldu da o Mister Yüzey'le bu kadar içli dışlı oldunuz?

LADY ALAYGAN. — Bu işte ikimizin de çıkarımız var, onun için. Onun ne mal olduğunu çoktan anlamıştım. Sinsi, yalnız özünü düşünür edepsizin biri; sizin anlıyacağınız, hulya peşinde koşan bir allâk. Ama Sir Peter de, bütün tanıdıkları da onu akıllı uslu, temiz yürekli, eşi emsali bulunmaz bir delikanlı diye bilirler.

YILAN. — Evet. Sir Peter bütün İngiltere'de bir benzeri yoktur diye hâlâ tepiniyor; hem de duygulu, yiğit bir delikanlıymış!

LADY ALAYGAN. — Öyledir! Maria işinde Sir Peter'i kendinden yana etmesi de hep o duygulu duygulu sözleri, hep o iki yüzlülüğü sayesinde oldu ya! Zavallı Charles'in evin içinde bir tek dostu yok... Ama Maria'nın yüreğinde bir dostu var ki o pek kuvvetli; biz de asıl onunla çarpışacağız.

Bir UŞAK *girer.*

UŞAK. — Mister Yüzey geldi, efendim.

LADY ALAYGAN. — Buyursun. *(Uşak çıkar.)* Hep bu saatte gelir. Herkesler bunu bilir de onu benim âşığım sanmaz olur mu hiç?

JOSEPH YÜZEY *girer*

JOSEPH YÜZEY. — Nasılsınız bugün, hanımefendiciğim? iyisiniz inşallah? Kulunuzum, Mister Yılan.

LADY ALAYGAN. — Yılan şimdi, bizim aramızdaki dostluğa takılıp duruyordu; anlattım ona işin iç yüzünü. Bize ne kadar yardım ettiğini bilirsiniz; inanın sözüme: ona güvenmek hiç de yersiz olmaz.

---

[1] Teazle.
[2] Surface.

JOSEPH YÜZEY. — Aman efendim! Mister Yılan gibi anlayışlı, ince bir insandan şüphe etmek aklımdan bile geçmedi.

LADY ALAYGAN. — Peki, peki, birbirimizi övmenin sırası değil şimdi; söyleyin bakayım: sevgliniz Maria'yı en son ne zaman gördünüz? Maria'yı dedim ya, asıl kardeşinizi sormak istiyorum, bana asıl o lâzım.

JOSEPH YÜZEY. — Sizinle son görüşümüzden beri ikisini de görmedim; yalnız size şunu söyliyebilirim: onlar da artık biribirlerini görmüyorlar. Uydurduğunuz masallar, Maria'yı iyice işlemiş.

LADY ALAYGAN. — Duyuyorsunuz ya, Mister Yılan, hep sizin sayenizde bunlar... Ya kardeşiniz nasıl? tasası, kaygısı artıyor mu bari?

JOSEPH YÜZEY. — Saatten saate artıyor. Duyduğuma göre dün gene eve, eşyasını hacze gelmişler. Onunki gibi israf, onunki gibi ölçüsüzlük, işitilmiş şey değildir doğrusu.

LADY ALAYGAN. — Zavallı Charles!

JOSEPH YÜZEY. — İyi söylediniz, hanımefendiciğim: kusurları çok ya! gene de acınır hani! Zavallı Charles! Keşke elimde olsa da bir yardım edebilsem. Başına gelenleri hak etmiyor değil; ama ne de olsa kardeşiyim; kardeşimin sıkıntıda olduğunu bilip de aldırmıyan bir insan...

LADY ALAYGAN. — Maşallah! ahlâk dersi vermeye de kalkışıyorsunuz; burada biz bize olduğumuzu unuttunuz mu yoksa!

JOSEPH YÜZEY. — Hakkınız var. Duygulu olmanın sırası değil şimdi, hele Sir Peter'i göreyim, o zaman söylerim böyle sözleri. Ama, doğrusu, Maria'yı öyle bir hovardanın elinden kurtarmak da iyilik olur hani; onu olsa olsa hanımefendimiz gibi üstün bir insan, olgun bir kimse yola getirebilir.

YILAN. — Bir ses var, Lady Alaygan; galiba biri geliyor. Ben gideyim de size demin söylediğim mektubu temize çekeyim. Kulunuzum, Mister Yüzey.

JOSEPH YÜZEY. — Saygılarım, efendim. *(Yılan çıkar.)* Bu herife bu kadar açılmanıza, doğrusu, şaşıyorum, Lady Alaygan.

LADY ALAYGAN. — Ne var şaşacak?

JOSEPH YÜZEY. — Şu son günlerde onu kaç kere bizim Rowley'le, babamın eski vekilharcı ile konuşurken gördüm; bilirsiniz, Rowley beni hiç sevmez.

LADY ALAYGAN. — Yani bizi ele verir diye mi korkuyorsunuz?

JOSEPH YÜZEY. — Olmıyacak şey değil ya! İnanın bana, Hanımefendi: vefa nedir, bilmez böyle herifler; kalkar, kendi edepsizliğine bile hayınlık eder... A! Maria geliyor.

MARIA *girer*

LADY ALAYGAN. — Safa geldiniz, Maria'cığım. Nasılsınız bakalım? Sizin neniz var kuzum?

MARIA. — Sormayın! Bana âşık mıymış neymiş, şu çekilmez Sir Benjamin Yerer [1] yok mu? işte o, dayısı olacak o başlar belâsı Bay Ahlat'ı [2] almış, Sir Peter'e geldiler; beni görmesinler diye usulca kaçtım, buraya geldim.

LADY ALAYGAN. — Bu mu bütün üzüntünüz?

JOSEPH YÜZEY. — Kardeşim Charles da misafirler arasında olsaydı, gene bu kadar üzülür müydünüz acaba?

LADY ALAYGAN. — Yooo! insafsızlık derler bu kadarına! Bana sorarsanız, Maria sizin burada olduğunuzu duymuştur da onun için gelmiştir... Ama, şekerim! Sir Benjamin size ne yaptı da ondan böyle kaçıyorsunuz?

---

1 Backbite.
2 Crabtree.

MARIA. — Bana bir şey ypmadı doğrusu, ama o adamın konuşmasını çekemiyorum: bir ağzını açtı mı, tanıdığı ne kadar insan varsa hepsini çekiştiriyor.

JOSEPH YÜZEY. — Öyledir o adam; asıl fenası, onu tanımasanız da gene dilinden kurtulmazsınız: en yakın dostunu nasıl çekiştirirse hiç bilmediği, yedi kat yabancıyı da öyle çekiştirir. Dayısı da hiç aşağı kalmaz.

LADY ALAYGAN. — Ne yapalım? hoş görmeli biraz: Sir Benjamin hem şair, hem de güzel konuşur bir adamdır: ne hoş sözler bulur!

MARIA. — Doğrusunu isterseniz, hanımefendi, güzel söze fesat karıştı mı, hiç hoşuma gitmez benim. Siz ne dersiniz, Mister Yüzey?

JOSEPH YÜZEY. — Haklısınız elbette. Bir insanın yüreğine diken saplıyan bir şakaya nasıl gülünür? gülmek de o kötülüğe suç ortağı olmak sayılmaz mı?

LADY ALAYGAN. — Amma da ettiniz ha! İçine biraz fesat karışmadık hoş söz mü olur? İğneli bir tarafı olacak ki insanın aklına ilişiversin. Ya buna ne dersiniz, Mister Yüzey?

JOSEPH YÜZEY. — Hakçasını isterseniz, dedikodu etmiyelim dediniz mi, konuşmanın bir tadı kalmıyor, yavanlaşıveriyor.

MARIA. — Dedikoduya ne dereceye kadar göz yumulabilir, şimdi onu münakaşa edecek değilim. Yalnız şunu söyliyeyim: bir erkeğin dedikoduya kalkışması hiçbir zaman bağışlanamaz bir kusurdur. Biz kadınlar neyse ne! kendimizi beğeniriz, biribirimizi kıskanırız, bunun gibi bin bir sebeple biribirimizi yerin dibine batırmaya kalkarız. Erkek kısmı, kadın kadar korkak olmalı ki iftiraya kalksın!

UŞAK *girer.*

UŞAK. — Bayan Sadedil[1] geldi, aşağıda arabasında bekliyor. Vaktiniz varsa, yukarı çıkacakmış.

LADY ALAYGAN. — Buyursunlar. *(Uşak çıkar.)* Tam sizin istediğiniz gibi bir kadın, Maria; çenesi biraz düşüktür, ama Bayan Sadedil'in ne kadar temiz yürekli, kusursuz bir insan olduğunu herkes söyler.

MARIA. — O mu temiz yürekli, kusursuz bir insanmış? Onun o yapmacıktan, o gülünç temiz yürekliliği ile ettiğini, ihtiyar Ahlat açıktan açığa kötülüğü ile edemez.

JOSEPH YÜZEY. — Çok doğru buyurdunuz! Vallahi, hanımefendi, bir yerde oturup konuşurken söz dostlarımdan birini çekiştirmeye dönse o kadar korkmam da Bayan Sadedil övmeye kalktı mı, ödüm kopar.

LADY ALAYGAN. — Susun, susun: geliyor.

BAYAN SADEDİL *girer.*

BAYAN SADEDİL. — Canım Lady Alaygan'cığım, sizi görmiyeli yüz yıl oldu belki! Nasılsınız? — Siz de ne var ne yok, Mister Yüzey? — Ne haber olacak? bugünlerde dedikodudan başka bir şey işittiğimiz yok ki!

JOSEPH YÜZEY. — Vallahi öyle, hanımefendi.

BAYAN SADEDİL. — O! siz de burada mısınız, Maria? Ne o, Allah aşkına, siz Charles ile bozuşmuşsunuz, o iş artık kapanmış diyorlar, doğru mu? O çocuğunki de artık pek aşırı, efendim! Kimi görsem, onun ettiklerini anlatıyor.

MARIA. — Zahir herkesin başka işi gücü yok...

BAYAN SADEDİL. — Haklısınız, evlâdım! Ama insanların ağzı torba değil ki büzesin. İnan olsun, çok üzüldüm! Ha! sizin veliniz Sir Peter'le hanımı Lady Diken'in araları da pek iyi değilmiş, ona da çok üzüldüm doğrusu.

MARIA. — Ne terbiyesiz insanlar! utanmıyorlar mı böyle dedikodu etmeye?

BAYAN SADEDİL. — Çok doğru söylediniz, yavrum. Ama ne gelir elden? Söylerler

1 Mrs. Candour.

işte... Sahi! dün bakın ne duydum: Miss Gezgen [1]. Sir Hercai [2] ile kaçmış diyorlar. Her duyduğumuza da inanmak olmaz ya! ama bunu bana söyliyenler de kulağı delik insanlardır hani.

MARIA. — Böyle şeyler yaymak, ayıp şey vallahi!

BAYAN SADEDİL. — Öyle, öyle, yavrum. Hem çok ayıp! Ama severler böyle dedikodu etmeyi, kimse kurtulmaz dillerinden. Bir de sizin Miss Dertop [3] için bir şey duydum: onun öyle bir akılsızlık edeceği kimin hatırına gelirdi? Ama insanlar kötü: geçen hafta dans öğretmeniyle kaçıyormuş da amcası yakalayıp York postasından indirmiş diyorlar.

MARIA. — Hiçbirinin aslı yok, inanabilirsiniz sözüme.

BAYAN SADEDİL. — İnanırım, inanırım: yalandır hepsi. Geçen ay Bayan Festino ile Bay Cassino için uydurdukları da öyle değil miydi? Gerçi o işin ne olduğu da pek anlaşılmadı ya!

JOSEPH YÜZEY. — Bazı kimseler var, hiç sıkılmadan, çekinmeden öyle şeyler uyduruyorlar... insanın tüyleri ürperiyor vallahi!

MARIA. — Ya onların uydurduklarını yayanlara ne diyelim? Onların suçu daha mı az sanki?

BAYAN SADEDİL. — Onlar da aşağı kalmaz!... Demişler ya: ha dedikoduyu uyduran, ha oradan oraya taşıyan... Doğrusu bu işte! Ama, demin de söyledim, elden ne gelir? El âlemin ağzını kapatamazsınız ki! Bugün Bayan Gıtgıdak'tan duydum: Bayan Balayı [4] ile Bay Balayı çok şükür artık bütün tanıdıkları gibi karı koca olmuşlar. Gene Bayan Gıtgıdak söylüyordu: yanlarındaki sokakta oturan dul bir kadıncağız varmış, karnı su toplayıp şişmiş, iyileşmiş, iyileşmiş ama pek tuhaf olmuş iyileşmesi! Bayan Dilbaz [5] da orada idi; onun dediğine göre Lord Camız [6] karısını bir yerde yakalamış, ağıza alınmaz. Gene dediklerine göre Sir Harry Demet' [7] ile Tom Avaloğlu [8], öyle bir iş yüzünden kanlı bıçaklı oluyorlarmış... Ben kalkıp da bu sözleri herkeslere yayar mıyım? Allah esirgesin! Dedim ya! ha bir dedikoduyu uyduran, ha onu oradan oraya taşıyan...

JOSEPH YÜZEY. — Ah! Bayan Sadedil, herkes sizin gibi temiz yürekli olsa, halden anlasa!

BAYAN SADEDİL. — Doğrusu ya, Mister Yüzey, kimsenin arkasından söz edilmesine dayanamam; tanıdıklarımızdan birinin bir kötülük ettiği meydana çıksa bile, ben gene o işi iyiye çekmek isterim... Sahi, aklıma gelmişken sorayım size: kardeşiniz için büsbütün batmış diyorlar, inşallah doğru değildir.

JOSEPH YÜZEY. — Ne diyeyim? işleri çok fena gidiyor, hanımefendi.

BAYAN SADEDİL. — Acıdım hani! Ben de öyle duymuştum... Ama söyleyin ona, keder etmesin. Şimdi onun halinde olmıyan kim var? Lord İğ [9], Sir Çatlak [10], Kaptan Quinze, Mister Yontum [11], hepsi bu hafta içinde batmışlar diye duydum. Charles beş parasız kaldım diye üzülmesin: eşlerine dostlarına baksın; onların da yarısı kendisi gibi... E! bunu görmek insanı ne de olsa biraz avutur.

JOSEPH YÜZEY. — Değil mi ya, Efendim! ferahlık verir insanın içine.

UŞAK *girer.*

---

1 Miss Gadabout.
2 Sir Filagree Flirt.
3 Miss Prim.
4 Honeymoon.
5 Miss Tattle.
Lord Buffalo.
Bouquet.
Saunter.
Spindle.
Splint.
Nick't.

UŞAK. — Bay Ahlat ile Sir Benjamin Yerer. *(Çıkar.)*

LADY ALAYGAN. — Görüyorsunuz ya, Maria'cığım, sizin âşık bırakmıyor peşinizi. Kurtulamadınız elinden.

BAY AHLAT *ile* SİR BENJAMİN YERER *girer.*

BAY AHLAT. — Ellerinizden öperim, Lady Alaygan. Bayan Sadedil, yiğenim Sir Benjamin Yerer'i tanımaz mısınız yoksa? Çok zarif adamdır, hem de iyi bir şairdir; değil mi, Lady Alaygan?

SİR BENJAMİN. — Kuzum, dayı, sırası değil öyle sözlerin!

BAY AHLAT. — Yalan söylemiyorum ya! Alimallah, hanımefendi, bahsa girerim: lugazda, muammada memleketin en usta şairini bastırır. Geçen hafta Lady Büklüm'ün [1] şapkası tutuşuvermişti, hemen bir beyit uydurdu; duymadınız mı? — Kuzum Benjamin, dün akşam Bayan Uyuntu'nun [2] toplantısında bir muamma söylemiştiniz hani, nasıldı o? Hanımlar da işitsin. Birincim bir balık, ikincim büyük bir amiral...

SİR BENJAMİN. — Kuzum dayı, Allah aşkına....

BAY AHLAT. — Öyle şeyleri bir becerir, parmak ısırırsınız vallahi!

LADY ALAYGAN. — Şaşıyorum doğrusu, Sir Benjamin: neden bastırmıyorsunuz eserlerinizi?

SİR BENJAMİN. — Ne diyeyim, hanımefendi? kitap çıkarmak bana bayağı bir iş gibi geliyor. Hem benim yazdıklarımın çoğu birer yergi, eşle dostla bir şaka: onları tanıyanlara söyleyiverdim mi, daha kolay yayılıyor. Doğrusu, birkaç aşk şiiri de yazdım: *(Maria'yı gösterir.)* Küçük hanımın bir gülümsemesine erebilseler, onları bastırırdım.

BAY AHLAT, Maria'ya. — Vallahi, hanımefendi, size ölümsüzlük bağışlar o şiirler. Petrarche'nin Laura'sı, Waller'in Sacharissa'sı [3] gibi siz de yüzyıllar boyunca anılırsınız.

SİR BENJAMİN, Maria'ya. — Doğrusu, hanımefendi, şiirlerimin büyük boy sayıfalar içinde, bir çiçek çerçevesi arasından giden berrak bir söz ırmağı gibi fısıldayarak aktığını görürseniz, hiç şüphem yok, hoşlanırsınız siz de. O çeşit kitapların en güzeli olur vallahi!

BAY AHLAT. — Sahi, hanımlar, yeni haberi duydunuz mu siz?

BAYAN SADEDİL. — Hangi haber? Hani şu şey...

BAY AHLAT. — Değil, değil, hanımefendiciğim... Bayan Titiz [4] uşağına varıyormuş.

BAY SADEDİL. — Ne diyorsunuz?

BAY AHLAT. — Sir Benjamin'e sorun.

SİR BENJAMİN. — Öyleymiş, efendim: her şey hazırlanmış, gelinlikler bile ısmarlanmış.

BAY AHLAT. — E! böyle acele etmelerine sebep varmış da...

LADY ALAYGAN. — Benim de kulağıma çalınmıştı!

BAYAN SADEDİL. — Nasıl olur? Miss Titiz gibi ihtiyatlı bir hanım böyle bir şey yapsın, inanılır mı hiç?

SİR BENJAMİN. — Herkesin hemen inanıvermesi de işte onun için ya! Herkesler onu hep öyle ihtiyatlı, öyle çekingen görürler de bunun bir sebebi vardır demezler mi hiç?

BAYAN SADEDİL. — Yalan değil hani! aslan gibi adam dersiniz, bir ateş alıp götürüverir; uslu diye, hanım hanımcık oturur diye tanınmış kızlar da en ufacık dedikoduya dayanamazlar. Beri yanda bakarsınız cılız, hastalıklı, şimdi ölüverecek sandığınız insanlar vardır, bir şey olmaz onlara; hoppa diye tanınmış kadınlar da onlar gibidir işte: namus kumkuması yüz kadını çökertiverecek bir dedikoduya bana mısın bile demezler.

---

[1] Lady Frizzle.

[2] Mrs Drowzie.

[3] Edmond Waller, XVIII. yüz yıl İngiliz şairlerindendir. Gönül verdiği Sacharissa' dan iltifat görmemiş.

[4] Miss Nicely.

SİR BENJAMİN. — Çok doğru buyurdunuz, hanımefendi. Kimi insanın canı zayıf olduğu gibi kiminin de adı zayıftır, hiç soğuk almaya gelmez, hemen çıkıverir. Öyleleri yaşamak için sarılır sarmalanırlar da öyle otururlar.

BAYAN SADEDİL. — Ama bana öyle geliyor ki bu işte bir yanlış var. Bilirsiniz, Sir Benjamin, hiçten birtakım şeylerin ağır ağır sözlere sebebolduğu az mıdır?

BAY AHLAT. — Bana sorarsanız, bence de öyledir vallahi! — Miss Ötken [1], geçen yaz Tunbridge'de âşığını elden kaçırıp nasıl dillere düşmüş, anlattılar mı size? Sir hatırlıyorsunuz, değil mi, Sir Benjamin?

SİR BENJAMİN. — **Hatırlıyorum elbette... Öyle gülünç bir hikâye ki...**

LADY ALAYGAN. — Hele anlatın kuzum!

BAY AHLAT. — Anlatayım. Bir akşam Bayan Ponto'larda toplanmıştık; söz döne dolaşa bu memlekette Nova Scotia koyunları yetiştirmeye geldi; oradaki genç bayanlardan biri Nova Scotia koyunları görmüş, onları anlattı: «Miss Letitia Ötken benim akrabamdandır, onun öyle bir koyunu vardı, ikiz doğurdu» dedi. Şapşaloğulları'nın [2] annesi ihtiyar bayanı bilirsiniz, duvar gibi sağırdır, duymamış: «Ne? Ötken ikiz mi doğurmuş?» diye sordu. Oradakilerin hepsi nasıl kahkahayı savurdu, anlatmaya hacet yok. Gene de o söz, doğruymuş gibi, ertesi gün her tarafa yayıldı; birkaç gün sonra baktık, herkesler inanmış: Miss Letitia Ötken, biri kız, biri oğlan, iki çocuk doğurmuşmuş, lohusa imiş.. Bir hafta geçmedi, çocukların babası kimmiş, bakılmak için hangi çiftliğe gönderilmiş, onu bile söylüyorlardı.

LADY ALAYGAN. — Tuhaf hikâye doğurusu!

BAY AHLAT. — İnan olsun, budur o işin aslı. — Sahi, Mister Yüzey, amcanız Sir Oliver Londra'ya dönüyormuş, doğru mu?

JOSEPH YÜZEY. — Benim hiç haberim yok, efendim.

BAY AHLAT. — Ne zamandır Hindistan'daydı, değil mi? Çok kaldı oralarda. Öyle sanıyorum ki siz kendisini iyice hatırlamazsınız. Yazık! döndüğü zaman kardeşinizin halini öğrenecek, üzülür elbette.

JOSEPH YÜZEY. — Charles'in birtakım delilikleri olmadı değil; orası öyle ama inşallah Sir Oliver'e yetiştiren olmamıştır. Charles doğru yola girebilir daha.

SİR BENJAMİN. — Doğru yola girebilir elbette... Zaten ben, şunu bunun dediğine bakıp da onun büsbütün ahlâk düşkünü olduğuna hiçbir zaman inanmadım. Artık hiçbir dostu kalmamış ama işittiğime göre yahudiler onu öve öve bitiremiyorlarmış.

BAY AHLAT. — Doğru, yiğenim, doğru vallâhi! Yahudiler mahallesine seçim hakkı verilse, oranın kocabaşısı olur, o kadar seviyor, o kadar beğeniyorlarmış onu! Her yıl ödediği faiz, İrlanda piyangosundan alınan geliri geçiyormuş... Charles hastalandı mı, bütün havralarda dualar ediliyormuş.

SİR BENJAMİN. — Ama bir yaşaması var, hep altın serpiyor dersiniz!... Dostlarına bir ziyafet çekti mi, kefillerinden on ikisi orada bulunuyormuş, dışarıda da yirmi kadar tefeci bekliyor, her davetlinin arkasına bir mahkeme mübaşini dikiliyormuş.

JOSEPH YÜZEY. — Baylar, siz böyle söyleyip eğleniyorsunuz, ama unutuyorsunuz ki ben onun kardeşiyim, benim duygularımı hiç hesaba katmıyorsunuz.

MARIA, kendi kendine. — Ne kötü dilli adamlarmış bunlar! Çekilir şey değil. — *(Yüksek sesle.)* Lady Alaygan, müsaadenizle ben gideyim; biraz rahatsızım da... *(Çıkar.)*

BAYAN SADEDİL. — Vah zavallı! beti benzi attı!

LADY ALAYGAN. — Kuzum, Bayan Sadedil, siz beraber gidiverseniz, belki bir fenalık gelir.

---

[1] Miss Piper.

[2] Dundizzy.

BAYAN SADEDİL. — A! giderim elbette... Zavallı kızcağız! kim bilir ne haldedir. *(Çıkar.)*

LADY ALAYGAN. — Bir şeyi yok, Charleş'ın yerilmesine dayanamadı; bakmayın siz onların dargın olmasına.

SİR EBNJAMİN. — Yo, belli küçük hanımın tutkun olduğu.

BAY AHLAT. — Ama, Benjamin'ciğim, siz de böyle şeylere aldırıp vazgeçeyim demeyin. Gidin hadi arkasından, eğlendirin onu. Şiirlerinizden okursunuz, keyfi yerine gelir. Ben de şimdi yetişir, size yardım ederim.

SİR BENJAMİN. — Mister Yüzey, emin olun ki sizi incitmek istemem; ama kardeşiniz batmış artık.

BAY AHLAT. — Hem ne batış! artık kimseden bir akın bile alamaz.

SİR BENJAMİN. — Eşya namına nesi varsa, hepsini satmış diyorlar.

BAY AHLAT. — Onun evinde çalışmış birini gördüm. Kimsenin almak istemediği birkaç boş şişeden başka bir şeyi kalmamış. Bir de aile resimleri; onlar da duvarların içine konmuş, sökülemiyormuş galiba!

SİR BENJAMİN. — Bazı çirkin şeyler de duydum, çok üzüldüm doğrusu... *(Çıkacakmış gibi yürür.)*

BAY AHLAT. — Birtakım kötü işler gördüğü muhakkak!...

SİR BENJAMİN. — Ama ne de olsa kardeşiniz sizin...

BAY AHLAT. — Bir daha görüşüşümüzde anlatırız inşallah! *(Dayı, yiğen çıkarlar.)*

LADY ALAYGAN. — Hah ha! parmaklarına doladıkları bir adam için daha söyliyecekleri varken sözü kesmek zorunda kalmak, kim bilir ne ağır gelmiştir onlara!

JOSEPH YÜZEY. — Söyledikleri Maria'nın betine gitti ya, hanımefendiciğim, bana öyle geliyor ki sizin de canınızı sıktı.

LADY ALAYGAN. — Kız gönlünü bizim sandığımızdan da fazla kaptırmış galiba. Bu akşam ailece buraya gelecekler, bari siz de yemeğe burada kalın, hallerini iyice bir inceleriz. Ben gideyim, bir şeyler kurayım; siz de şöyle duygulu duygulu konuşmaya hazırlanın.

II. SAHNE

SİR PETER DİKEN'in evinde bir oda.

SİR PETER DİKEN girer.

SİR PETER. — Benim gibi kocamış bir bekâr, genç bir kadın alınca başka ne beklenir? Karım, Lady Diken, bundan altı ay evvel beni insanların en bahtiyarı etmişti, — ondan beri de en bedbahtı etti, köpeğe çevirdi. Daha kiliseye giderken atışmaya başlamıştık, çanlar susmadan adamakıllı kavga ettik. Bal ayında kaç kere öfkeden hafakanlar geçirdim; tebrike gelenlerin arkası kesilmeden bende rahat, huzur namına bir şeycikler kalmadı. Hem de karımı öyle rasgele almadım, düşüne taşına seçtim... Köyde yetişmiş bir kız, ipekli bir fistandan başka süs nedir bilmez, köyün yıllık koşu balosundan başka eğlence görmemiş bir kız... Şimdi ise giyimde kuşamda en son yeniliği biliyor, şehrin bir çılgınlığından geri kalmıyor; sanırsın ki Grosvenor bahçesinden [1] başka hiçbir yerde fidan, bir yeşillik görmemiş!... Bütün ahbaplarım bana gülüyor, gazetelerin diline düştüm. Paramı har vurup harman savuruyor, betime giden

[1] Londra'nın en kibar mahallelerinden biri.

ne varsa onu yapıyor. Asıl fenası, öyle sanıyorum ki hâlâ da tutkunum ona. Yoksa katlanır mıydım bu ettiklerine? Seviyorum, seviyorum ya! ama söylemiyeceğim işte sevdiğimi.

ROWLEY *girer.*

ROWLEY. — Kulunuzum, Sir Peter. Bugün iyisiniz inşallah?

SİR PETER. — Fenayım, Rowley, çok fenayım. Hep aksilik çıkıyor, bin türlü tasa geliyor başıma.

ROWLEY. — Dünden beri, canınızı sıkacak bir şey mi oldu?

SİR PETER. — Evli bir adama sorulacak suali de buldun hani!

ROWLEY. — Eminim ki canınızın sıkılmasına sebep hanımefendi değildir.

SİR PETER. — Ne biliyorsun? Ölmüş mü yoksa?

ROWLEY. — Huylarınız biribirine pek uymuyor ama, Sir Peter, hiç şüphem yok, seviyorsunuz hanımefendiyi.

SİR PETER. — Kabahat hep onda, Rowley. Dünyanın en geçimli adamıyım ben, kavgaşerlerden hiç hazetmem; günde yüz kere söylüyorum kendisine.

ROWLEY. — Biliyorum, öyle oluyor!

SİR PETER. — Söylerim ya! asıl inanılmıyacak şey, kavga hep onun yüzünden çıkıyor, her sefer kabahat onda. Ama Lady Alaygan da, onun evinde gördüğü insanlar da hiç durmadan o ters huylarını körüklüyorlar... Bu dertlerim yetmiyormuş gibi Maria da kalkmış, bana kafa tutuyor... Babalık ettim o kıza, beni babasıymışım gibi saymalı değil mi? Ne gezer! Benim bulduğum kocayı beğenmiyor, ille onun o ahlâksız kardeşine varmak istiyor.

ROWLEY. — Bilirsiniz ya, Sir Peter, haddim değil ama o iki kardeş üzerine sizin düşüncelerinizle benimkiler hiç de bir değildir. Büyüğünü o kadar beğendiğinize pişman olmazsınız inşallah! Charles'a gelince, inanın sözüme, o delikanlı bir gün bütün ettiklerini düzeltir! Rahmetli babalarının kapısında uzun zaman çalıştım; o yaşta iken o da haylı haşarı idi; ama ölünce arkasından ağlamadık kimse kalmadı, öyle severlerdi.

SİR PETER. — Sen yanılıyorsun, Rowley. Biliyorsun ya! babaları öldükten sonra o çocukların işlerine ben baktım, onlara vasilik ettim. Ama amcaları Sir Oliver fazla cömerttir, vaktinden pek önce onlara bol para göndenip istedikleri gibi yaşamalarını sağladı. Ben yakından bilirim ikisini de; ne huyda olduklarını benden iyi anlamış kimse yoktur. Ben de hani anlarım insandan! hiç yanıldığım olmamıştır... Joseph, emsaline akranına örnek olacak gençtir doğrusu. Duygulu insandır, özü de sözüne uyar. Ötekine gelince, parmak bas bu sözüme, ona soyundan sopundan bir parça fazilet mazilet kaldıysa bile, mirası gibi onu da yiyip bitirmiştir. Sir Oliver benim pek eski bir dostumdur; zavallı! o oğlana kesesini açmakla ne kadar fena ettiğini anlayınca kim bilir ne üzülecektir!...

ROWLEY. — Çok fena biliyorsunuz o delikanlıyı; yazık! şimdi belki de onun en sıkıntılı zamanı!... Benim getirdiğim haberi duysanız, şaşarsınız.

SİR PETER. — Neymiş bakalım o haber?

ROWLEY. — Sir Oliver Hindistan'dan döndü, Londra'da şimdi.

SİR PETER. — Sahi mi? Bak bu tuhaf! Hani bu ay beklemiyordunuz onu?

ROWLEY. — Beklemiyorduk, ama çıka geldi: yolculuğu sandığımız kadar uzun sürmemiş.

SİR PETER. — Demek göreceğim dostumu! Pek sevindim doğrusu: on altı yıldır hasretlik biribirimize!... Ne günler geçirdik onunla!... Geldiğini yiğenlerine hâlâ söylemiyecek miyiz?

ROWLEY. — Hayır, istemiyor. Geldiğini duyurmadan önce ikisinin de huyunu suyunu bir denemek istiyormuş.

SİR PETER. — Ya? Çabuk anlar, zor değil onların içyüzünü görmek! Benim evlendiğimi duymuş mu?

ROWLEY. — Biliyor. Birazdan gelip size bahtiyarlık dileklerini sunacakmış!

SİR PETER. — Evet, ölüm yatağına düşmüş dostun da sağlığına içerler! Oliver gülecek bana... Vaktiyle ikimiz de evlilik için demediğimizi komazdık; o durdu sözünde, ben duramadım. Nerdeyse çıkar gelir, ben gideyim de bir şeyler hazırlatayım... Kuzum Rowley, benim Lady Diken'le geçinemediğimi duymasın.

ROWLEY. — Üzülmeyin, efendim, duymaz.

SİR PETER. — Bir alaya başlarsa, dayanamam. Ne yaparsın? Allah'ın bildiğini kuldan saklıyacağız işte... Noll bizi biribirini sever, biribirine bağlı karı koca diye bilsin istiyorum.

ROWLEY. — Elbette öyle istersiniz. Bari o buradayken siz de ihtiyatlı davranın, bir kavga çıkarmayın.

SİR PETER. — Kavga çıkarmamalı, çıkarmamalı ama gelir mi elden? Ah! Rowley, kocamış bir bekâr genç bir kadın alınca... Bir suç işledin mi, cezasını da kendi sürükleyip getiriyor.

(Çıkarlar.)

Richard SHERIDAN

Tercüme eden: *Adnan BALKIŞ*
5 inci orta okul ingilizce öğretmenlerinden

Richard Sheridan (1751—1816) İrlanda'da doğmuştur. Tiyatro hayatı ancak üç, dört yıl sürmüştür. Sonradan bir iki eser daha yazmışsa da 28 yaşında edebiyatı bırakmıştır denebilir. Siyaset hayatına atılmış, büyük devlet memuriyetlerinde bulunmuştur. En çok üç komediası ile tanınmıştır: *The Rivals* (1775), *The School for Scandal* (1777), *The Critic* (1777). Sheridan, komedialarında insan tabiatının derinliklerine gitmez, daha çok satıhta kalarak âdetleri yerer. Eserlerindeki konuşmalar çok iğnelidir; seyircilerde ilgi uyandıracak sahneler yaratmakta ustadır.

Yukardaki parça, beş perdelik bir komedia olan *The School for Scandal*'ın birinci perdesidir.

AŞK VE TERCÜME[1]

Tercümenin esas meselelerini düşündüğüm zaman, aşk masallarının kelime ve imajları gözümün önüne geliyor.

Gerçekten severek yaptığımız edebî bir tercüme bir aşk masalı değil midir?

İlk önce yabancı bir şaheserin önünde bulunuyoruz, ona hayran oluyoruz. «bir padişah kızına» âşık oluyoruz. Sonra bu kıza malik olmak, onu kendi memleketimize götürmek, dostlarımıza tanıtmak, hayranlıklarını görüp zevk duymak arzusu içimizde uyanıyor. Biliyoruz ki bu kolay bir iş değildir.Kızı elde etmek için aşılacak birçok mania, atlatılacak birçok tehlike vardır. Cesur, sabırlı, inatçı olmamız gerekiyor. Bu sefer de hiçbir sihirbaz yardımımıza koşmıyacak, hiçbir mucize bizi düştüğümüz güçlüklerden kurtarmıyacaktır. Ama aşkımız her şeyden üstündür. Mütercimin, uzun, zor, tehlikeli yolunun izindeyiz.

Önümüzdeki metin artık uzaktan baktığımız, hayran kaldığımız, ebediyen genç ve güzel olan bir kız değildir. Şimdi onunla başbaşa bulunuyoruz, onunla şu en tehlikeli maceraya, evlilik hayatına atılıyoruz. Kusurlarını, ihtiyarlamış taraflarını, geçimsizliklerini görüyor; onunla yaşamanın her zaman kolay olmıyacağını anlıyoruz. Böylece mütercimle eserin münasebeti, karı koca münasebetlerine çok benzemektedir. Bazan tercüme ettiğimiz metin bizi hükmü altına alır, kılıbık eder. Ondan korkar, ondan çekinir, ona körükörüne itaat ederiz. Bu türlü evlilikten hayır gelmez. Bazan aksi olur, metin her şeyi kabul eder, sessiz durur, mütercimin her dediğine boyun eğer. Dışardan bakıldığı zaman her şey yolunda görünür, tercüme çiftinin iyi geçindiği zannedilir. Ama yalnız kocayı değil, karıyı da tanıyan kimseler, hakikatı, hemen seziverirler. Bu sahte sükûnet hakiki geçimsizliğe işarettir. Burada da metin bize ruhunu veremiyor.

Bazan da mesut çiftlere raslamak mümkündür. Tercüme umumiyetle kadınlar gibi, hürmetle dolu ama aynı zamanda cüretli muamele edilmeyi sever. Bu ince ve nazik bir iştir. Bunun için de bahtiyar mütercim-metin çifti bahtiyar karı-koca çifti kadar nadirdir. Ama böyle olunca da ne mûtlu... Güzel eser artık bizimdir - kendini bize emniyet etmiştir; bize sevinç dolu günler ve geceler yaşatacaktır. XVIII inci yüzyılda yaşıyan Pope'un bir çömezi Thomas Francklin bakın bunu ne güzel söylüyor:

Translation, a poem

Unless an author like a mistress warms
How shall we hide his faults or taste his charms
How all his modest, latent beauties find
How trace each lovelier feature of the mind;
Soften each blemish, each grace improve
And treat him with the dignity of Love?[2]

---

[1] Valéry Larbaud'nun «*Poésie 44*» dergisinde çıkan bir yazısını hulâsa ve tefsir ederek buraya alıyoruz.

[2] Bir muharrir gönlümüzü bir sevgili gibi ısıtmazsa, kusurlarını nasıl örter, değerlerini nasıl tadabiliriz? Onun gizli, ince güzelliklerini nasıl keşfedebiliriz? Düşüncesinin her sevimli izini nasıl takibedebiliriz? Kusurlarını azaltarak güzelliğini artırarak ona karşı nasıl aşk vakariyle davranabiliriz?

Biz artık elde edilen güzelin kusurlarını örtecek kadar cüretkâr değiliz. Bugünün âşıkları bu kadarını yapamıyorlar. Bunun için bazan acı duymuyor değiliz. Ama ne yapalım, zaman değişti, biz de elimize geçeniyle tatmin olunmayı öğrendik.

Mütercim de her koca gibi, kızı daha elde etmeyi düşünmediği, ona uzaktan hayran hayran bakmayı yeter bulduğu zamanları, nedametle hatırlar. O günler daha hoş, bilhassa daha rahat değil miydi? Fakat ne de olsa bu ümitsizlik anları nadirdir. Hele kadın iyi seçilmişse.

Gerçekten tercüme edeceğiniz eseri seçmek, bir eş seçmek kadar zor, hemen hemen onun kadar da mühimdir. İkisinin seçiminde de göz önünde tutulacak esas öyle biribirinden pek farklı şeyler değildir. Her şeyden önce küfüvümüz olmıyan bir metin seçmemeliyiz. İyi bir metin belki de bizi yükseltir, ama kötü bir metin bizi mutlaka alçaltacaktır. *Neyi tercüme ediyorsan bana söyle senin ne olduğunu söyliyeyim.* vecizesi oldukça güzel ve doğrudur. Güzel, ince, zarif bir eserin; kaba, ukalâ bir mütercimin eline düştüğüne hiç acı duydunuz mu? Ben bu türlü eserlere, sevimli bir genç kızın, kendisiyle yalnız parası için evlenen kaba bir herife varmasına acıdığım gibi acırım. Hepsini kurtarmak, eğer icabederse hepsiyle evlenmek isterim. Ne yazık ki insan hayatta yalnız bir kadınla evlenir ve nihayet beş on eser tercüme edebilir...

Anlayışlı, canlı, ruhu genç bir mütercim müşkülpesent davranmalıdır. Bu onun hakkı, hattâ vazifesidir. Bir Swift'in, bir Goethe'nin, bir Leopardi'nin mütercimininin bu büyük insanlara eşit olmasına ihtiyaç yoktur. Ondan istenilen şey, yalnız onları iyice tercüme etmektir. Bu şeref, izdivaç yoluyla bir kıral ailesine girmekten aşağı değildir. Esasen XIV. Louis'nin veya Deli Petro'nun damatlarından kayın babalarına eşit olmaları istenilmiyor ki... Mamafih bu damatlık da pek kolay bir iş değildir. Kıral kızları, malûm ya, şımarık olurlar. Her damat onları yola getirmeye, tabiî, pek muvaffak olamaz. Bunun da nihayet büyük bir zararı yoktur. Zifafı olmıyacak, genç eser bakire kalacak, daha iktidarlı bir koca bekliyecektir. Edebiyat tarihi de susarak, eseri, iktidarsız mütercimınden boşayacaktır.

Ama gene de ihtiraslı mütercim cüret etmenin prestijini kazanacaktır. Bu belki de büyük bir teselli sayılmaz ama, eğer o, vasat bir eseri vasat bir şekilde tercüme etmeye kalkışsaydı bu teselliden bile mahrum kalırdı.

Amants, heureux amants, voulez-vous translater
Que ce soit un Jean La Fontaine. [1]

ALINGANLAR

Mütercimler alıngan insanlardır. Bir hatayı şerefsizlik, bir hatanın da başka bir kimse tarafından tashihini hakaret sayarlar. Bunun için, ümidedelim ki, şu ikinci dünya harbi, iki mütercim arasındaki mücadele kadar uzun sürmesin.

Bence bu alınganlığa pek kızmamak lâzımdır. Bu, yüksek bir meziyetin, meslek sevgisinin kötü bir alâmetidir. Hatası meydana çıkan mütercimin heyecanı, öfkesi, tashih edenin hatalarını bulmak ihtiyacı, bence, iyi duygulardır. Bu his daha çok sevgilisi tarafından aldatılmış bir âşıkın duygularına benzer.

Gerçekten edebiyat alanında yaratmaktan vazgeçerek tercümenin mütevazi alanına girdiğimiz zaman bu tevazuun mükâfatını görebileceğimizi, rahata kavuşabileceğimizi zannederdik. Ama hiç de böyle olmadı. *The course of true translation never did run smooth*; [2] edebiyat alanının bu sakin bölgesinde bile rahat yok. Her metin binbir tuzakla dolu. En küçük bir dikkatsizliğin, bir gevşemenin neye mal olabileceğini acı tecrübelerimizle öğrendik.

[1] Aşıklar, mutlu aşıklar, tercümesine girişeceğiniz muharrir Jean La Fontaine'den aşağı olmasın.
[2] Hakiki tercümenin yolu hiçbir zaman rahat bir yol olmamıştır.

Bunun içindir ki tercüme, bizi edebî yaratmanın ıstıraplarından hiç de az olmıyan şüphe ve ümitsizlik buhranlarına atar. «Tercümelerinin güzel olmasını, asıl metinden uzaklaşmamalarını istiyorsun ama, samimî ol; tercümelerine iyi bak, güzel olmak şöyle dursun, sadık bile değilsin. Sen acemi bir işçi, kalp ölçüler kullanan bir tüccarsın.» İşte biz kendi kendimizle bazan böyle konuşuruz. Alınganlığımız her halde bundan ileri geliyor. Bizi mazur görmek lâzım.

İşin kötüsü, yaptığımız hatalardan kimseyi mesul tutamayız. Şu veya bu hatayı, geçici bir dikkatsizliğe, kötü bir talihe atfetmeye çalışırsak da, esas kabahatin bizde olduğunu, kendi kendimize itiraf etmeliyiz.

Nihayet her şeyi iyice tartıp şöyle diyebiliriz; edebiyatla uğraşan herkes için tercüme zevkleriyle ve acılariyle, bizden istediği gayret ve anlayışla büyük ve devamlı bir erdem (fazilet), dersidir.

ALINGANLIĞIN TEDAVİSİ

İki mütercim arasında başlıyan mücadele dünyanın en sürekli şeylerinden biridir. Her gün bunun misallerine sık sık raslarız. Halbuki birkaç senelik bir mücadeleden sonra, her biri, diğerinin, hakiki ve uydurma hatalarını gösteren bir broşür çıkarsa, bunun faydası çok büyük müdür sanki? Hatalarımızı gösteren adamın hatalarını bulmak, yanlışlarımızı gideremez ki.Gerçekten dili öylesine iyi bilen, dikkatini öylesine iyi teksif edebilen bir mütercim tasavvur edebiliriz ki, tercümeleri ifade ve anlayış bakımından tam ve mükemmeldir. Bu ideale varamamak, zannettiğimizden çok daha kötü bir işçi olduğumuzun ispat edildiğini görmek tabiî hiç de hoşa gitmez. Ama gene de düşen ve kendini kaldıran kimseyi dövmek istiyen çocuğa benzememeli. Hatalarımızı bize gösterenlere kızmamalıyız. Bir para hesabında aleyhimize bir yanlışı bize gösteren bir kimseye kızar mıyız... Tercümemizde hizmet ettiğimiz hakikatı bir para hesabından daha küçük mü tutacağız? Yalnız bir mütercim bize şunu söyliyebilir: «Ben iyi hesap değil, iyi tercüme yaptığımı iddia ediyorum. Hakikat için çalıştığım fikri tabiî beni daha dikkatli kılacaktır. Alınganlık adını verdiğiniz o ruh haletini kontrol etmemi kolaylaştıracaktır. Fakat gene de yaptığım bir hatayı bana gösterirlerse kızacağım, öfkeleneceğim.» Onlara cevabım şu olacak: «ciddî bir şekilde anlaşılan hakikate hizmet, mümkün olduğu kadar meslekî hatalarımızdan çekinmemiz için bize bir yol gösterir. Neden bize faydalı malûmat verebilecek, rasladığımız zorlukları güzel bir şekilde halledebilecek kimselere bu kadar az baş vuruyoruz? Dostlarımıza, tanıdıklarımıza o kadar az mı itimadımız var? Bize yaptığı bazı küçük yardımlar için tercümeyi yapmış olmak şerefini üzerlerine alacaklarından mı korkuyoruz? Yoksa yanlış bir şeref telâkkisi orijinal bir eserde olduğu gibi, tercümede de başka bir kimseden yardım istememeye bizi zorlayor mu? Diğer ilim kitaplarının başında raslanan kendilerine yardım edildiği için teşekkürle anılmalara neden tercümelerin başında raslamıyoruz? İyice ölçülmüş, herkesin yaptığı işin kıymetine göre teşekkürlerimizi sunan; ama gene de tercümenin esas mesuliyetini bize bırakan birtakım formüller tesbit etmek lâzımdır. Bunların sayesinde yardım ve kontrol istemek bir mütercim için çok daha kolay olacaktır. Onları yapanlar, hizmetlerinin resmen ve onurlarını okşıyacak şekilde açıkça yazılacağını bileceklerdir. Bu âdete dayanarak artık zorluklarımızın hallini bu işten anlıyanlardan tereddüdetmeden istiyebiliriz; böylece hakikatın hizmetine ortak kazanmış oluruz. İşte bu suretle bütün imkânlar araştırıldıktan ve hakikatın bütün hizmetkârları mükâfatlarını aldıktan sonra emin olabiliriz ki sadık ve mütevazı mütercim nihayet ruh sukûnetine kavuşmuş olacaktır.

Valéry LARBAUD
Tercüme eden: *Erol GÜNEY*

Yabancı dillerdeki dergiler:

HATIRA DEFTERİMDEN

André Gide'in «Arche» dergisinin mart 1944 sayısında, harbin başlangıcında tuttuğu hâtıra defterinden bazı parçalar çıkmıştır. Bunların bir kısmını hülâsa ederek buraya alıyoruz:

30 İlkteşrin 1939

Hayır, artık iyice karar verdim. Radyoda konuşmıyacağım. Gazeteler yeter derecede boş lâflarla dolu. Fikirlerimi bir dâva uğrunda seferber etmekten çekiniyorum; böyle olsaydı bütün kıymetlerinden kaybederlerdi.

Biliyorum kalb doluyken susmak zor şeydir; fakat bugün yazdıklarımdan yarın yüzümün kızarmasını istemem. Ama gene de susmamın sebebi gururdan değil, tam tersine alçak gönüllülüğümden, daha doğrusu kararsızlığımdan. Ben çok defa çoğunluğun düşüncelerine katılırım; fakat çoğunluğun takdirleri bence bir fikrin doğruluğunu gösteren bir delil değildir. Düşüncelerimin, diğer insanların düşüncelerine uymadığı zaman kıymet kazandıklarını söylemek istemiyorum. Yalnız onlardan ancak bu takdirdedir ki bahsetmeyi faydalı buluyorum. Birçok kimselerin iştirak ettikleri fikirler tabiî daha az önemli değildir; yalnız onları söylemek daha az önemlidir.

Bu harb günlerinde düşündüklerim diğer Fransızların düşündüklerinden belki de pek öyle farklı şeyler değildir. Fakat başkalarının bu kadar güzel, böyle bağıra bağıra söylediği şeyleri ben ne diye zayıf sesimle söyliyeyim? Ayrı düşünmüyorsam, susarım. Zaten ancak ayrıldığım noktaları iyice görebiliyorum. Sesim diğer seslere karışınca hiçbir şeyden emin olamıyorum.,

7 Şubat 1939

«Hakikat belki de hazindir». Renan galiba böyle diyor. Birçoklarının hayran kaldıkları bu söz hoşuma gitmiyor. Hakikat ne hazindir, ne de neşe verir. Fakat bir yalandan sıyrılmak hakikaten insanı ilk anda ümitsizliğe düşürebilir. İki kere ikinin dört olması kime acı verir? Ancak iki kere ikinin dörtten fazla ettiğine inanmış olanlara.

Ona (karıma) fazla acı vermemek için, belki de ölüm yatağında tekrar dindar oluverecektim. Bunun içindir ki uzakta, bir kaza neticesinde, birdenbire ölmek isterdim. Montaigne de böyle ölmek istermiş. Yanımda, bu son dakikalarıma fazla ehemmiyet veren hiç kimseyi istemem. Ölüm döşeğimde, orada tesadüfen bulunan, tanımadığım kimselerin arasında olmak isterdim.

1 Mayıs 1940

Her zaman, her yerde okuyorum; düşüncelerimi serbest, rehbersiz bırakamıyorum. Bu fena itiyattan, bu kölelikten kurtulmak isterdim.

Hâlâ bir kitaptan neler bekliyorum? Son bir «ruh zenginleşmesi» mi? Boş bir bekleyiş; benim yaşımda zarlar atılmıştır. Eğlenmek mi istiyorum? Pek o kadar değil. Daha çok hoş bir vakit geçirmek. Evet, okuyarak «kendimden geçmek» kendimi unutmak istiyorum. Düşüncelerimin bu dağınıklığı beni her gerçek çalışmadan uzaklaştırıyor, içimdeki tembelliği teşvik ediyor. Kafamı boş bırakmaktan korkuyor, ona boyuna yeni yeni gıdalar veriyorum. Ama gayret etmesem, kafamdan bir şey çıkmıyacağından eminim. Ruhumu tamamiyle boş bıraksam daha iyi

olurdu. Yalnızlığı tekrar öğrenmeliyim. Gezintiye çıkarken bir kitap değil, bu defteri yanıma almalıyım. Artık hiç düşünmemeyi, tek başıma düşünmemeye tercih etmeliyim.

İyi bildiğim bir mesele var mıdır? Her hangi bir konudan bahsedilirse edilsin, ilk önce duyduğum şey onu kâfi derecede bilmediğimdir.

Ben ancak sevinç içinde iyi yazabilirim. Şimdi de kalbimde bu sevinçten tek bir kıvılcım kalıp kalmadığını bazan kendi kendime soruyorum.

8 Mayıs 1940

Yazık ki harbde namusluluğumuzun budalalıktan pek de farkı olmuyor.

Artık bir an bile kaybedilemez diye bağırılıyor mu, bilin ki haftalar kaybedilmiş, daha da günler ve saatler kaybedilecektir. «Bir karış toprak feda edilmiyecek, kanımızın son damlasına kadar çarpışacağız» sözleri altında hezimet kendini gösterir. Bu gibi sözler kimin için söyleniyor? Maksatları kimi kandırmak; aklım ermiyor. Bana öyle geliyor ki bu lâfların vazifesi, görülecek işlerin yerlerini tutmaktadır. Bu gibi sözlerin kullanılmasına hakikaten lüzum gösteren bir durumu arıyor, bulamıyorum.

9 Mayıs 1940

Jean Rostand: «İnsan hiç de alâkaya değmez bir mucizedir.» demiş. Garip söz. Bu mucize sizi alâkadar etmiyor da ya ne ediyor?

Yoksa Tanrıyı mı tekrar arıyorsunuz? Tanrıya inansaydım adaletsizliğini, kudretsizliğini görüp asıl o zaman ümitsizliğe düşerdim. Tanrıya inanmadığıma hiç pişman değilim. Aksine çoğu zaman inanmadığıma şükrediyorum.

10 Mayıs 1940

Bilgeliğimiz gerçeğe dayanmalıdır. Ölümü bile kabul etmeli ve anlamalıyız. Anlamalıyız ki bu dünyanın parlak güzelliği geçici olmasından ileri geliyor. Buradaki her şey başka bir şeyin meydana gelmesi için yerini terketmelidir: yerine gelen şey de aynı, ama daha yeni, daha genç, mükemmelliğe daha yakındır.

Değişmiyene boyuna bakmayı hoş bir şey mi sanıyorsunuz? Hayatının hangi anında: «Eh, geldik artık, kımıldamıyalım» demeğe diliniz varırdı?

17 Mayıs 1940

Hâdiseler öyle korkunç ki artık yalnız onları düşünebiliyorum. Alman milletinin kusur sayılan vasıfları zaferine yardım ediyor; halbuki meziyetlerimiz bile bize mâni olmaktadır.

Vence'a geldiğimden beri her sabah Eckermann'dan birkaç sahife okuyorum. «*Gœthe ile konuşmalar*'ı bitmez tükenmez bir hazinedir. Orada beklenilmez, yüce fışkırmalar yok. Fakat Montaigne'inkine benziyen, gülümsiyen bir bilgelik her sahifeden akıyor... Bu bilgelik ruhu yükseltmiyor, daha çok muvazenesini koruyor. *Konuşmalar*'ın Gœthe'si örnek sayılabilir. İnsan onun gibi yaşamak, onun gibi düşünmek ister.

18 Mayıs 1940

Bu defterde harbden bahsetmek istemiyorum. Bunun içindir ki günlerdir bir şey yazamıyorum. Bir şey yazamadığım günler içimdeki korkuyu, endişeyi yenemediğim, harbden başka bir şey düşünemediğim günlerdir.

26 Mayıs 1940

Almanya'nın ferdiyetçiliğe karşı açtığı mücadele onu bu haybe ne kadar iyi hazırlamış. İşte bu bakımdan Hitler'cilik hıristiyanlığa karşı vaziyet almaktadır. Hıristiyanlık büyük bir ferdiyetçilik mektebidir; ona göre her insan diğerlerinden daha kıymetlidir. Hitler'cilik ferdiyetçiliği reddeder, Friedrich, Wolfgang'ın yerine Hermann veya Ludwig'i kor, böylece bunun veya şunun ölümünden fazla müteessir olmamayı öğretir.

30 Mayıs 1940

Bazı günler, daha doğrusu her günün bazı saatlerinde kitaplarımdan kendimi öyle uzak hissederim ki, sanki onları başka bir kimse yazmıştır. Onları hâlâ anlıyor, içine girebiliyorum. Ama, tekrar yazamazdım.

Sosyal mesele... Eğer bu büyük manyağa gençliğimde raslamış olsaydım, değeri olan hiçbir şey yazamıyacaktım.

Vichy, 11 Haziran 1940

Bugün edebiyatımız itham ediliyor, fazla ince, zarifmiş; Fransız enerjisini kuvvetlendirmesi şöyle dursun, zayıflatıyormuş. Debussy'nin, Ravel'in eserlerine, Madelon şarkısını mı, Baudelaire'e Béranger'yimi, Verlaine'e Déroulède'i mi tercih etmeliyiz? İlerlemiş her edebiyat kendisini yaratan muhiti zayıflatmaya mütemayildir, dersek acaba daha doğru olmaz mı? Medeniyetin bu çiçeği nebatın zararına gelişiyor. Ama kuvvetin, zarifi, zayıfı himaya etmekten başka bir rolü var mıdır?

1914 de Cuverville'in bahçesinde yalnız sebze dikmek istemiştim. Karım bütün çiçeklerin yok olmasına müsaade etmedi. Haklıydı.

14 Haziran 1940

İki günden beri mukavemet faydasız. Askerlerimiz boşu boşuna ölüyor. Almanya'nın elindeyiz. O da bizi elinden geldiği kadar boğacak. Biz de gene «şerefimizi kurtardık» diye bağıracağız.

Düşmanın üstünlüğü bu kadar ezici olduktan sonra mağlûp olmak utanılacak bir şey değildir. Ben de utanç duymayorum; fakat bu mağlûbiyet hakkında söylenenleri derin bir hüzünle dinliyorum.

Fransa'yı tekrar kurmak istiyen şu iyi niyet sahibi gençlerin elinde artık ne kaldı? Bu bakiyelerle ne yapabilirler? Almanlar nefes almamıza, enerjimizi tekrar toplamamıza müsaade edecekler mi? Onlar bizi yalnız maddeten mahvetmek istemiyorlar ki....

Mağlûbiyetimizin korkunç neticelerini bugünden göremeyiz... Geçen harbi kazanmamalıydık. Bu sahte zafer bizi aldattı. Sonraki gevşeme bizi mahvetti. Mağlûbiyetimz bize bir şey öğretecek midir?

Pétain'in radyodaki konuşması fevkalâde güzeldi: «Zaferden beri hizmet etmek istenilmedi, haklar arandı. Gayretten çekinildi; bugün işte felâketle başbaşayız.»

23 Haziran 1940

Dün akşam mütareke imzalandı. Şimdi ne olacak?

Dün akşam hayretle Petain'in yeni konuşmasını dinledik. Bunu hakikaten kendi arzusiyle mi söyledi? Vatanımızın yarısından fazlası düşmana bırakıldıktan sonra nasıl olur da Pétain Fransanın tamamlığından bahsedebilir? Bu sözleri bundan üç gün evvel söylediği asîl sözlere nasıl yakıştırmalı? Churchill'e nasıl hak vermiyelim. General de Gaulle'ün sözlerine bütün

kalbimizle nasıl iştirak etmiyelim? Fransanın mağlûp olması yetmez mi? Şerefini de mi kaybetmeli?

24 Haziran 1940

Versailles muahedesinin bütün saçmalıklarını şimdi ödüyoruz. O zaman zaferimizi istismar ettik. Şimdi istismar sırası onlarındır.

Ne kadar anlayışsızdık. O zamanki mağlûp olana dostça el uzatsaydık her şey başka olurdu. Fakat siyasette cömertlik nedense her sefer budalalık sayılıyor. Halbuki bu şekilde Hitler'i meydana getiren sebepleri yok etmiş olurduk.

Büyük bir devlet adamı, daha çok hâdiselerin, zaman şartlarının bir neticesidir. Edebiyat sahasında yetişen dâhiler için böyle söylenemez. Ama büyük bir eserin yaratılışında da okuyucu kütlesinin bir bekleyişi, bir hazırlanışı yok mudur?

25 Haziran 1940

Bu gece ateş kesildi. Bizi bekliyeni düşününce insan bundan pek de sevinç duyamıyor.

26 Haziran 1940

Hâlâ bir kimseyle konuşmaktan hoşlanıyor muyum? Bir fikir söyledim mi bana hemen öyle geliyor ki sözlerim fikrimden biraz ileri gitmiştir. Artık hiçbir inancım, en ufak bir itiraza dayanamıyor. Ama başkalarının sözleri de bana çok defa boş ve zayıf görünüyor. Gün geçtikçe şundan daha çok korkuyorum: bir fikrin ancak iyi ifade edildiği için bana doğru görünmesinden.

Bugüne gelince: karar verilecek zaman hâlâ gelmedi. Hakiki meseleler daha ortaya atılmadı. Şimdilik içimde bir bekleyiş seziyorum; bir ümit de..Fakat neyin ümidi? Daha bilemiyorum.

MİYOP GÖZLERİN METHİYESİ

Georges Blin'in «Fontaine» dergisinin 26 ncı sayısında çıkan bir yazısından hulâsa edilmiştir:

Dünyaya miyop gözlerle bakmak hoş şeydir. Keskin göz her şeyi görmek zorundadır. Gördüğü dünya, teferruatla, ağız ağıza dolu, insanın hür yaşayamıyacağı, kımıldayamıyacağı bir dünyadır. Miyopun bakışı ne kadar daha rahattır. O ancak esasa kıymet verir, lüzumsuz teferruatları atar; yalnız büyük kütleleri, esas hat ve renkleri görerek dünyaya bir düzen verir. Ağacın her yaprağını, yolun her taşını saymak istemiyen bakışlarda, gurur, kendi kendine emniyet vardır.

Ancak miyop bir göz tabiatın vahdetini sezer. Sayısız ayrılıklara, tâli hudutlara ehemmiyet vermez. Biribirine yakın, bazan da biribirinden pek farklı şeyleri bir sayar. Varsın saysın. Dünyanın sahibi insan değil midir? Miyop göz istediğini tanır, istediğini tanımaz; kendisine karşı ilk adımı atmıyanı, kendine yaklaşmıyanı görmek bile istemez. Keskin gözlerin dünyası fazla ışıklandırılmış bir dünyadır. Bu dünyada hayal için, hürriyet için yer yoktur.

Sanat zayıf gözlerle başlar. Ressamlar çalışırken gözlerini yarı kaparlar. Bir tablo bir tabiat manzarasından üstündür, çünkü ondan daha fakir, daha keyfîdir. Resim, bu dünyanın eşyası arasında seçileceği seçmek sanatıdır; ama seçileceği seçmek için bazı şeyleri kay-

betmeye razı olmak lâzımdır. İşte ressamın gözüyle miyop göz buna razıdır. Zaten miyoplar ressamlar gibi hatlar, hacımlar yerine, lekeler, biribirine karışan renkler görürler. Miyop göz her şeyi maviye boyar; çünkü mavi en içli renktir. Hafızanın, hulyanın, havanın, hiçliğin rengi bu değil midir?

Fakat miyop, yalnız ressam değil şairdir de, Miyop, her şeyi ilk defa görüyormuş gibi görür. Dünya onun için her zaman sürprizle doludur. Bu dünyada her şey biribiriyle karışır, her şey diğerine benzer, diğerine en sanılmıyacak şekilde bağlıdır. Böyle bir dünyada gezmek ancak miyoplara ve şairlere nasip olur.

Miyop adamın dünyası yalnız yeni değil daha dostanedir de. Her şey burada dişini, pençesini saklar. Kayalar kumaştan daha sert görünmez, toprak bir halıya benzer. Keskin gözlerin dünyası insana düşmandır, miyopun dünyası insana dosttur. Ama sanmayın ki miyoplar gerçeğe intibak edemezler... Bu tamamiyle yanlıştır. Miyopun gözü ancak temas edebileceğimizi, tadabileceğimizi, koklıyabileceğimizi görür. Daha uzak şeyler hakkında bize pekaz şey öğretir. Ancak onların renklerini, güzelliklerini bize gösterir. Onlardan bize estetik bir görüş verir. Bu da yeter... Zaten insan bu uzak şeylerden ancak estetik bir bilgi edinebilir. Metafiziğin, estetikten başka bir şey olmadığını anlamanın zamanı gelmiştir artık. Miyop göz de bunu her zaman bilmiştir. O, uzakta olan şeyler hakkında iddiaya girmez. Onların mevcut olduklarını, güzel olduklarını bilmek onun için kâfidir.

Bunun tersine miyop göz yakın olan şeyleri, inceden inceye, ilmin gerektirdiği gibi görür. Miyop göz ilmin gözüdür. İlim de istiye istiye kendini miyop yapmıştır. O da uzağı değil, yakını iyice bilmek ister. Miyop gözlerde, ilimde de mistisizim, metafizikçilik yoktur. Böylece miyop göz bize her an büyük bir hikmet dersi vermektedir. Pindaros zaten dememiş miydi «Gözlerini pek uzaklara dikme.»

İNGİLİZLER MUVAFFAKIYET KAZANANLARI SEVMEZLER

Arthur Bryant'ın «The London News» dergisinin 27 mayıs 1944 tarihli sayısında çıkan bir yazısından hulâsa edilmiştir:

Biz İngilizler, pek romantik bir milletiz. Pratiğiz, işimizi biliriz, muvaffak da olduk; ama gene de muvaffakiyeti sevmeyiz. En güzel şiirlerimiz zaferi değil, mağlûbiyetlerimizi terennüm eder. Eğer borsa oyunları bize büyük bir şiir ilham etseydi, bu şiir, her halde borsa acentasının en kârlı işini değil, iflâsını, intiharını anlatırdı. En parlak muvaffakıyetimizden, İngiliz imparatorluğundan bahseden en güzel şiirler, Kipling'in, imparatorluğumuzu çökmüş gösteren, mahvolmuş imparatorluklara benzeten, şiirleridir.

Millî kahramanlarımız için de aynı şeyleri söyliyebiliriz. Onların pek muvaffak olmalarına da tahammülümüz yoktur. Eğer bunda ısrar ederlerse millî kahramanlıktan çıkarılırlar. En muvaffak olmuş generalimiz Büyük Malborough değil mi? Halbuki hemen hemen unutulmuş, bir köşede ölüp gitmiştir. Torunu Churchill, bütün gayretlerine rağmen, hâtırasını canlandıramamıştır. Nelson, hattâ Sir John Moore kalblerimizde çok daha canlı yaşar. Öyle ya Nelson gözünü, kolunu, nihayet hayatını kaybetti. En talihsiz generalimiz Sir John Moore da büyük bir hezimette öldü. İşte bu sebepler onları kalbimizde yaşatmaktadır.

Wellington dükü Waterloo'dan sonra İngiltere'ye döndüğü zaman şöhreti en yüksek raddeye varmıştı. General Montgomery'nin Almanya'nın tesliminden sonra İngiltere'ye dönüşü-

nü bir tasavvur edin. İşte Wellington'un dönüşü tıpkı buna benzer. Ama gene de, bir zaman sonra, camları halk tarafından taşlanmış, kendisi İngiltere'nin en nefret edilen adamı olmuştur. Yaşlandıktan sonra tekrar sevilmeye başlamıştır. Çünkü İngilizler büyüklerinin yaşlı olmasını çok severler. Yaşlılar kudretsiz olurlar da onun için...

Bu garip İngiliz mizacının izahını işte bu noktada buluruz. İngilizler kudreti sevmezler. Daha doğrusu kudretin tek bir adamın elinde bulunmasından hoşlanmazlar. Onu hemen devirmeye çalışırlar. Lloyd George onları kurtarır kurtarmaz, hemen devirmeye kalktılar. Cecil Rhodes'a karşı vaziyet aldılar, Cromwell'den nefret ettiler. Öyle ki hasmını, o ukalâ, o küçük I. Charles'ı bir kahraman, bir fedai saydılar. Ne yapalım. I. Charles'ın İngilizlerin nazarında Cromwell'e müthiş bir üstünlüğü vardı: idam edildi.

Muvaffak olduğu halde hâlâ İngilizlerin gönüllerinde yaşıyan ancak iki kişi vardır: biri kıraliçe Elisabeth öteki kıraliçe Victoria'dır. Ama bu sevginin de sebepleri meydandadır: bir defa kadın olmaları, yani doğuştan zayıf bulunmaları, sonra da çok yaşlı ölmeleridir. Kalblerimizde yaşıyan hayalleri de onların gençlik çağlarına ait değildir. Biz iki ihtiyar kadının hayalini taşıyoruz, Genç, kuvvetli bir erkeğin muvaffak olmasına dayanamayız. Ama ihtiyar kadınları mazur görürüz.

Avrupayı tek bir milletin tahakkümü altında bulundurmamak, siyasetimizin prensipi sayılan bu gelenek de sakın aynı şey olmasın? Millî hayatımızda, bütün kuvvetin bir tek ele geçmesine tahammül edemediğimiz gibi, diğer milletlerle olan münasebetlerimizde de bu tarafımız kendini göstermiyor mu? Çok defa bizim yardımımızla yükselen, muzaffer olan bir millete karşı gösterdiğimiz soğukluk, (meselâ 1919 dan sonra Fransaya karşı) silâhlarımızla yenilen milletlere karşı gösterdiğimiz yakınlık (meselâ 1919 dan sonra Almanya'ya karşı) sakın bu mizacın bir tezahürü olmasın?

İngiltere gerçekten milletler arası münasebetlerinde her zaman böyle bir durum almış mı, bundan sonra da almaya devam edecek mi, bilmiyorum? Fakat şayet böyle ise bunun soğuk bir siyaset icabı değil, kuvvetli bir mizacın tezahürü olması hoşuma gitmiyor değil...

Erol GÜNEY

Toplamalar:

TÜRKÇENİN EKSİKLERİ

I

Tercüme bizde günün meselesidir. Hattâ denebilir ki, Gülhane Hattı okunalıberi, yalnız bugünün değil, bütün günlerimizin meselesi olmaktan hiçbir zaman çıkmamıştır. İlim, edebiyat, teknik ve sairemiz için Batı kaynaklarının yolunu açtıktan sonra zaten başka türlü de yapamazdık.

Yenileşme hareketimiz, bir bakımdan, bize geniş bir tercüme hareketi gibi görünür. Yeni mektepler kuracağız: talimatnamelerinden matematik, fizik, coğrafya v.s. terim ve kitaplarına kadar bu, her şeyden evvel, bir tercüme meselesidir. Felsefe, edebiyat, roman, tiyatro yapacağız: tercüme. Tıp tahsilini Fransızca'dan Türkçeye çevireceğiz: tercüme. Havadislerinden roman, hikâye, eğlence sütunlarına kadar gazete ve mecmualarımız hemen baştan başa tercümedir. Denebilir ki bu devrimizde tercümenin girmediği yer, onunla meşgul olmıyan az çok seçkin bir insan yoktur. Ziya Paşa, Pertev Paşa, Sadullah Paşa tercüme yaparlar; edebiyatçılarımızın en şarklısı diye tanınan Muallim Naci, kır düşmüş sakaliyle, kayınbabası Mithat Efendinin önüne oturarak Fransızca okur, La Fontane'den masallar, Zola'dan roman tercüme eder. Sonra tercüme meselesine dair makaleler, münakaşalar; Lâstik Sait merhumun *Galâtat-ı Tercüme* serisi, Maarif Vekilliğimizin bugünkü *Tercüme* dergisini uzaktan uzağa andırır bir derginin ilk sayıları v.s. v.s..

Fakat şunu da söylemek lâzımdır ki yüz yıllık yenileşme tarihimizin hiçbir devrinde tercüme faaliyetimiz bugünkü derecesine hattâ yaklaşamamıştır. Türk kütüphanesinin boşlukları süratle doluyor. Orta bir okuyucu bütün aradıklarını değilse bile, az çok benzerlerini kolayca bularak merak veya ihtiyacını bir dereceye kadar giderebilmektedir. Sonra yapılan tercümeler arasında çok güzelleri bulunduğunu ve gitgide çoğaldığını da sevinçle söylememiz lâzımdır.

İyi tercümenin şartları, usulleri hakkında yazılan yazılar ise eskileriyle asla ölçüştürülemiyecek kadar kuvvetlidir. Hasılr tercümemiz iyi bir yoldadır. Ancak!

Ancak tercüme bizde hiçbir zaman, bugünkü kadar ömür törpüsü olmamıştır. Şöyle ki; bir yüksek fikir eserinden bir ticaret mektubu veya reklâmına kadar her hangi bir yazıyı meselâ Fransızcadan İngilizceye çevirecek insana neler lâzım olduğu kolayca tasavvur edilebilir. Fransızca ve İngilizceyi bilmek, mevzuun yabancısı olmamak ve bu işe az çok eli yatkın bulunmak.

Böyle bir insan için tercüme yapmak, gitgide, tezgâh dokumak gibi âdeta mekanik bir iş haline gelir. Arasıra bir kelimenin mânası üzerinde irkilecek oldu mu, yapacağı iş önündeki lûgati açıp bakmaktan ibarettir. Bir an tezgâhı durdurarak kopan ipliği bağlamak, sonra tekrar yürütmek...

Fransız ile İngiliz, asırlardanberi aynı kültür kaynağından içerek yetişmiş insanlardır. Asırlardanberi biribiriyle fikir alışverişi yapa yapa zengin bir *müşterek mefhumlar* hazinesi meydana getirmişler ve bunların karşılıklı işaretlerini (yani mefhumları ifade eden kelimeleri) bahsettiğim lûgat kitabına geçirmişlerdir. Halbuki ben, Türk tercümecisi, şimdilik bu kolaylıktan mahrumum.

Maksadımı birkaç misal ile anlatmak galiba daha kolay olacak: tercüme ettiğim kitapta *vulgarisation* diye bir kelimeye raslıyorum. Bir bilgiyi, faraza bir tıp meselesini doktor olmıyan orta halli bir aydının anlıyabileceği bir şekle sokma işi. Bizde bu mefhum vardır; bu usule göre yapılmış kitaplar vardır; fakat bu düşündüğümüz ve yaptığımız işi anlatacak kelimemiz

henüz yoktur; olmadığı için de lûgata girmemiştir. Lûgatçi bunu *bayağılaştırma, âdileştirme* yolunda maksadı asla anlatmıyan birkaç kelime ve nihayet benim tarife benzer bir tarif ile geçiştirmek zorunda kalmıştır. Fakat ben, tercümeci, ne yapacağım? İşi tercümecilikten dil bilginliğine dökerek yeni bir kelime icadına mı çalışmalıyım? Tek kelimeyi uzun bir tarif ile anlatmak ve üç satır sonra bir daha karşıma çıkınca bu tarifi tekrar etmek daha mı doğru olur? Yoksa her sıkıştıkça yaptığımız gibi *vülgarizasyon* diye aynen mi almalı?

Diaphane diye başka bir kelime. Görünür bir delik veya çatlağı olmadığı halde arasından ışık geçiren cisimlere verilir bir sıfat: buzlu cam, muşamba fener ve saire gibi. Bu *diaphane* bize yalnız tercüme için değil düşünme ve konuşmak için de lâzım bir mefhumdur. Fakat Türkçede işareti yoktur.

Karşıma şöyle bir cümle çıkıyor:

«*Les anciens étaient plus beaux; mais nous sommes plus jolis.*»

Fransız lûgatine göre *beauté* asalet, büyüklük, şekil ve çizgi düzgünlüğünden ileri gelme güzelliktir. Eski heykellerde olduğu gibi. *Joli* ise sadece incelik, zarafet, hoşluk ve sairesi olan güzeldir. Bu izahata göre Fransız yazıcının maksadı anlaşıldı: eskiler şu türlü güzelmiş, biz bu türlü. Şimdi aldık ele kalemi, başladık: «Eskiler bizden daha güzeldiler: fakat biz onlardan daha...» neyiz diyeceğiz? Çünkü lûgatlerimiz *beau* için de, *joli* için de: «Güzel, lâtif, şirin, hoş ve saire» diye bir sürü sıfat sıralıyorlar... Biz bunlardan hangisiyiz? Lâtifi hiç bakmadan bir tarafa at. Şirin desek? Fakat güzellikle hiçbir alâkası olmıyan bir Arap bacıya da bazan şirin denmiyor mu? Sevimli! hoş! tatlı! Hele vesveseli bir mizacınız varsa birçok defalar bu kelimelerin birinden ötekine gidip geldikten sonra nihayet «Allah kabul etsin» deyip bir veya ikisini alacaksınız.

Bir misal daha: tercüme ettiğiniz kitapta birkaç satır ara ile *conspiration* ve *conjuration* diye iki kelime geçiyor. Biri, umumi işleri ve iş başındakileri değiştirmek için birçok insanlar arasında yapılan bir gizli anlaşmayı; öteki, büyük bir devlet inkılâbı yapmayı kararlaştırmış mevki sahibi ve silâhlı vatandaşların birleşmelerini anlatan iki kelime. Elinizdeki lûgat için bunların ikisi de «suykast» tir. Netekim *complot, cabale, attentat, brigue,* ve *sabotage* için de öyledir, suykast, suykast, suykast... Yabancı ve acayip yapısı bakımından bir tanesini bile Türkçede fazla gördüğünüz bir alay kelime..

Şimdi birkaç gün evvel Führer'e yapıldığını öğrendiğimiz suykast bunlardan hangisidir? *Conspiration* mu, *conjuration* mu, yoksa âdi bir cinayet suykastı demek olan *attentat* mı? Havadisin bütün dünyaca olan ehemmiyet derecesi bu nüansa göre taayyün etmiyecek midir? Evet, aralarında epiyce mâna farkları olan beş altı kelime, beş altı ayrı mefhum için bir tek işaret... Görülüyor ki bu, dilimizin ehemmiyetli bir eksiğidir.

— İyi ama bizim Türkçemizde de ne kelimeler var ki Avrupa dillerinde karşılığı yok.

— Doğrusunuz. Fakat Avrupalılar henüz bizden bir şey tercüme etmedikleri için şimdilik bu sıkıntıyı duymuyorlar.

— Karşılığı olmıyan kelimeyi tarifle falan anlatmak lâzım.

— Benim de yaptığım o... Nasil ki bolca yağmurlarda sokağı sel bastığı zaman da kıyılardan dolaşıyor, taşlardan atlıyor ve nihayet evime gitmenin yolunu buluyorum. Fakat bir parça dolambaçlı ve zahmetli oluyor ki şikâyetim de bundandır. Bizde tam karşılığı henüz yerleşmemiş kültür mefhumları yüzlerle, beş yüzlerle sayılamıyacak kadar çoktur. Matematik kitabı tercüme etmek için matematik terimleri ne kadar şart ise fikir, sanat eserleri tercüme etmek için de bunlar o kadar şarttır. Hattâ daha doğrusu aranırsa bu, bizim tercüme dâvamızın da çok üstünde, bir kültür dâvamızdır. Alman veya Fransız çocuğu kendi mektebinde ne öğrenirse bugün yeni Türk çocuğuna da aşağı yukarı onu öğretiyoruz. Bilgilerini genişletmek, bir fikir

veya sanat adamı olarak yetişmek için okuduğu kitaplar ise - doğrudan doğruya Avrupa kitapları olmadığı zaman onların tercümeleri, adapteleri veya her hangi bir bakımdan benzerleridir. Matematik öğretmeninin düşünme ve konuşmaları nasıl matematik mefhumları ve terimleri ile oluyorsa, bir yeni fikir ve sanat adamının yahut her hangi bir aydının biraz yüksekçe düşünme ve konuşmalarının da bu medeni mefhumlar ve onların kendi dilimizdeki işaretleriyle olması zaruridir. Nazik bir meseleyi konuşur ve yazarken bu sıkıntıyı hangimiz duymuyoruz? Çakıl çukul yabancı kelimelerle Türkçemizi tatlısu frengi Türkçesine çevirişimizin sebebi nedir? Bir kelime ile anlatılacak şeyi bazan sekiz on kelime ile anlatmamızı başka ne ile izah edebiliriz?

Muayyen bir kültür kaynağı çevresinde yer almış bir milletin doyasıya içmesi ve o kaynağın etrafına çömelmiş başka milletlerle fikir alışverişine girişebilmesi onun müşterek mefhumlarını kendine mal etmiş ve hepsi değilse bile çoğu için kendi diline kelimeler yerleştirmiş olmasına bağlıdır.

Hasılı bugün için fikir ve sanat adamlarımızın kafasındaki mefhumlar oldukça zengin, fakat dilimizde onları ifade edecek kelimeler henüz çok azdır. Kendi aramızda konuşur ve yazarken bu eksiği farketmiyebiliriz. Tek kelime ile anlatamadığımız fikrin yanından dolaşmak, üstünden atlamak her zaman mümkündür. Hattâ anlatılması güç olan fikir yerine başkasını da kullanmak elimizdedir. Fakat tercüme bizi kıskıvrak bağlıyor ve iki adımda bir bu eksikliği acı acı hissettiriyor.

Peki bu böyle mi kalacak? Hayır; fakat zaman lâzımdır. Meselâ yukarda bir *suykastler* serisi ile tercüme ettiğimizi söylediğim mefhumlardan bir tanesi için, *sabotage* için, günün birinde baltalama diye bir kelime meydana çıkmış ve derhal demir gibi dilimize yerleşmiştir. Öteki suykastlar ve daha başka kelimeler için de böyle olacaktır. Fakat zaman ile. Bu meseleye bir kere daha döneceğim.

(*Ulus*, 25 temmuz 1944)

II

Bundan evvelki yazımda batı kültürü mefhumlarından birçoğunun bizde henüz karşılığı bulunmadığını, Türk tercümecisinin bu yüzden darlık çektiğini söylemiştim. Kopya edeceği tablo için gereken ana boyaların hepsini kendi paletinde bulamıyan ve elindekileri karıştırarak tablodaki renkleri tutturmaya çalışan ressam hikâyesi. Bizim tercümecimiz, Avrupa'daki meslektaşı gibi mekanik bir tercüme yapmak imkânlarından mahrumdur; yer yer boşluklar ve karanlıklarla dolu bir lûgat karşısında kelimelerle becelleşmekten, mâna ve ruh ile uğraşmaya hali kalmaz. Tercümelerimizin yabancı kelimeler ve cümleleri boşuna uzatıp ağırlaştıran perifrazlarla dolup taşmaları bundandır. Alınız Türkçede işareti olmıyan bir kelime daha: *périphrase;* tek kelime ile anlatılacak fikri, uzunca bir tâbir veya tasvir ile anlatmak. Ne demeli şimdi buna? *Périphrase* yalnız bir umumi dil *(langue commune)* kelimesi değil bir edebiyat terimidir de. Konuşmalarda, tenkid ve saire yazılarında olduğu gibi derslerde de daima geçecektir. Tevriye ve Telmih dünkü edebiyatımız için ne kadar lâzım idiyse bu da, bugünkü için, tek bir kelime halinde, belki ondan daha fazla lâzımdır. Haydi birçokları gibi ben de *périphrase'ı* perifraz diye Türkçe'nin başına salıp geçeyim. Fakat perifraz, konşimento gibi yalnız rıhtımlar ve gümrüklerde geçen bir roboto terim değildir; düşüncemizin hariminde yaşıyacak bir kültür kelimesidir. Hem de bir dilin kapısı böyle ardına kadar açık tutulur ve giren çıkan belli olmazsa sonu neye varır? Görülüyor ki bir perifraz kelimesi beni burada bile bir parça oyaladı. Haydi onu bu yazıda pek yersiz saymıyalım. Fakat perifrazı kullanmak zorunda kalacağım bir başka yazıda da aynı rahatsızlıkla aynı duraklamayı yapacak ve cümlelerimin tabiî yürüyüşünü ağırlaştırmaktan kim bilir neler kaybederek kendi kendime gene bu çeşit düşüncelere sapacaktım.

Fakat dil inkılâbımızın bugünkü safhasında, tercümecinin sıkıntısı yalnız bundan ibaret değildir. Hepimiz bir büyük cereyana kapılmış, yıllardanberi dilimizi tasfiyeye doğru gitmekteyiz. Öz Türkçeyi bazılarımız kelimelerin köklerinde, bazılarımız onların Türk dili nizamları, fonetiği ve sairesine uymalarında arıyoruz. Fakat aradaki anlayış farkı ne olursa olsun netice iki taraf için de birdir. Aşırı kökçü faraza *tercüme* kelimesini *çevirme* gibi kelime ile değiştirmeye savaşıyor. Ben ona gene *tercüme* deyip geçmekte zarar görmüyorum; fakat tercüme yapan için *mütercim* demeye de artık dilim varmıyor; tercümeci diyorum. Demek *mütercim*, *mütercem* ve saire gibi kelimeler ikimiz için de artık yoktur.

Evet, öyle büyük bir cereyan içindeyiz ki dil anlayışı ve zevkı bakımından en geri sayılanlarımız bile Nazif ile Cenab'ın dünkü Türkçesinden çok uzaktayız; onların kelimelerinden belki yarısı hepimiz için kuru yaprak gibi dökülmüşlerdir.

Geçen sene sayın Hasan-Âli Yücel'in arzusu üzerine Carlyle'ın *Kahramanlar* adlı kitabını Türkçeye çevirmek istemiştim. Garbın en özlü ana eserlerinden biri olan bu kitabın *Muhammed'*e dair olan kısmını, kırk sene evvel Mahmut Esat Efendi merhum da tercüme etmiştir.

O günkü Türkçe, yüksek bir garp eserine yarıyacak kelimeler bakımından, elbette bugünkünden daha dardı. Fakat bakıyorum, efendi merhum benim çektiğim sıkıntıyı asla çekmemiş. Çünkü Arap ve Fars kültürünün, asırlar içinde Osmanlıcaya mal olmuş bütün kelimeleri ve imkânları henüz ayaktadır. O vakitki tercümecinin emrindedir. Efendi merhum bu kelime ve imkânlardan meydana gelmiş eksiksiz bir yapma diş takımiyle Carlyle'in çetin metnini leblebi gibi övütüp geçiyor. Halbuki ben!

Kahramanlar'ın ikinci adı, Fransızca metninde «Le culte des Héros» dur. Mahmut Esat Efendi buna «Kahamanlara taabbüt» diyor. *Taabbüt* ne ferah ve aydınlık kelime. Fakat ne çare ki *ibadet* kelimesi benim için, daha daralmış bir mânada, yaşamakta devam etse bile *taabbüt* artık ölmüştür. «Kahramanlara tapma» desem... Fakat bunda menfiye kaçma tehlikesi var... Biraz değişiklik yaparak «Kahramanlara tapmak» şeklini alsam, o da bir tuhaf... Mahmut Esat Efendi için *idole*, *put*'tur. Benim için de öyle. Fakat *idolâtre* ve *païen*'e *putperest*, *sanemperest*, hattâ *müşrik* diyor ki ben pek darda kalmadıkça diyememek zorundayım.

Kökü ne olursa olsun put benim için Türkçedir. Fakat *putperest*, *putperestlik*, *putperestane* gibi şekillerini artık midem almıyor. Ben bu put kelimesini kendi dilimin kaidelerine göre tasrif zorundayım. *Putatapan* desem hem uzun, hem bir acayip. Eskiden *putşiken* diye tercüme ettiğimiz *iconoclaste*'a putkıran demek ne güzel, fakat putatapan'ın ortasında sinek gibi bir ufacık *a* var ki her şeyi bozuyor. Nihayet birçok düşünmeler ve danışmalardan sonra *putçu* ve *putçuluk* demekte karar kılıyorum. Putçuyu pabuççu ve saireye benzeterek alay edenler olacak. Fakat bu eki milliyetçi, inkılâpçı gibi yüksek mefhumlara yaraştırdıktan sonra putçu için mesele kalır mı?

Kitabın Carlyle'ı anlatan önsözünün adı «Le Crépuscule des dieux» dür. *Crépuscule* batmış güneşten kalma aydınlık. Doğacak güneşinki için tan diye bir kelimemiz var, ama bunun için yok. Kamus gerçi şafak diyor, fakat biz onu bir *galatı meşhur* olarak tan, seher vakti mânasında kullanmışız, yani eskisinden de hayır kalmamış.

Le crépuscule des dieux tanrıların insanlar üzerindeki tesirlerini kaybederek bir gurub alaca karanlığından ibaret kaldıklarını anlatan bir imajdır.. Dağarcıkta uygun bir kelime bulamadığım için gene çaresiz «Tanrıların akşamı» deyip geçiyorum.

Gene bu önzözün ilk satırlarında Carlyle için *censeur* kelimesi kullanılmış. *Censeur* başkalarının tutumundaki, hareketlerindeki uygunsuzlukları takbih eden kimse demektir ve tenkidciden *(Critique)* çok farklı bir mefhumdur. Gerçi senelerdenberi Türkiye'de *ceaseur* diye bir kelime vardır ama o sadece basılacak yazıları budayan memurun adıdır. Başkalarının yolsuzluklarını tenkideden adama ne dediğimizi düşünüyorum: zihnim hep «kâhyası mısın sen her-

kesin?» «Bırak şu kelkâhyalığı», «Akıl kâhyası», «Akıl hocası», gibi sözler etrafında dönüp dolaşıyor. Gerçi bunların hepsi işi yalnız fena tarafından almışlar. Fakat *akıl hocalığı*nın bir iyi tarafı da sezilmiyor mu? Akıl hocası... Bu belki pek fena değil...

Kahramanların birinci kısmında *emblème, symbole, allégorie, parabole, incarnation* diye bir alay kelime, satırlar arasında, âdeta biribirini kovalamaktadır. Lûgatimiz bunların hepsi için temsil, şekil, timsal, şekil timsali, remiz gibi kelimeleri karmakarışık dizip döküyor. Gerçi hakikatte bunların hepsi birtakım istiarelerdir. Fakat hepsi de, hattâ pek ince olmıyan mâna farklariyle biribirlerinden ayrılırlar. Rasgele bir konuşmada lûgatimiz gibi, biz de bunları biribirine karıştırabiliriz. Fakat Carlyle'in kitabı gibi bir kelimesine dokunulması sadece ayıp olan bir eserde bu asla yapılamaz. Şu halde bu kelimeleri sıkı bir incelemeden geçirmek zorundayım.

Görülüyor ki ben tercümecilik yapmıyorum; şimdiye kadar pek boş oturmuş demek belki doğru değil, fakat kendini fazla sıkmamış birtakım nesiller hesabına dilcilik yapıyorum.

Ancak şunu da söylemeliyim ki bu eksikleri doldurmak benim, senin, onun, bir kelime ile bütün tercümeciler ve yazıcıların değilse kimin vazifesidir? Bunları gene sen ben — metinler üzerinde çalışarak — arayıp tarayacağız; ortaya atacağız; horoz döğüştürür gibi biribiriyle döğüştüreceğiz; neticede bunların bir tanesi ötekilerin başını yiyecek ve lûgatimizdeki boş yerine kurulup oturacak. Meselâ *tradition*'a benim çocukluğumda *rivayatı mütevarise* deniliyordu; sonra *anane* oldu; nihayet *gelenek*'te tam kıvamını bularak dilimize yerleşti. Aşağı yukarı tanıdığımız bütün milletlerin kültür kelimeleri için bu böyle olmuştur.

— Bir resmî heyet matematik, fizik ve saire terimleri üzerinde yıllardanberi gayretle çalışıyor. Şimdiye kadar hayli kelime de meydana getirdi. Bunlar daha şimdiden birçok gediklerimizi kapamaya başlamışlardır. Aynı şeyi bu kelimeler için de yapmak mümkün olmaz mı?

— Terimlerle umumi dil kelimeleri arasında esaslı, karakter farkı vardır. Terimlerin çoğu sunidirler; bir tariften ibaret tek mânaları vardır; muayyen bir zamanda, fert veya heyet olarak muayyen insanlar tarafından meydana getirilirler. Çok kere okullarda öğretilirler ve bir iki talebe nesli imtihan verdi mi dile yerleşmiş olurlar; halk arasında değil, muayyen bir mesleğin adamları arasında kullanılırlar ve saire ve saire.. Umumi dil kelimeleri karakterinde olan kültür kelimelerine gelince, onların dile girip yerleşmeleri daha ziyade yukarda söylediğim yoldan olur. Fakat bu, şuurlu ve sistemli bir heyet, yahut hattâ fert çalışmasının tesirini inkâr için asla bir sebep değildir.

Yeni harflerin kabulü zamanında iki buçuk sene kadar çalışmış olan Birinci Dil Encümeni böyle bir çalışmaya başlamış sayılabilirdi. Bu heyet Fransızların iki ciltlik Larousse lûgatini tarıyarak batı mefhumlarının tam bir cetvelini çıkarmak, Türkçede karşılığı bulunmıyan mefhumlar için birer kelime aramak veya icadetmek yolunu tutmuştu. Sistemli bir inceleme mahsulü olan bu kelimeler bir teklif lûgati halinde basılacaktı. Faraza ben *périphrase* yahut *censeur* kelimesi karşısında durduğum zaman her şeyden evvel bu teklif lûgatine baş vuracaktım. Encümen ne olsa mücerret kelime üzerinde çalıştığı, ben ise kelimemi *contexte*'ine göre mânalandırdığım için belki arasıra onu kâfi görmiyerek araştırmalarıma devam edecektim. Fakat çok kere de onun otoritesini kabul etmek benim için bir ferahlık olacaktı.

Bu encümenin büyük bir hatadan sakınamadığını şimdi anlıyorum. İlk önce Türkçe için en lüzumlu göreceği bin yahut biraz daha fazla mefhumdan işe başlasa ve bunlardan pek zor bulduklarını sonraya bıraksaydı bu iş çıkardı. Fakat Larousse'taki bütün kelimeleri sıra ile almak istediği için işin daha başında soludu ve Türk kültürü bence çok ehemmiyetli bir eserden mahrum kaldı.

Reşat Nuri GÜNTEKİN
(*Ulus*, 8 ağustos 1944)

TERCÜME ÜZERİNE

«Türkçenin eksikleri» adiyle gene bu sayfalarda çıkan iki dolgun yazıda Reşat Nuri Güntekin, Avrupa dillerindeki birçok sözlerin bizde birer karşılığı olmamasından şikâyet etti, tercümecilerimizin o yüzden çektikleri sıkıntıları anlattı. İlgi ile okuduğum o iki yazı bana birtakım şeyler düşündürdü, dertlerimi tazeledi.

Daha doğrusu birtakım eski düşünceleri yeniden aklıma getirdi. Yıllardır ben de tercüme ile uğraşırım, Reşat Nuri Güntekin *Kahramanlar*'ı dilimize çevirdiği günlerde karşılaştığı hemen hemen yenilmez zorlukları anlatırken ben de nice günlerimi hatırladım. Hepimizin macerasıdır o macera... Her hangi bir dilden bir kitap, sadece bir cümle tercüme ederken türkçenin eksiklerini hepimiz duyduk, hepimiz de ya saçlarımızı yolup ya yumruklarımızı ısırarak: «Bu dilde söylenemez ki bu söz!...» dedik.

Zamanla görgüm arttığı için midir nedir? düşüncem de değişiyor, türkçenin eksiklerinden çok kendi eksiklerimi duymaya başlıyorum. Artık: «Bu dilde söylenemez ki bu söz!...» dediğim pek olmuyor; onun yerine: «Elbette vardır türkçesi bu sözün; ama nedir? ben bulamıyorum» deyip üzülüyorum. Bu hal bende nasıl başladı, anlatayım.

Geçmiş gün, adını da, kimin yazdığını da unuttum, fıransızca bir roman okuyordum. Dilimize çevirmeyi hiç düşünmüyordum ama, tercümeciliğin verdiği alışkanlıkla bazı yerlerde durup: «Burasını türkçeye acaba nasıl çevirmeli?» dediğim oluyordu. Bir deli hikâyesiydi o roman; adamcağız çıldırmış, yemek yemiyor; tımarhaneye götürüyorlar, önüne yemek getirilince: «*Je ne mange jamais*» diyor... Tercümeciliğin şeytanı kulağıma fısladı: «Nasıl tercüme edersin bunu?»

O fıransızca söz kelime kelime çevrilince ne kadar soğuk oluyor! «Ben asla yemem». yahut: «Ben hiç yemek yemem»... Tatsızlığından başka bana, fıransızcasına da uymuyor gibi geldi. Sahiden de uymuyor, delinin meramını anlatmıyor. Nedir delinin demek istediği? Yemek yemeği, tütün gibi, içki gibi, gerçekten lüzumu olmıyan, ancak zevk için, keyif için edinilmiş bir âdet sayıyor. Tütün içmiyen bir fıransıza cigara uzatırsanız: «*Je ne fume jamais*» der; delinin: «*Je ne mange jamais*» demesi de işte o mânada; demek ki onun da türkçede karşılığı: «kullanmam» olmalıdır. Böyle tercüme edildi mi, hem dilimize daha uygun bir cümle oluyor, hem de delinin meramını daha iyi anlatıyor.

O gün anladım: tercüme ederken bir cümledeki kelimelerin değil, bütün cümlenin türkçedeki karşılığını aramak gerektir. Bize yazarın ne demek istediğini bildiren kelimeler değildir, onların biribirlerine birleşerek meydana getirdikleri bütündür. Düşünün bir kere: «Ben kırlarda gezmeye gidiyorum» dediğimiz zaman o cümledeki kelimeleri kullandığımızın farkında mıyız? Bizi bize: «Sen şimdi *ben, kır, gezmek, gitmek* sözlerini kullandın» dese belki şaşarız; *kır* ile *gezmek* neyse ne, ama *ben* ile *gitmek* sözleri bize yabancı gelebilir; çünkü biz ayrı ayrı o kelimeleri değil, hepisinin birden bildirdiği şeyi düşünmüşüzdür. İnsan kelimelerle değil, cümlelerle düşünür. Demek ki tercümede de bir yazarın kullandığı kelimelere bağlanmak, onların hepsine ille bir karşılık bulacağım demek boştur; o yazarın meramını kavrayıp dilimizde onu anlatmaya çalışmak gerektir.

İlk bakışta işi kolaylaştırmak sanılır, ama değildir öyle; asıl zor olan budur. Daha doğrusu hem zordur, hem kolay: bizi daha çok çalışmaya zorlar, buna karşılık bir şeyler buldurur, dilin eksiklerini azaltır.

Düşüncemi değiştirmeme bir sebep daha oldu. Reşat Nuri Güntekin de söylüyor: türkçede öyle sözler vardır ki Avrupa dillerinde karşılıkları yoktur. Bunları düşünürken hatırıma *insaf* sözü geldi; fıransızcasını aradım, yok... Olmaz olur mu hiç? Bir dilde birtakım bilim,

felsefe terimlerinin karşılığı olmıyabilir; ama *insaf* kavramı her toplulukta, hele ilerlemiş toplumların hepsinde elbette vardır. Onun için ayrıca bir kelime olmıyabilir; ama o kavram başka kelimelerle, yahut birkaç kelimenin birleşmesiyle söylenir. Fıransız: «*Soyez juste*» derken: «İnsaf yahu!» demiş olmuyor mu? *Adalet* kavramı ile *insaf* kavramını bir kelimede birleştirmiş; zararı yok: o kelimeyi bazan *adalet*, bazan da *insaf* mânasına kullanıyor. Meramımı anladınız mı, doğru tercüme edersiniz.

Fıransızca için doğru olan bu düşünce, türkçe için de doğrudur. Türkçede bırakım terimlerin karşılığı yoktur, olabilir; ama fıransızların, alamanların, ingilizlerin şiirlerinde, romanlarında kullandıkları kavramların çoğu, hemen hemen hepsi elbette vardır. Biz o kavramı nasıl anlatırız, onu aramalı. Meselâ Reşat Nuri Güntekin fıransızca şu cümleyi alıyor: «*Les anciens étaient plus beaux, mais nous sommes plus jolis.*» Türkçede *beau* için, *joli* için ayrı iki kelime olmadığından bu cümlenin türkçeye tercüme edilemiyeceğini söylüyor... Açıkça söylemiyor, bizde öyle bir duygu uyandırıyor.

Bana öyle geliyor ki cümlenin şekline, kelimelerine bağlı kalınınca o söz yalnız türkçeye değil, alamancaya, ingilizceye de tercüme edilemez. Zaten kelimelerini ayrı ayrı alırsak, fıransızcada da mânası yoktur. *Beau* da *güzel*'dir, *joli* de *güzel*'dir; bir kadına *belle* demek de iltifattır, *jolie* demek de. Hattâ bir kadına; «Vous êtes belle, elle est jolie» dersiniz o kadının, kendisiyle öteki kadın arasında, ne fark gördüğünüzü anlamaması olmıyacak şey değildir. Haklıdır da. *Beau* ile *joli* arasında fıransızcada kullanıla kullanıla bir fark belirmiştir. Bizde meselâ *it* ile *köpek* gibi. İkisi de bir hayvanın adıdır; ama bir adama o *it* demek başka, *köpek* demek başkadır. Türkçe şöyle bir cümle düşünün: «Sen ona it dedin, ama o it değil, köpektir». Bir fıransız kalkıp da bu cümlenin fıransızcaya tercüme edilmiyeceğini mi söyliyecek? Hayır. Bizde aşağılama sözü olarak *it* ile *köpek*'in fıransızcadaki karşılıklarını bulacak, onlarla tercüme edecek.

Reşat Nuri Güntekin'in gösterdiği cümlede *beau* ile *joli* arasındaki fark, o iki kelimenin yanyana kullanılmasından doğuyor. Yazar ne demek istediğini kelimelerle değil, kurduğu cümledeki ses ile anlatmış. Onu kavranmaya çalışmadı. O cümleye iyi bir karşılık bulamadım; ama şöyle dersek onu az çok anlatmış olmaz mıyız: «Eskiler yakışıklı, şanlı adamlarmış; biz ise daha bir güzeliz, o kadar»? Gene söyliyeyim: bu cümle Reşat Nuri Güntekin'in gösterdiği cümlenin tam karşılığıdır demiyorum; ama onun tam karşılığını bulmak için türkçede *beau* ile *joli*'ye ayrı birer karşılık aramayın, söylediğim yoldan gidin diyorum.

Tercüme, sadece kelimelerin karşılığını koymak değildir, dilde bir yaratma işidir. Sadece kelimelerin karşılığını bulmak olsaydı, bugün diyelim ki Fıransa'da her ingilizce bilenin ingilizce kitapları iyi tercüme edebilmesi lâzımdı. Ama öyle değil. Falan romanın ingilizcesi çok güzeldir, tatlı tatlı okunur diyorlar; fıransızcasını alıyoruz: sıkıntılı, okunmaz bir şey. Bir Gide'in, bir Lacretelle'in, bir Jean-Aubry'nin tercümesinde başka bir değer oluyor. Neden? Onlar tercüme ederken kendi dillerinin özelliklerini düşünüyor, ona göre yaratıyorlar da ondan. Asıl metindeki cümlelerin kuruluşundan ayrılmıyan tercümecilerle fıransızlar da alay ediyor.

Her roman, her şiir, her şeyden önce bir sanat eseridir; onu başka bir dile çevirirken o yeni dilde de bir sanat eseri olmasına çalışmak gerektir. Başka dilden tercüme ettiğiniz güzel bir cümle, sizin dilinizde tatsız bir şey olmuşsa, mânaya istediğiniz kadar bağlanın, gene öze hayınlık etmiş olursunuz. André Suarès Musset için bir yazısına şöyle başlar: «*On l'aime toujours, parce qu'il a beaucoup aimé.*» Cenap Şahabettin bunu şöyle tercüme etmişti: «Alfred de Musset'yi Fıransa'da hâlâ severler, çünkü o ömründe çok kadın sevmişti.» Fıransızca cümledeki *İncil*'e telmihi bir yana bırakalım, diyelim ki tercüme doğrudur; gene doğru değildir, çünkü fıransızcanın o ahenkli cümlesi yerine türkçede tatsız bir cümle konulmuş...

Bizde tercümeciler bu yola pek gitmiyorlar: ellerindeki metne bakıyorlar, orada ne görürlerse türkçeye çevirdiler mi işleri bitti sanıyorlar. Bakıyorsunuz, fıransızcada kolaylıkla anlaşılan bir cümle, türkçede anlaşılmaz bir hale gelmiş. «Bu nedir böyle?» dediniz mi: «Ne yapa-

yım? aslında da söyle; yazarın deyişini değiştirmeye benim ne hakkım var?» diyor. Farkında değil ki değiştiriyor: bir yazarın kullandığı kelimeler eserinin özüdür de çabuk anlaşılması, cümlelerinin kulağa hoş gelmesi eserinin özü değil midir?

La Rochefoucauld'dan bir cümle alayım: «*L'envie est plus irréconciliable que la haine.*» Bunu türkçeye çevirelim: «Haset kinden daha barışma kabul etmez bir duygudur.» *Duygu* sözünü kendiliğimizden katıyoruz, ama onu kaldırırsak büsbütün bir şey anlaşılmıyacak: «Haset kinden daha barışmazdır» demek hiç türkçeye benzemiyor. Demek ki o duygu kelimesini katmak, aslı bozan bir suç değildir. Ama o söz de türkçede güzel değil, çabuk anlaşılmıyor. Türkçenin: «Su uyur, düşman uyumaz» sözünü hatırlayıp: «Kin barışır, haset barışmaz» desek La Rochefoucauld'nun demek istediğini türkçede daha iyi anlatmış olmaz mıyız?

Bunları Reşat Nuri Güntekin'in sözlerini çürütmek için yazmıyorum. Onların içinde çok doğru bulduklarım, tamamiyle kabul ettiklerim var. Ancak onun düşündüklerine katılsın da biribirlerini tamamlasın diye ben de bazı düşüncelerimi söyledim. Tercüme sözü çabuk kapanmaz; bu söze o da, ben de daha çok döneceğiz, bu işte o da, ben de daha çok düşünce değiştireceğiz.

Nurullah ATAÇ
Lise öğretmenlerinden
(*Ulus*, 14 ağustos 1944)

TERCÜMEYE DAİR DÜŞÜNCELER

Nurullah Ataç *Ulus*'ta çıkan bir yazısında tercüme hakkında düşüncelerinden bahsediyor. Onu bu düşüncelerini yazmaya, Reşat Nuri Güntekin'nin aynı gazetede çıkan iki makalesi sebebolmuş. Ben Reşat Nuri Güntekin'in yazılarını okuyamamıştım. Ataç'ın nakline göre, Güntekin diğer bazı düşünceler yanında, dilden dile tercüme edilemiyen fikirler olduğuna işaret ederek tercümenin zorluğundan bahsetmiş ve buna ait misaller vermiş. Nurullah Ataç'a fikirlerini söylemek için bu kadarı yetiyor. Ona göre tercüme, bir müellif'in düşüncesini başka bir dilde söyliyebilmek sanatıdır. Bu bir sanattır; çünkü bilgiden başka bir hüner ve maharet ister. Bu sanatın zorluğu, tercüme edilecek bir metnin ihtiva ettiği fikirlerin, tercüme edilmek istenen dildeki karşılıklarını arayıp bulmaktadır. Bulmak niyetiyle aranırsa bu karşılıkları bulmamak mümkün değil.

Bu bakımdan bir fikri başka dile nakledenken aslındaki kelimeleri hiç kullanmasak da olur. Yeter ki müellifin demek istediğini iyice kavrayalım ve ikinci dilde bu makamda ne dendiğini bulalım.

Eğer doğru anlıyabildiysem N. Ataç'ın fikrinin esası bundan ibarettir. Görünüşte bu düşünce doğrudur. Fakat bu doğruluğun pragmatik bir değeri vardır. Yani bir yazıyı yazıldığı dilden başka bir dile nakletmekten maksat o yazıdaki fikirleri yaymaktır, o fikirleri yazıldığı dili bilmiyenlere de tanıtmaktır. Öyle ise yapılacak tercümenin bu tercümeyi okuyacakların anlayışına, mantığına uygun olması tabiîdir. Yoksa bir metnin tercüme edilmesindeki fayda elde edilemez. Böyle bir faydayı sağlamıyan bir tercüme emeği boşunadır. Ve bu yüzden metnin değeri ve şöhreti zedelenir.

Bunlar hep hoş ve mantığın tasvip ettiği hükümler. Fakat bu suretle tercümeden ziyade tercümanlığa benzer bir iş yapılmış olduğunu sanıyorum. Tercümeci ile tercüman arasındaki fark sadece birinin şifahî dilden, ötekinin yazı dilinden çevirme yapması olmasa gerek. Tercüman amelî bir adamdır. Bir sözün söylendiği dilde yaptığı tesiri diğer dilde de yapmaya çalışır. Meselâ Milletler Cemiyetinde nutuk söyliyen bir murahhassın tercümanı, sadece söylenen fikir-

leri göz önünde bulundurur. Nutuk irat edilirken cümleleri, cümlelerden mürekkep bir fıkrayı bir bütün olarak kavramaya dikkat eder. Onun için lüzumu olan, murahhasın demek istediğidir; yoksa deyiş tarzı değil. İcabederse deyiş tarzına da, esas maksada yararlığı bakımından bakabilir. Tercüman murahhasın bazı kelimelerini, hattâ bazı cümlelerini aynen kullanmaksızın da başarılı bir çevirme yapar. Bu başarı, yapabildiği çevirmenin canlılığındadır; yani söylendiği dilin kokusunu, rengini taşımaksızın, çevrildiği dilin rengini, kokusunu vermesindedir. Fakat irtical yoliyle söyleniveren bir nutkun çevrilmesi ile siyasi bir notanın çevrilmesi biribirine benzemez, sanırım. Bir notayı çeviren tercümeci, değil kullanılan kelimelere, hattâ cümlenin nahvine kadar daha birçok inceliklere dikkat etmeye mecburdur. Elbette bu işi yaparken de esas fikri kavramış olmak şarttır; ama tercümeci tercüman gibi, serbest değildir. Hattâ onun içindir ki ahitnamelerde muhtelif dillerden birkaç metin yürürlükte olur. Meselâ türkçe ve fransızca metinlerin yürürlükte olduğu bir ahitnamede yazılmış ise bunların ingilizce tercümelerine bakılmaz. Demek ki tercüme edilince bir şeylerin daima kaybolması korkusu vardır.

Türk milleti islâmlığı kabul edeli beri en çok üzerinde durulan kitap *Kuran*'dır. *Kuran* şu bin yıl içinde belki yüzlerce kere dilimize çevrilmiştir. Dilimizin arapça ile uzun ve sıkı bir ülfeti vardır. Bu ülfet dilden dile çevirmeyi kolaylaştırmak icabederdi. Böyle olduğu halde Elmalılı Hamdi, Diyanet işleri reisliğinin son yıllarda bastırdığı *Tefsir*'in mukaddemesinde âyetleri tercüme ettiğini söylememiş, sadece onların «mealini» verdiğini bildirmiştir. Bunu dindarca olduğu kadar bilimsel bir sofuluk, hattâ softalık sayanlar olabilir. Fakat bu, belki de bir tercümeci titizliğidir. Erbabının binlerce yıl üzerinde dikkatle durduğu Kuran'ı başka dile nakledilirken kaybolan taraflarını bilmesidir ki Elmalılı Hamdi Hocanın kendisine «tercümeci» demesini, önlemiştir. Bu taassubu *Kuran*'a inhisar ettirmiyerek eski - yeni birçok edebî metinlerin de böyle tercüme edilemez tarafları bulunduğunu iddia edenleri haksız çıkarmakta acele etmemeliyiz. Hele bu iddiayı her vakit tercümecinin kifayetsizliğine yüklemek daha büyük bir haksızlıktır. Kifayetsizliğine bakmıyarak, tercüme yapmaya yeltenenleri aslında «tercümeci» saymak bile fazladır. Fakat, tercümeci, işinde ehil olduğu halde tercümesinde aslının sıcaklığını, aslının açıklığını, aslının mâna kesafetini ve daha nelerini, nelerini veremiyorsa bu belki de çevirdiği dilin bir halindendir. Bu hal mutlaka dilin genişliği, noksanlığı olmıyabilir. Her iki dil aynı derecede işlenmiş, kültür âbideleriyle dolu olur da yine birinden ötekine tam bir tercüme yapılamaz. Bunun sebebi belki iki dilin arasında tercüme faaliyetinin henüz pek yeni olmasıdır Belki bu dillerin karşılıklı lûgatleri yoktur. Meselâ almancaya nispetle fransızcadan hem daha çok, hem daha başarılı tercüme yapılmakta olmasında, tercümecilerin kifayeti kadar, belki de daha fazla, fransızca ile temasımızın eskiliği akla gelmez mi? Dilden dile ilk çevirmeler «haddizatında» başarılı olmasa bile tercümecinin kendisine büyük bir başarı şerefi çok görülmez. Sonraları çok kusurlu oldukları anlaşılan ilk tercümelerdir ki dilleri birbirine alıştırır, yaklaştırır; aralarında bir «değişim» yapar. Yalnız bu bile ölçüsüz bir hizmettir. Bu acemice sayılan tercümelerdir ki âdeta dilleri genişletir. Dillere kendilerinde olmıyanı kazandırır. Bugün değil edebî dilimizde, hattâ konuşma dilimizde bile Avrupa dillerinden ve daha önce şark dilerinden alınmış ne tâbirler, ne ifadeler vardır.

Bu suretle kazanılan şey üç beş kelimeye inhisar etmeyip yeni bir düşünüş, anlayış hususiyetidir. Bunlar âdeta bir ırmak üzerinde kurulan tahta köprülere benzerler. Vakıa onların yerine daha sonraları taştan veya demirden köprüler kurulmuştur. Fakat o çürük çarık köprüler olmaksızın sağlamları da kurulamazdı. Her dilin ancak tercüme yoliyle genişlediğini bilmiyenimiz kalmamıştır. Şimdi, garip gelecek ama, iddiadan çekinmiyeceğim ki dili genişleten tercümeler başlangıçta tercüme kokusu taşan, ham lezzetli tercümelerdir. Başka bir deyişle başlangıçta yadırganan ifadeler yavaş yavaş, nesiller tarafından kullanıla kullanıla benimsenir. Onun için kelimesi kelimesine yapılan tercümeler dile yeni ifade imkânları kazandırır. Bunlar tutup tutmıyacağı önceden kestirilemiyen dil tecrübeleridir. Al-

mancada Schleiermacher'in Eflâtun, J. H. Voss'un Omiros ve W. Schlegel'in Shakespeare tercümelerindeki uygunluk kim bilir ne uzun gayretlerin mahsulüdür. Klâsik itibarı olan bu tercümecilerin parlak başarılariyle de tercüme işi bitmiş olmuyor. Tercüme, tercüme olmak bakımından daima kususlu ve eksik kalmaya mahkûmdur. Tâbir caizse tercüme bir şaheserin bir yabancı tarafından kopyası demektir. Bir Rembrandt'ı, bir Rubens'i kopya ederken aslındaki mükemmelliğin kendisini değil, gölgesini sağlamak mümkündür. Onun için en büyük tercümecilerin yaptıkları tercümeleri bile bile, ayni metni birçok kereler daha tercüme etmek hevesinden bıkılmamaktadır. Tercüme sanatı, klâsik veya böyle sayılan bir örneğe göre, canlı bir dil üzerinde daima ifade yenilikleri aramak ve bulmaktır. Her tercüme emeği dilde bir aşıdır. Bu demektir ki tercümede ideal, âdeta tercüme edildiği dilde yazılmış olduğunu hissettirmek suretiyle telifmiş gibi bir intiba uyandırmak olmamalıdır. Bu takdirde tercüme edildiği dilin imkânları dâhilinde kalınmış olur ki bunun bir dile verdiği kazanç mahdudtur. Nasıl başıboş ruhlu tüccar, memlekete yeni birtakım maddi ihtiyaçları tanıtır ve tattırırsa bir nevi mâneviyat irhalâtçısı olan tercümeci de memleketin kültürüne yeni metalar getirir. Çeşnisi aynı olduktan sonra, sırf bir tecessüs için mi bunları arıyacağız?

Burada N. Ataç'ın bir fikrine daha itiraz etmek istiyorum. O, makalesinin sonlarına doğru şöyle bir şey söylüyor; tercümeci bazan aslına sadık kalmak endişesiyle metni anlaşılmaz hale sokuyormuş. (Bu münasebetsizlerden biri bana hiç yabancı gelmiyor). Bundan sakınmak için müellifin kelimelerini değil, fikrini almalı, icabediyorsa cümleyi parçalamalı imiş. Bu fikirde elbette bir hakikat hissesi var; o da aslında anlaşılır, açık bir metni, tercüme ediyorum diye anlaşılmaz hale sokmaktaki âbesliktir. Müellifin fikrini anlamaksızın onu tercümeye değil, okumaya bile cüret etmemelidir. Fakat müellifin fikrini anladım, işte şimdi ben de bunu kendi dilimde anlatayım, diye davranmak o metni tercüme etmek olmayıp şerhetmektir. Zira bir fikir ne kadar orijinal ve yeni olursa olsun, başkaları tarafından da başka tarzda söylenmiş olabilir. Şu halde tercümede fikre olduğu kadar yazarın kişiliğine de büyük bir pay ayırmak gerektir. Müellife sadık bir tercümeci, metnin yazılış tarzını da tercümesinde aksettirebilmelidir. Meselâ Goethe, fikrini sekiz satırlık uzun cümlelerle yazmışsa, ki bunda o zamanın yazış tarzı da müellif üzerinde baskı yapar — tercümecinin buna riayet etmesi lâzımdır. Goethe'yi, kısa cümlelerle yazan çağdaş bir yazar gibi çevirmek insafsızlığın en büyüğüdür. Müellifin kısa cümleleriyle söylemediği, yahut söylemek istemediği veya söyliyemediği bir fikri, başka dilde okuyanlar anlasınlar diye zamanımızın dili ile yazmak doğru olmıyacağı gibi, aslında karmakarışık, arap saçı gibi dolaşık bir cümleyi, tercümesinden okuyanlar zahmet çekmesin diye değiştirmek de doğru olmasa gerektir. Bu, müellifin fikir veya gramer yanlışlarını veya modası geçmiş hükümlerini düzeltmeye kalkmak gibi bir şey olur ki bunun fazla bir gayretkeşlik olduğunda şüphemiz yoktur.

İçinde bulunduğumuz şu on yılın en ciddî fikir faaliyeti olan tercüme işi hakkında işte benden de birkaç görüş. Belki bunlarda da bir gerçeğin şöyle böyle bir sezilişi vardır. Görüşlerindeki keskinliğe ve anlatışındaki çekiciliğe hayran olduğum Nurullah Ataç'ın kulakları çınlasın.

Yunus Kâzım KÖNİ
(*Vakit*, 19 ağustos 1944)

Maarif Vekilliğince Cumhuriyetin Yirminci Yıldönümünde Yayınlanan Klâsik Eserler

ŞARK - İSLÂM KLÂSİKLERİ

MEVLÂNA	Veled İzbudak (Abdülbaki Gölpınarlı'nın şerhleriyle)	MESNEVİ II, III.
	Şerefeddin Yaltkaya	YEDİ ASKI
NİZAMİ	Ali Nihat Tarlan	LEYLÂ İLE MECNUN

YUNAN KLÂSİKLERİ

EFLÂTUN	Hamdi Ragıp Atademir - Suut Kemal Yetkin	PHAİDON
EFLÂTUN	Hamdi Varoğlu	THEAGES
EFLÂTUN	Hamdi Varoğlu	RAKİPLER
EFLÂTUN	Mehmet Karasan	SOFİST
EFLÂTUN	Nurettin Şazi Kösemihal	PROTAGORAS
EFLÂTUN	Pertev Naili Boratav	KÜÇÜK HİPPİAS
EFLÂTUN	Sabri Esat Siyavuşgil	PHİLEBOS
EFLÂTUN	Suat Yakup Baydur	İKİNCİ ALKİBİADES
EFLÂTUN	Zafer Taşlıklıoğlu	HİPPARKHOS ve KLEİTOPHON
EFLÂTUN	Hamdi Varoğlu	MİNOS
EFLÂTUN	Adnan Cemgil	EPİNOMİS
EFLÂTUN	Lûtfi Ay - Erol Güney	TİMAİOS
EFLÂTUN	Hamdi Akverdi	PHAİDROS
EFLÂTUN	İrfan Şahinbaş	MEKTUPLAR
ARİSTO	Suat Yakup Baydur	ATİNALILARIN DEVLETİ
EURİPİDES	Lûtfi Ay	HERAKLES
EURİPİDES	Hamdi Varoğlu	HEKABE
EURİPİDES	Ahmet Hamdi Tanpınar	ALKESTİS
EURİPİDES	Ahmet Hamdi Tanpınar	MEDEİA
EURİPİDES	Ahmet Hamdi Tanpınar	ELEKTRA

LÂTİN KLÂSİKLERİ

PLAUTUS	Nurullah Ataç	ÇÖMLEK
PLAUTUS	Nurullah Ataç	AMPHİTRYON
TERENTİUS	Nurullah Ataç	KARDEŞLER
TACİTUS	Hâmit Dereli	AGRİKOLANIN HAYATI

ALMAN KLÂSİKLERİ

GOETHE	Recai Bilgin	İKİNCİ FAUST
GOETHE	Cemi Köprülü ; Dr. Şükrü Atala	WİLHELM MEİSTER'İN ÇIRAKLIK YILLARI I.
GOETHE	Salâhattin Batu	IPHİGENİE TAURİS'TE
SCHİLLER	Melâhat Özgü	İNSANIN ESTETİK TERBİYESİ ÜZERİNE MEKTUPLAR
HÖLDERLİN	Melâhat Togar	HYPERİON I.
GRİMM KARDEŞLER	Kemal Kaya	MASALLAR I.
KLEİST - CHAMİSSO - HOFFMANN	Sabahattin Ali	ÜÇ ROMANTİK HİKÂYE

FRANSIZ KLÂSİKLERİ

MOLİÈRE	Güzin Dikel'in idaresinde İst. Üniv. Romanoloji talebesi	*HEKİM UÇTU*
MOLİÈRE	Dr. Ali Süha Delilbaşı	*SOYTARININ KISKANÇLIĞI*
MOLİÈRE	İ. Galip Arcan	*GÜLÜNÇ KİBARLAR*
MOLİÈRE	Erol Güney; Melih Cevdet Anday	*DON JUAN*
MOLİÈRE	Oktay Rıfat	*SEVDA HEKİM*
MOLİÈRE	Sabiha Omay	*ZORAKİ HEKİM*
MOLİÈRE	Âli Teoman	*AMPHYTRYON*
MOLİÈRE	Sabiha Omay	*GEORGE DANDİN*
MOLİÈRE	İsmail Hâmi Danişmend	*CİMRİ*
MOLİÈRE	Erol Güney; Melih Cevdet Anday	*MÖSYÖ DE POURCEAUGNAC*
MOLİÈRE	Dr. Ali Süha Delilbaşı	*KİBARLIK BUDALASI*
MOLİÈRE	Halit Fahri Ozansoy	*KONTES D'ESCARBAGNAS*
MOLİÈRE	İsmail Hâmi Danişmend	*HASTALIK HASTASI*
DESCARTES	Mehmet Karasan	*FELSEFENİN İLKELERİ*
LA ROCHEFOUCAULD	Yaşar Nabi Nayır	*ÖZDEYİŞLER*
LEİBNİZ	Suut Kemal Yetkin	*MONADOLOJİ*
VOLTAİRE	Fehmi Baldaş	*SAFOĞLAN*
VOLTAİRE	Lûtfi Ay	*FELSEFE SÖZLÜĞÜ I.*
DİDEROT	Sabri Esat Siyavuşgil	*AKTÖRLÜK HAKKINDA AYKIRI DÜŞÜNCELER*
J. J. ROUSSEAU	Hamdi Varoğlu	*YENİ HÉLOÏSE*
J. J. ROUSSEAU	Sabahattin Eyüboğlu	*İLİMLER ve SANATLAR HAKKINDA NUTUK*
H. DE BALZAC	Nahit Sırrı Örik	*GORİOT BABA*
A. DE MUSSET	Sabiha Yağızlar	*ANDREA DEL SARTO*
A. DE MUSSET	Oktay Rifat ; Orhan Veli Kanık	*BİR KAPI YA AÇIK DURMALI YA KAPALI*
A. DE MUSSET	Sabahattin Eyüboğlu	*YAP DA SÖYLEME ve DON JUAN'IN BİR SABAHI*
A. DE MUSSET	Yaşar Nabi Nayır	*HİKÂYELER*

İNGİLİZ KLÂSİKLERİ

FRANCİS BACON	Saffet Korkut	*DENEMELER*
MARLOWE	İrfan Şahinbaş	*DOKTOR FAUSTUS*
SHAKESPEARE	Nurettin Sevin	*VENEDİK TACİRİ*
SHAKESPEARE	Orhan Burian	*OTHELLO*
SHAKESPEARE	Orhan Burian	*BEĞENDİĞİNİZ GİBİ*
SHAKESPEARE	Avni Givda	*YANLIŞLIKLAR KOMEDİASI*
SWİFT	İrfan Şahinbaş	*GÜLLİVER'İN SEYAHATLERİ*

RUS KLÂSİKLERİ

PUŞKİN	Oğuz Peltek - Zeynel Akkoç	*BORİS GODUNOV*
TOLSTOY	Zeki Baştımar	*HARP VE SULH I.*